HET LAND VAN AALST

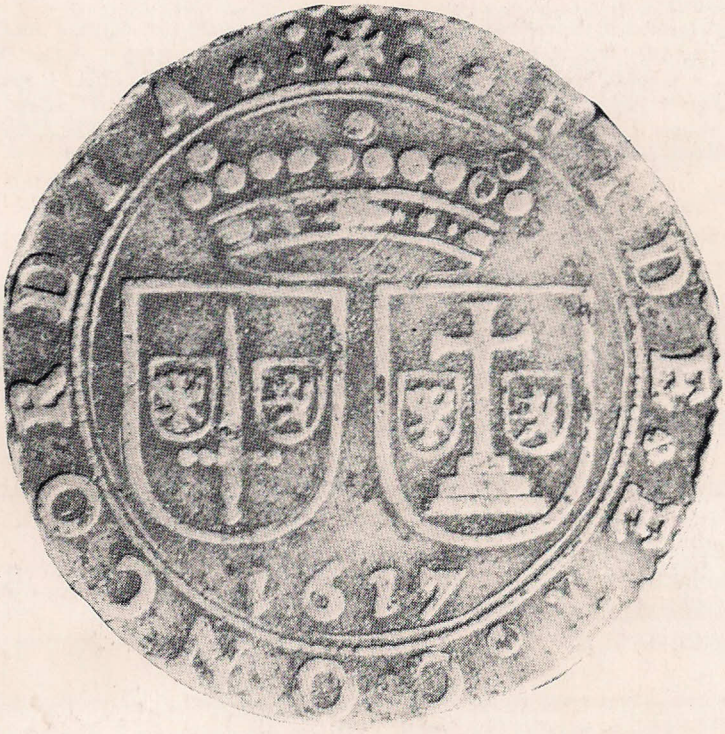

Tijdschrift van de
Geschiedkundige
Vereniging
Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging ,,Het Land van Aalst'', met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen en de Stad Ninove.

Prijs voor een jaarabonnement:
Leden: 500 fr. - Steunende leden: 800 fr. - Beschermende leden: 1200 fr.
Te storten op rek. 000-0586911-61 van Het Land van Aalst,
Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem.

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid ,,Het Land van Aalst'' in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender).
Initiatiefnemers en stichters waren + Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, Frits Van Acker, Basiel Boel, + Marcel Cornelis en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), + Frits Courteaux (1963-1980) en Luc De Rijck (1980-1984) erevoorzitter.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Basiel Boel (erebestuurslid), Sylvain De Lange (redacteur), Lieve De Mecheleer (redacteur), Dirk Podevijn (redacteur), Clemens Uyttersprot (erebestuurslid), Marc Uyttersprot (bibliothecaris-archivaris), Geert Van Bockstaele (beheerder), Dirk Van de Perre (redactiesecretaris), Georges Vande Winkel (bibliografie), Wilfried Vernaeve (verslaggever).

Ledenadministratie en algemene correspondentie:
Geert Van Bockstaele, Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem
tel. (09) 360 19 04
Redactiesecretariaat en toezending kopij:
Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare
tel. (054) 33 73 27

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Verantwoordelijke uitgever: Dirk Van de Perre
Zetel van de vereniging: Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade
Kaftontwerp: Bart Maris
Drukker: De Riemaecker, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke, (055)21 14 04

Op de kaft is de penning van ,,Het Land van Aalst'' (1617) weergegeven. Op de voorzijde staat het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, op de achterzijde dat van de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

ISSN 0778-7731

DE CRIMINALITEIT TE AALST IN DE LATE MIDDELEEUWEN (II)

L. DE MECHELEER

In het eerste artikel met als thema de criminaliteit te Aalst in de late middeleeuwen — eveneens verschenen in *Het Land van Aalst* — kwamen de misdrijven tegen de lichamelijke integriteit, tegen de eer en tegen het vermogen aan bod (1). Nu worden de misdrijven tegen de openbare orde en de openbare veiligheid, tegen de openbare zedelijkheid en de orde der familie, en ten slotte tegen de openbare trouw behandeld.

IV. MISDRIJVEN TEGEN DE OPENBARE ORDE EN DE OPENBARE VEILIGHEID

A. MISDRIJVEN TEGEN DE OVERHEID - GEBREK AAN RESPECT

1. Definitie

Onder dit hoofdstuk hebben we de misdrijven gerekend die gepleegd werden tegen overheidsdienaren, grafelijke of stedelijke, uit hoofde van hun functie. Ook de delicten tegenover de gezworenen van een ambacht, omwille van hun functie, worden hier behandeld. Alvorens de misdrijven zelf te behandelen, dienen we de juridische procedure, toegepast bij dergelijke delicten, na te gaan. De oorkonde van Lodewijk van Nevers voor Aalst (1331) stelt dat o.a. misdrijven gepleegd op leden van de Raad van de graaf, op zijn commissarissen, baljuws, schouts, sergeanten, gezworenen, burgemeesters, schepenen, ontvangers van Vlaanderen, indien deze vergrijpen werden gepleegd ,,pour raison de leurs offices'', moesten voorbehouden worden ,,a notre seignorie et de nos successeurs contes de Flandres ou de noz recepteurs et de noz hommes'' (2).

(1) In *Het Land van Aalst* worden drie artikels aan dit thema gewijd, ze zijn een samenvatting van L. DE MECHELEER, *Conflictbeslechtingen te Aalst in de late middeleeuwen (1480-1504). Een sociaal-juridische benadering*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, RUG, 1988-1989. Het eerste artikel is verschenen in *De criminaliteit te Aalst in de late middeleeuwen (I)*, in *Het Land van Aalst*, 1993, XLV, 2, pp. 77-130. Het derde artikel zal in volgende jaargang verschijnen.

(2) DE POTTER-BROECKAERT, *Geschiedenis der stad Aalst voorgegaan van eene historische schets van 't voormalig Land van Aalst*, I, Gent, 1873, p. 437.

Ook tijdens de Bourgondische periode genoten de ambtenaren van de vorst de speciale bescherming van de vorstelijke ,,sauvegarde''. In de praktijk betekende dit dat de bestraffing van de misdrijven, waarvan vorstelijke ambtenaren in de uitoefening van hun ambt het slachtoffer werden, aan de Raad van Vlaanderen was voorbehouden. Dergelijke inbreuken op de vorstelijke ,,sauvegarde'' behoorden tot de zogenaamde ,,voorbehouden gevallen'' (,,cas réservés''), die enkel door de Raad van Vlaanderen konden berecht worden (3). Zo stonden alle grafelijke baljuws, zowel de zelfstandige als de ondergeschikte, alsook hun sergeanten, onder vorstelijke bescherming (4), naast andere grafelijke functionarissen zoals ammans, meiers, schouts, ... Het misdrijf tegen een grafelijk ambtenaar moest echter wel verband houden met de uitoefening van de functie om als inbreuk op de vorstelijke ,,sauvegarde'' te worden beschouwd. Waar er geen verband bestond tussen het misdrijf en de uitoefening van het ambt, moest het delict door de gewone rechtbanken worden berecht (5). Tot zover de gebruikelijke procedure in Vlaanderen. Bij bestudering van de Aalsterse bronnen echter blijkt dat verschillende misdrijven, gepleegd tegen een vorstelijk ambtenaar omwille van diens functie, door de Aalsterse schepenen werden berecht. Zo werd b.v. de poortbaljuw van Aalst, ,,zijne officie doende'', door een zekere Simon van Zomergem hardhandig aangepakt. De zaak komt evenwel niet voor de Raad van Vlaanderen maar voor de Aalsterse vierschaar (6).

Welke sancties stonden er op misdrijven tegen overheidsdienaren? WIELANT stelt dat ,,wye muyt oft conspireert jegens de officiers ende gouverneurs van eeniger stede oft quartiere om die doot te slaene, die committeert 't crisme de lèse-majesté temporelle, ende werdt geslept, onthooft ende gequartiert als verradere, ende zijn goedt verbeurt'' (7). Soortgelijke opstanden tegen Aalsterse hoogwaardigheidsbeklederS, met het inzicht hen te doden, bevatten de doorgenomen bronnen van de praktijk niet. Meestal gaat het slechts om verbaal geweld (,,iniurien'') tegenover een stedelijk ambtenaar, soms gepaard gaand met fysiek geweld.

Aangezien geen enkele normatieve bron ons inlicht over de bestraffing van dergelijke misdrijven te Aalst, kunnen enkel de geconsulteerde procedurestukken van die periode ons hierover informeren. De Aal-

(3) J. BUNTINX, *Inventaris van het archief van de Raad van Vlaanderen*, I, Brussel, 1964, pp. 1-2.

(4) J. VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Bourgondische periode*, Brussel, 1967 *(Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren*, 62), pp. 471-472.

(5) *Ibidem*, p. 473.

(6) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 99 r°-101 r°.

(7) A. ORTS, *Practijcke Criminele van Philips Wielant*, Gent, 1872, p. 88.

sterse poorter Wouter Weyns had Jan de Leenknecht, zwaarddrager van Aalst, verwond ,,a cause de son office et en officiant''. In plaats van de normale boete van 60 lb. hierop te moeten betalen, sloot Wouter een transactie met de baljuw voor 48 lb. (8). We vonden echter geen enkel concreet geval waarin een weerspanneling tegen een vooraanstaande Aalsterse figuur een boete van 60 lb. werd opgelegd. Zoals we reeds zagen in ons vorige artikel over de criminaliteit te Aalst in de late middeleeuwen, was 60 lb. de gebruikelijke boete voor ernstige vormen van geweldpleging, ongeacht de hoedanigheid van het slachtoffer (9). We zijn te karig geïnformeerd over de omstandigheden waarin dit misdrijf werd gepleegd, om te kunnen zeggen welke factor dit boetebedrag heeft bepaald: de ernst van de geweldplegingen op zich (b.v.: verwondingen toegebracht met een ijzeren voorwerp) of het feit dat ze waren gericht op een stadsdienaar tijdens de uitoefening van zijn ambt. Michiel de Dievele, beschuldigd van ,,diverschen ruuthede, faiten ende iniurien'' jegens Gillis Sinckele, kolfdrager en Joos de Hase, zwaarddrager van Aalst, werd door de Aalsterse vierschaar tot een boete van 20 lb. veroordeeld (10). De vuistslagen die Willem Stalens had toegediend aan Jan Medeganc, bewaker van de brandladders en emmers van de Denderstad, maakten eerstgenoemde 3 lb. armer (11). Dit is het normale straftarief voor vuistslagen. Het feit dat het slachtoffer een stadsofficier was, had hier dus geen strafverzwarende invloed.

Hoe werden de verbale krachtpatserijen tegen de overheid bestraft? Volgende straffen werden uitgesproken: een boete van 3 lb. (12), 4 lb. (13), 6 lb. (14), 8 lb. (15), 10 lb. (16) en een 50-jarige verbanning uit Vlaanderen (17). Behalve de 50-jarige verbanning, zijn de straffen voor verbaal geweld tegen een hoogwaardigheidsbekleder blijkbaar niet zwaarder dan voor ,,iniurien'' tegen iemand die geen overheidsfunctie bekleedt.

Welke overheidsdienaren werden nu tijdens de uitoefening van hun functie beledigd of verwond? Onze bronnen vermelden de poortbaljuw

(8) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 r° (1 september 1494-31 december 1494).
(9) L. DE MECHELEER, *De criminaliteit*, I, p. 91 e.v.
(10) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 r° (1 januari 1481-30 april 1481).
(11) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 r° (1 september 1496-31 december 1496).
(12) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 69 v°-70 r°.
(13) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 64 v°.
(14) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 232-233 r°-v°.
(15) Aalst, Stadsarchief, 859, f. G v°-I v°.
(16) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 september 1496-31 december 1496).
(17) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 31474, f. 5 r°.

van Aalst (18), de baljuw van Schendelbeke, tevens poorter van Aalst (19), de baljuw van Zandbergen (20), de baljuw van Erembodegem (21), de baljuw en schepenen van Horebeke (22), de meier van Aalst (23), de meier van Denderhoutem (24), de meier van Mespelare (25), de kolf-(26) en zwaarddragers van Aalst (27), de stadsbewakers van Aalst (28), de gezworen schatter van Aalst (29), de stadsontvanger (30), de prater van Aalst (31), de schepenen van Lede (32), de rechtbank van Herdersem (33) en de ,,wet'' van St.-Lievens-Houtem (34). Ten slotte kregen ook de gezworenen van het ambacht der volders (35) en de gezworen keurders van de lakenhal (36) oneerbare woorden naar het hoofd geslingerd.

2. Frequentie van misdrijven tegen de overheid

Tijdens de jaren 1480-81 en 1485-1504 kwamen in de doorgenomen bronnen 36 delicten voor waarbij het slachtoffer een overheidsdienaar was. Het merendeel van deze gevallen werd door de schepenen berecht, de baljuw composeerde voor dit misdrijf slechts 7 keer.

Door de Aalsterse **schepenbank** werden er 33 gevallen van misdrijven tegen de overheid berecht; waarvan 15 eindvonnissen en 4 klachten wegens ,,iniurien'' (37) of ,,ruytheden'' tegen iemand ,,omme zijnre officien ende diensts wille'' (38). Er werden boetes uitgesproken variërend van 3 lb. tot 20 lb., al dan niet gepaard gaand met een vergiffenisprocedure en/of een pelgrimstocht. Daarnaast komen ook nog een driejarige verbanning en het afhakken van de vuist voor.

(18) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 87 r°-88 v°.
(19) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 123 v°.
(20) Aalst, Stadsarchief, 859, f. G v°-I v°.
(21) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 3 r° (1 mei 1479-31 juli 1480).
(22) Aalst, Stadsarchief, 1184, f. 156 r°.
(23) Aalst, Stadsarchief, 1188, f. 159 r°.
(24) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 101 v°.
(25) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 2 r° (1 mei 1487-31 december 1489).
(26) Aalst, Stadsarchief, 859, f. Y r°.
(27) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 r° (1 september 1494-31 december 1494).
(28) Aalst, Stadsarchief, 1185, f. 196 v°.
(29) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 163 r°.
(30) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 3 r° (1 mei 1487-31 mei 1489).
(31) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 105 r°-v°.
(32) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 108 r°.
(33) Aalst, Stadsarchief, 1189, f. 184 r°.
(34) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 117 r°-v°.
(35) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 38 v°-40 r°.
(36) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 24 r°.
(37) Aalst, Stadsarchief, 1195, f. 115 r°.
(38) Aalst, Stadsarchief, 1188, f. 159 r°.

Wat werd de hoogwaardigheidsbeklederszoal naar het hoofd geslingerd en wat was de aanleiding er toe? Een zekere Jan Addinen, buitenpoorter van Aalst, werd door de baljuw van Melden en Nukerke aangeklaagd omdat hij, staande voor het aanschijn van een rechter, had gezegd: ,,Nu sta ic metten eersgate ten juge waert'' (39). Hoeveel deze obscene woorden hem kostten, is ons niet bekend.

Weerspannigheid tegen gerechtsdienaren kwam nogal eens voor. Toen de hoofdbewaker van de stad op een avond Michiel de Dievele wilde arresteren om ,,zeker fait'' te beletten, riep deze hem toe: ,,Ic schijte up de waken also langhe als 't voor de clocke es'' (40). De schepenen van Aalst veroordeelden Michiel tot een boete van 6 lb., bestemd voor de vorst en tot 2000 ,,coreelen'' te betalen aan de stad. Verder moest hij aan de baljuw of stadhouder van Aalst vergiffenis vragen en diende hij een kaars van 2 pond te offeren voor het Heilig Sacrament in de parochiekerk van Aalst.

Ook uit volgend geval blijkt dat de gerechtsdienaren van Aalst het niet altijd onder de markt hadden. Begin 1481 deed zich het volgende voor. Omstreeks één à twee uur 's nachts werden op de markt van Aalst Pieter Jacob alias de Slobbereere (beklaagde) en Heyne Eekeman met verboden wapens aangetroffen door Gillis Sinckele, kolfdrager van Aalst (41). Pieter droeg een handbijl, Heyne een ijzeren gaffel. Toen Gillis hen elk een boete van 10 lb. en 20 s. als nachtboete oplegde, gehoorzaamde Heyne onmiddellijk. Hij zou een borg aanstellen of anders zelf naar de gevangenis gaan. Pieter echter was niet zo volgzaam als zijn gezel; hij begon Gillis ,,te smitene, crabbene ende bitene''. Er werd zo'n hels kabaal gemaakt dat zwaarddrager Joos de Hase verontrust ging kijken wat er precies gaande was. Beide gerechtsdienaren werden ,,rudelic''aangepakt door Pieter. Ten slotte kon Pieter, dank zij de hulp van de meier, dan toch naar de gevangenis worden gebracht. Tot zover de versie van het gebeuren volgens de klagende partij (Gillis Sinckele en Joos de Hase). Uiteraard werd alles door de beklaagde geloochend; bovendien was Gillis ,,ghenouch bi drancke'' en had hij Pieter en Heyne die ,,paysivelic'' naar huis gingen, onrechtmatig willen arresteren. Een aantal getuigen bevestigden dat Gillis inderdaad wat te diep in het glas had gekeken op het moment van deze vechtpartij. Of Pieter wegens dit optreden tegen de gerechtsdienaren van Aalst nadien veroordeeld werd, kunnen we niet zeggen. De Aalsterse schepenen legden hem alleszins een boete van 6 lb. op ,,pour avoir fait pluseurs rudesses de nuyt et prisons d'Alost''. Achteraf werd hierover met de baljuw een compositie gesloten voor 5 lb. (42).

(39) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 73 v°.

(40) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 232 r°. Met *clocke* wordt hier vermoedelijk de avondklok bedoeld.

(41) Aalst, Stadsarchief, 859, f. Y r°- Z r°.

(42) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 r° (1 januari-30 april 1481).

In volgend voorbeeld werd de poortbaljuw van Aalst het slachtoffer. Vrijdag 15 juli 1496 ging de reeds eerder vermelde Simon van Zomergem naar het hospitaal van Aalst om de schade, die zijn schapen daar hadden aangericht, te vergoeden (43). Daar aangekomen, veranderde hij van mening en begon hij de priores en andere ,,jonkvrouwen'' van het godshuis uit te schelden. De priores liet de baljuw van Aalst, Jan van Rechem, komen om Simon te arresteren. Kokend van woede riep laatstgenoemde tot de baljuw: ,,Ghij boeve, ghij leckere, zoudde mij vanghen, ghij en zult niet langhe bailliu zijn of de roede draghen ende ic zal u noch wel vinden''. Het bleef echter niet bij woorden alleen; de baljuw werd door Simon met een stok geslagen, op de grond geworpen ... Dit werd door Jan van Rechem werkelijk een schandelijke daad genoemd. De gezalfden mag men immers niet raken en een officier, ,,sonderlinghe sijne officie doende'', werd beschouwd als gezalfd in het wereldlijke zoals een priester in het geestelijke. De schepenen veroordeelden Simon tot een boete van 10 lb. ,,pour certaines rudesses es parolles iniurieuses (...) au petit baillj d'Alost a cause de l'exercice de son office''. De baljuw composeerde hierover nadien voor 6 lb. (44).

Wraak speelde in de volgende zaak een rol. De echtgenote van Dirick de Wachter had tegen de statuten van de stad in ,,inlands'' bier in de stad geïmporteerd (45) en zich aldus schuldig gemaakt aan belastingontduiking. Wegens de concurrentie van de plattelandsbewoners, die goedkoper bier produceerden omdat zij enerzijds ontsnapten aan de stedelijke belastingen en anderzijds minder huishuur en woonkosten moesten betalen, had Aalst protectionistische maatregelen getroffen. Vandaar ook het verbod tot het brouwen van bier vanaf 1 mijl buiten de stad (46). De vrouw van Dirick werd, wegens overtreding van de ordonnantie betreffende het pachten van accijnsen, veroordeeld tot een boete van 2 lb. en daarbij moest ze ook de taks op het bier betalen. Toen zwaarddrager van Aalst Jan de Hamer enkele dagen later het huis van deze vrouw passeerde, maakte ze van de gelegenheid gebruik om hem spottend toe te roepen: ,,Comt hier es bier !''. Per ongeluk liet Jan de Hamer de zogezegd met bier gevulde kan vallen, zodat ze brak,,in VII stukken''; het was echter geen bier maar water dat over de grond vloeide. Dirick de Wachters vrouw begon te schelden en met de scherven en een pan te gooien. Ook van deze zaak geen eindvonnis.

Overheidsdienaren werden regelmatig, al dan niet terecht, van afper-

(43) Aalst, Stadsarchief , 861, f. 99 r°-101 r°.

(44) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 september 1496-31 december 1496).

(45) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 27 r°-28 v°. ,,Inlands'' betekent hier in het Land van Aalst maar buiten de stad.

(46) Y. WEINBERGER, *Sociaal-ekonomische strukturen te Aalst in de XVe eeuw*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, RUG, 1973-1974, pp. 62-63.

sing beschuldigd. Zo werd Willem Eekeman, prater van Aalst, door Joris de Ledersnidere toegeroepen: ,,Willem, ghij vertasseerd de liede ende de ghene die te keure gaen, bedraaghen zij u niet van tassemente (afpersing, oplichting), zij zullen hem verzweeren''. Volgens Joris zou de prater immers van een vrouw onrechtmatig een bundel kaarden hebben ontnomen (47). We blijven de lezer de afloop van deze zaak schuldig.

Tot Ector de Temmerman, baljuw van Schendelbeke, en tot de prater riep Jan van Neckebrouc (beklaagde): ,,Die twee groote hoerezoons, die dieve, zouden mij gheerne vanghen'' (48). Volgens de beklaagde had hij hiermee slechts de waarheid gezegd; de baljuw was er voor berucht wel drie à vier keer haver van ,,goeden lieden'' te hebben gestolen om daarmee zijn paarden te voederen. De baljuw ontkende dit; wel had hij één keer, toen zijn merrie lusteloos was, een handvol haver ontvreemd om haar ,,te passe te bringhene''. Hiervoor had hij echter boete betaald. Op 16 februari 1499 werd Jan van Neckebrouc door de Aalsterse schepenen veroordeeld tot een boete van 10 lb. Daarbij moest hij zowel voor de Aalsterse vierschaar als in de parochiekerk van Schendelbeke aan Ector om vergiffenis smeken. Tevens diende hij een kaars van 2 pond op het altaar van vernoemde kerk te plaatsen. Ten slotte werd hij ook verplicht tot een pelgrimstocht naar Keulen (afkoopsom: 2 lb.).

De weinig respectvolle woorden door Jan Mijs gericht tot Joos Medeganc, baljuw van St.-Lievens-Houtem (klager): ,,Bailliu, ghij en zijt niet weerdich dat ghij bailliu zijt oft bailliu zijn zoudt'', lijken eveneens niet helemaal uit de lucht gegrepen (49). De onmiddellijke aanleiding tot deze belediging was de weigering van de baljuw om Jan Mijs tot schepen van St.-Lievens-Houtem te benoemen, ofschoon men in deze gemeente een schepen te kort had. Volgens de klagende partij had Jan Mijs bovengenoemde woorden tijdens een bijeenkomst van de schepenen en de baljuw van St.-Lievens-Houtem gezegd.
De beklaagde beweert te hebben gezegd: ,,Bailliu, ghij hebt iniurieuse woorden achter mij ghesproken. Ic en weet niet watter u toe porrent maer ic mach peynsen dat es omdat ic u zettinghe heessche ende ghij zult se betalen oft het zal an mine macht ghebreken, ende waer ic in eenighe straetboete ghewijst, ic en zoudse u niet betalen''. De bewering dat de baljuw niet bekwaam was om zijn ambt te bekleden was de zuivere waarheid; de gerechtsofficier had zich reeds aan verschillende ambtsmisdrijven schuldig gemaakt:

- hij had zijn naam en zijn ,,point'' uit een ,,settingboucke'' geschrapt. Dit wordt door Jan Medeganc, advokaat van Joos Medeganc, als volgt verrechtvaardigd. De baljuw, die zelf ontvanger was

(47) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 105 r°-v°.
(48) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 215 r°-v°.
(49) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 62 v°-64 r°.

van betreffende zetting, ,,royeerde te wel wetene van den anderen pointers en zetters oppenbaerlic ende niet heymelic''. Diegenen die voor hem dit baljuwsambt hadden bekleed, zouden ook nooit ,,gepoint gheweest sijn van hueren propren goeden''
- hij had ,,wettighe brieven van der ontervenesse van weduwen ende wettighe kinderen'' laten opstellen voor eigen profijt
- hij had aan de parochie van Sint-Lievens-Houtem 1 lb. gevraagd omdat hij zogezegd dit bedrag had voorgeschoten bij de uitbetaling van een loon aan een zekere Jan de Splitere. Dit was echter één grote leugen. Later heeft de baljuw dit pond moeten teruggeven
- hij had Jan Mijs verboden belastingen te innen om ze zelf te kunnen innen
- verschillende belastingontvangsten had hij niet geregistreerd; met het geld spijsde hij zijn privékas.

Deze frauduleuze praktijken van de baljuw van Sint-Lievens-Houtem werden door een aantal getuigen bevestigd. Getuige Jan de Nooze, schepen van Sint-Lievens-Houtem, verklaart dat de schepenen van deze gemeente tot de baljuw hadden gezegd toen deze zich wilde schrappen uit het ,,settingbouck'': ,,Bailliu, 't es quaet dat ghij 't doet''. Volgens dezelfde getuige had de voorschepen van Sint-Lievens-Houtem, Pieter de Boe, i.v.m. de onterving van de weduwen, tot de baljuw gezegd: ,,Het es quaet ende valsch dat ghij 't voorstelt, de weduwen en wezen zouden er door ontgoed zijn'' (50). Niettegenstaande het feit dat Jan Mijs dus blijkbaar enkel de waarheid aan het licht had gebracht, werd hij toch tot een boete van 3 lb. veroordeeld en moest hij publiekelijk vergiffenis vragen (51). Of de ambtsmisdrijven van Joos Medeganc tot een proces voor de Raad van Vlaanderen hebben geleid, kunnen we niet bevestigen, aangezien we de archieven van de Raad niet systematisch hebben doorgenomen (52).

Uit volgend voorbeeld blijkt dat de sfeer in het Aalsterse voldersambacht in 1494 allesbehalve optimaal was. In maart 1495 dienden Pieter Mostaert alias Scotte, Pieter van Neckebrouc en Joos van Belle, gezworenen van het ambacht van de volders, bij de Aalsterse vierschaar een klacht in tegen één van de leden van hun ambacht, genaamd Pieter Inghelbout (53). Tijdens een vergadering van de gezworenen met enkele gezellen van deze nering, richtte de beklaagde volgende woorden tot de gezworenen: ,,Wat wilt men vele doen of ordineren, ghij en zijt niet

(50) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 220 r°-v°.
(51) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 69 v°-70 r°.
(52) Misdrijven en tekortkomingen gepleegd door de vorstelijke ambtenaren in de uitoefening van hun ambt, werden ook als voorbehouden gevallen (,,cas réservés'') beschouwd (J. BUNTINX, *De Raad van Vlaanderen*, p. 193, in *Concilium Magnum*, 1473-1973, Brussel, 1977, pp. 187-195).
(53) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 38 v°-40 r°, f. 41 r°, f. 43 r°.

weert dat ghij eed ghedaen hebt oft eed doen zoudt voor d'ambacht''. Dergelijke woorden zijn volgens de aanklagers ,,zo groot ende zo iniurieux up ghezwoorne die ghestelt zijn bij heere ende bij wetten ende up ghesellen van eeren, smaet hebbende van beruerten ende commotien onder ende in 't ambachte''. Ook Pieter Inghelbouts beledigende uitspraak leek niet helemaal misplaatst. Volgens zijn advokaat Jan Medeganc, was er een tijdje voor de genoemde vergadering een andere bijeenkomst geweest waarin werd vastgesteld dat Jan Baelen, gezworene van het ambacht, de keuren, statuten en ordonnanties van de gilde had overtreden. Er werd ,,bij de ghemeene ambachte'' beslist om Jan Baelen voor altijd de functie van gezworene te ontzeggen. De andere gezworenen hadden Jan Baelen echter ,,in de eed ghelaten''. Vandaar dat Pieter hen tijdens de volgende bijeenkomst had gezegd: ,,Wat wilde vele maken of ordineren, het was gheseyt dat men Jan Baelen afvolghen zoude omme zijn mesgrijp, men en hevet niet ghedaen. Ghij en zijt niet weert dat ghij eed ghedaen hebe''. Hij zei dit enkel om hen te wijzen op hun ,,slaphede''. Pieter Mostaert had daarop tot Pieter Inghelbout gezegd: ,,Ghij en zijt niet weert dat ghij in 't ambacht zijt ende ghij waert er beter out dan derinne''. Volgens de advokaat van de gezworenen was er overeengekomen om Jan Baelen enkel een ,,civile'' boete op te leggen, wat dan ook effectief was gebeurd ... Wat de woorden van Pieter Mostaert betreft, die waren volledig terecht geuit. Eerder had hij immers reeds ,,iniurie ghesproken up Henric den Smet alias Cappelleman ende up Cornelise van der Sporct, ooc ghezwoornen wesende in dien tijt ende ter cause van hueren officien''. Door deze spreekwoordelijke oude koeien weer uit de gracht te halen, waarover trouwens reeds een verzoening was gesloten, blijkt volgens Pieter Inghelbout ,,hoe de heesschers hem altijt gheerne blameren ende iniurieren zouden omme hem uut den ambachte te verdrivene ende in coste ende laste te bringhene, 't welcke hemlieden niet ghebeuren en zal''. Uiteindelijk zal Pieter Inghelbout gesanctioneerd worden met een geldboete van 6 lb. (54).

Ons laatste voorbeeld speelde zich af in de Aalsterse lakensector. We laten Pieter van der Straten, advokaat van Gheerd de Keersmaker, Pieter de Smet en Clays van der Waerden, bewakers van de lakenhal te Aalst (klagers), aan het woord (55). Tijdens een bijeenkomst van een aantal drapiers, wevers, de keurders van de lakenhal e.a., werd de achteruitgang van de Aalsterse lakenexport besproken. De drapiers stelden voor om te Aalst, zoals b.v. in Deventer dat een bloeiende lakenproductie kende, laken te vervaardigen uit Rijnse, Schotse en Spaanse (uit Castilië) wol. Waarop de bewakers van de lakenhal echter opmerkten dat dit te Aalst onlangs was verboden ,,bi advise van heere, van wette ende van meesten menichte ende notabelste van de neringhe'', zowel van

(54) Brussel, Algemeen Rijksarchief, 13554, f. 1 v° (1 september-31 december 1495).
(55) Aalst, Stadsarchief , 862, f. 5 r°-7 v°.

de ,,draperije, de weverije als de volderije''. ,,Met grammen zinnen'' antwoordde Griffoen hierop: ,,Hier esser II of III in de stede die de neeringhe van der stede beletten. Ic hebbe langhe ghenouch borre ghedroncken, ic zalre metter voeten deurgaen, al zoudick er eeuwelic een landlooper omme bliven''. Deze woorden waren volgens de klager geuit om de hele stad op te hitsen tegen de ,,waerderers, omme hun eeds ende officien wille''. De advokaat van Griffoen (beklaagde) noemde hem ,,een scamel gheselle'' die lange tijd zonder broodwinning was geweest. Hij was erg verbouwereerd omdat de bewakers van de halle weigerden aan de stadsmagistraat toestemming te vragen om vernoemde goedkopere wol in Aalst te importeren. Vandaar dat hij hevig gepassioneerd had ,,gezegd dat de drapiers om II of III mannen neeringloos ende landlopers moesten worden''. Op 3 augustus 1499 veroordeelden de schepenen van Aalst Griffoen tot een boete van 6 lb. en een bedevaart naar Warengeville (afkoopsom: 3 lb. 10 s.). Daarnaast moest hij ook publiekelijk om vergiffenis vragen aan de baljuw en de bewakers en een kaars van 2 pond was voor het Heilig Kruis in de parochiekerk van Aalst stellen (56). Nog in dezelfde maand zou de baljuw hierover met Griffoen composeren voor 4 lb. (57).

Tijdens de bestudeerde periode, nl. de jaren 1480-1481 en 1485-1504, werd er 7 keer over dit misdrijf met de baljuw **gecomposeerd**, 2 keer vóór het vonnis en 5 keer erna.

We telden 3 gevallen van geweldpleging tegen een overheidsdienaar; de compositiesommen bedroegen 14 lb. (58), 16 lb. i.p.v. een boete van 20 lb. waartoe de beklaagde reeds was veroordeeld (59) en 48 lb. i.p.v. de reeds uitgesproken boete van 60 lb. (60). Het gaat hier dus om vrij uiteenlopende bedragen. Jan van Neckebrouc (61) en Simon van Zomergem (62) waren wegens ,,iniurien'' tegen een overheidsdienaar door de schepenen van Aalst tot 10 lb. veroordeeld. Na het vonnis sloot de baljuw met elk van beiden een financiële transactie voor 6 lb. Over een gelijksoortig misdrijf werd met Katheline de Neve, echtgenote van Jan Blancaert, voor 8 lb. gecomposeerd (63). Herhalen we ten slotte

(56) Aalst, Stadsarchief , 862, f. 24 r°.
(57) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 r° (1 mei 1499-30 augustus 1499).
(58) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 2 r° (1 januari 1492-31 augustus 1492).
(59) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 r° (1 januari 1481-30 april 1481).
(60) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 r° (1 augustus 1494-31 december 1494).
(61) Brussel, Algemeen Rijkarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 r° (1 januari 1499-30 april 1499).
(62) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 september 1496-31 december 1496).
(63) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 3 r° (1 mei 1487-31 december 1489).

dat de baljuw het met Griffoen van den Bogaerde, die door de Aalsterse schepenen tot 6 lb. was veroordeeld, op een financieel akkoord gooide voor 4 lb. (64).

B. ONTSNAPPING UIT DE GEVANGENIS

1. Definitie

Te Aalst waren er twee gevangenissen, nl. de ammanie en de meierij. De meier had toezicht over diegenen die in burgerlijke zaken waren gevangen gezet; zij die in strafrechtelijke zaken waren gevangen genomen, moest de meier na drie dagen overleveren aan de amman. Laatstgenoemde moest in dat geval de gevangeniskosten van deze drie dagen aan de meier terugbetalen (65).

Bij gevangenisbraak werd zowel de ontsnapte gevangene als de cipier gestraft. Eerstgenoemde verdiende volgens WIELANT een arbitraire maar echter geen capitale straf. Was de delinquent echter ,,fortselijck''ontsnapt, dan volgde wel een capitale straf (66). De cipier of ,,vroenteneer'' (67) was verantwoordelijk voor de gevangenen die hem werden toevertrouwd (68). Hij werd voor de rechtbank gedaagd indien misdadigers wegens zijn nalatigheid of dronkenschap ontsnapten, aldus voornoemde rechtsgeleerde (69). De keure voor Aalst van Lodewijk van Nevers (1331) bepaalde dat wie zonder toestemming van de baljuw of de schepenen de gevangenis verliet, automatisch werd aangeklaagd en schuldig bevonden van het ,,fait ou cas'' waarvoor hij was gevangen genomen (70).

2. Frequentie van gevangenisbraak

In de doorgenomen bronnen kwamen er 5 gevallen van ontsnapping uit de gevangenis voor. Telkens werd over het misdrijf door de schepenen van Aalst gevonnist. Een zekere Vrancke van der Storme, als buitenpoorter van Aalst wonend te Liedekerke, ontsnapte uit de gevangenis van Jan Roetman, cipier van Asse. Vrancke zat daar opgesloten wegens schulden tegenover Gillis en Jan van Axele. De Aalsterse schepenen

(64) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 r° (1 mei 1499-30 augustus 1499).

(65) DE LIMBURG-STIRUM, *Coutumes des pays et comté de Flandre. Quartier de Gand, T. III. Coutumes des deux villes et Pays d'Alost (Alost et Grammont)*, Brussel, 1878, p. 16. Over de gevangeniskosten in de meierij of ammanie van Aalst, zie: *Ibidem*, p. 276 (cfr. supra).

(66) A. ORTS, *o.c.*, p. 27.

(67) Aalst, Stadsarchief , 860, f. 194 r°.

(68) Over de richtlijnen voor de cipier, zie: A. ORTS, *o.c.*, p. 24.

(69) *Ibidem*, p. 23.

(70) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, I, 1873, p. 442.

veroordeelden Vrancke tot vergoeding van de schade die de cipier door zijn ontsnapping had geleden (71). Adriaan Hellegaart had Lieven Morael geholpen bij diens ontsnapping uit handen van Lieven Narinx, een grafelijk gerechtsdienaar. Op 22 oktober 1490 beloofde Adriaan voor de Aalsterse vierschaar, aan de baljuw van Aalst 17 lb. te betalen wegens dit misdrijf. Tevens zou hij naar de parochiekerk van Hemelveerdegem gaan en met een kaars van een halve pond was deelnemen aan de processie. Aan Lieven Narinx zou hij ook nog publiekelijk om vergiffenis vragen (72). Jan van der Beke, cipier in de ammanie van Aalst, werd op 2 mei 1495 door de Aalsterse rechtbank tot een boete van 60 lb. veroordeeld omdat hij de Aalsterse buitenpoorter Gillis van Wilderode ,,bi quaden bewaernesse of anderssins'' had laten ontsnappen (73). Gillis van Wilderode was op 16 juli 1494, ofschoon hij een buitenpoorter van Aalst was, door de schepenen van het Land van Wedergrate tot 60 lb. veroordeeld wegens gewelddaden tegen Gillis Bogaert van Pollare, Leys Rampelbergh e.a. ... (74). Een maand later, nl. op 16 augustus 1494, composeerde de baljuw van Aalst met Gillis over deze misdrijven voor 12 lb. (75). Wegens deze boete zat Gillis eerst 3 dagen opgesloten in de meierij van Aalst en was hij daarna naar de ammanie overgebracht waaruit hij dus zou ontsnappen. Verder tellen we nog 2 gevallen waarbij de cipier bij hem opgesloten schuldenaars liet ontsnappen zonder toestemming van de schuldeisers. Zo werd Pieter de Boyst op verzoek van Pieter de Ghend gearresteerd en aan Alexander de Vremde, meier van Aalst, overgeleverd. Pieter de Ghend wilde immers van de gevangene een vergoeding voor de verwondingen die hij hem had aangebracht. Maar de meier liet Pieter de Boyst ,,bi dissimulatien, rouckeloosheden of anders'' ontsnappen. Op 13 juli 1487 werd de meier veroordeeld zelf de som te betalen die Pieter de Boyst aan Pieter de Ghend schuldig was (76). Met dezelfde meier kwamen ook Pieter de Knijf en diens vrouw, uitbaters van de herberg ,,in 't Zwijnken'', in conflict. Pieter en zijn echtgenote hadden Katelijn 't Sceppers doen arresteren wegens een schuld van 11 Rijnse gulden van bij hem genuttigde spijzen. Aangezien Alexander de Vremde Katelijn had laten ontsnappen zonder medeweten van de schuldeisers, werd hij opnieuw veroordeeld tot betaling van die schuld (77).

(71) Aalst, Stadsarchief , 860, f. 194 r°.
(72) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 34 v°.
(73) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 34 v°.
(74) Over de bevoegdheidsconflicten tussen de schepenen van Aalst en Willem van Goux, ridder en heer van het Land van Wedergrate, zie: L. DE MECHELEER, *Enkele bevoegdheidsconflicten in het laatmiddeleeuwse Aalst*, in *Het Land van Aalst*, 1990, XLII, p. 263- 271.
(75) Aalst, Stadsarchief, 1189, f. 185 r°.
(76) *Bouck met den Haire*, f. 148, uitgegeven door DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, pp. 286-288.
(77) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, pp. 288-290.

C. AMBTSMISDRIJVEN

1. Definitie

Bij deze groep hebben we alle wandaden gerekend die werden gepleegd door ambtenaren in dienst van de lokale of van de centrale overheid, zoals: bedrog, corruptie, knevelarij, willekeurige gevangenneming en plichtsverzuim (78). Ofschoon de misdrijven en tekortkomingen waaraan vorstelijke ambtenaren zich in de uitoefening van hun ambt schuldig maakten, tot de voorbehouden gevallen (,,cas réservés'') behoorden en dus enkel door de Raad van Vlaanderen mochten berecht, werden dergelijke misdrijven toch ook voor de Aalsterse schepenen aanhangig gemaakt (79).

Welke sancties stonden er op ambtsmisdrijven? I.v.m. de ambtsmisdrijven, gepleegd door de stadsbewakers (lokale ambtenaren), werd op 8 september 1477 op het Aalsterse Steen volgend voorgebod uitgevaardigd: ,,Omme dieswille dat commen es ter kennessen van minen heeren den capitain ende bailliu van den Lande van Aelst, dat diversche insetene van dese stede zeere qualic onderhouden de wake van dese stede also wel bi daghe als bi nachte ende ooc dat diversche persone zelve huere wake niet en doen in persone noch over hemlieden en zenden persone soffissant ghepasseert voor minen heere den capitain, also tandren tijden gheordineert ende uutgheroupen es gheweest, nemaer vervorderen hemlieden te zendene jonghe knechte of onghedeghene persone zonder consent van den voorseide capitain, ooc mede vervorderen hemlieden eenighe persone 's morghens of 's daechs uut harer wake te loopene aleer de andre wakers ancommen zijn, zo es gheordineert bi minen voorseiden heeren ende bi der wet ende notablen van der stede dat van nu voortan elc persoon die ghedefinieert es te wakene onder LX jaer ende boven XX jaer oud, zine wake doe in persone ende in zine wake comme ghewapent ende ghestoct als 't behoort, of up- dat zij redelike nootsake of belet hebben dat zij in persone niet waken en moghen, dat zij commen bi minen voorseiden heere den capitain ende gheven hem huer nootsaken of belet te kennene, ende dinct hem de cause redelic zo zal hij consentheren dat in de stede van hem wake een ander persoon''. Een bewaker die zijn wachtpost verlaat alvorens hij is afgelost, betaalt 10 s. boete en wordt gedurende 3 dagen in de gevangenis opgesloten. Bewakers die ,,slapende'' worden aangetroffen, verbeuren eveneens 10 s. Dit voorgebod vervolgt ,,dat gheene wakers gheene deuren toe en slaen ende

(78) Voor het uit plichtsverzuim laten ontsnappen van gevangenen door de verantwoordelijke cipier, zie: ,,Ontsnapping uit de gevangenis''.

(79) J. BUNTINX, *Inventaris van het archief van de Raad van Vlaanderen*, I, p. 2. Ook in de keure voor Aalst van Lodewijk van Nevers (1331) wordt reeds opgelegd dat een ambtenaar in dienst van de graaf die handelt ,,contre son serment que il a fait a la ville'' door de schepenen bij de graaf moet worden aangeklaagd.

grendelen of onderzetten in hare wake van binnen omme te belettene de incomst ende visitatie van den ghonen die aldaer gaen zullen''. Als een bewaker zijn taak aan iemand anders overlaat zonder toestemming van de overheid, wordt hij hiervoor met 5 s. gestraft (80).

Wegens gebrek aan normatieve bronnen, moeten we ons voor de sancties op andere types van ambtsmisdrijven, baseren op de bronnen van de praktijk. De weinige eindvonnissen die werden uitgesproken over ambtsmisdrijven, varieerden sterk. Pieter Spillier, baljuw van Sint-Maria-Oudenhove, werd door de Aalsterse schepenen wegens ,,ghebreke van executien van ghewijsden vonnessen'' tot 3 lb. veroordeeld. Later werd hierover echter gecomposeerd voor 2 lb. 10 s. (81). Hendrik van den Keye, sergeant in het Land van Aalst, werd op 30 maart 1491 door de vierschaar van Aalst verplicht tot een boete van 60 lb. wegens ,,desobediencie'' (82). Zes jaar later, nl. op 21 maart 1497, werd deze sergeant door de Raad van Vlaanderen veroordeeld tot de doodstraf; na executie moest het onthoofde lichaam op een rad geplaatst. De veroordeelde had zich immers aan werkelijk flagrante misdrijven schuldig gemaakt: o.a. diefstal, gewelddaden tegen kinderen, doodslag, onrechtmatige opsluiting om daarna een compositie af te dwingen, enz..., dit alles ,,onder 't dexel van zinen officie'' (83).

2. Frequentie van ambtsmisdrijven

Er werden slechts 8 ambtsmisdrijven geregistreerd in de bestudeerde bronnen. Ongetwijfeld lag het aantal ambtsmisdrijven in realiteit veel hoger. Slechts de dappersten onder de slachtoffers zullen het hebben aangedurfd een klacht in te dienen tegen overheidsdienaren. De drempel om een klacht in te dienen tegen een grafelijk ambtenaar bij de schepenen van Aalst zal wel lager hebben gelegen dan deze om een ambtsmisdrijf ter kennis van de Raad van Vlaanderen te brengen. Trouwens, aangezien de gerechtsofficieren enkel op private klacht voor de Raad van Vlaanderen konden gedaagd worden — een vervolging *ex officio* van de gerechtsambtenaren bestond immers niet — bleven de meeste door hen gepleegde misdrijven eenvoudig ongestraft (84).

De **schepenbank** van Aalst berechtte 6 ambtsmisdrijven. De betichten waren: de baljuw van Aspelare (85), de baljuw van St.-Maria-

(80) Aalst, Stadsarchief, 1178, f. 145 v°-146 r°.
(81) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 januari 1496-30 april 1496).
(82) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 74 r°.
(83) Gent, Rijksarchief, *Raad van Vlaanderen*, 7514, f. 146 r°-v°.
(84) J. VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuwsambt*, p. 483.
(85) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 31485, f. 57 r°.

Oudenhove (86), de meier van Denderleeuw (87), een sergeant van het Land van Aalst (88), de Heilig Geestmeester van Okegem (89) en de bewaker van het korenhuis te Aalst (90). Van deze processen zijn ons slechts 2 vonnissen bekend: Hendrik van den Keye werd veroordeeld tot 60 lb. (91), Pieter Spillier, baljuw van St.-Maria-Oudenhove, tot 3 lb. (92) (cfr. supra). De baljuw van Aspelare werd aangeklaagd wegens ,,exploicte ende ruythede'' tegen een koopman van Noyon (93). Bauden Gheerds, bewaker van het korenhuis van Aalst, had door zijn roekeloosheid het verlies van een zak koren veroorzaakt (94). En Adriaan Beecman ten slotte, gewezen Heilig Geestmeester van Okegem, werd in 1493 door de poortbaljuw van Aalst aangeklaagd omdat hij verschillende van de Heilig Geestmeester geïnde gelden niet in rekening had gebracht en als privé-inkomsten had beschouwd (95).

In de doorgenomen baljuwsrekeningen vonden we twee **composities** over een ambtsmisdrijf. Met Pieter Spillier, baljuw van Sint-Maria-Oudenhove, voor 2 lb. 10 s. Dit na de door de schepenen van Aalst uitgesproken boete van 3 lb. (96). De baljuw sloot een financiële transactie voor 2 lb. met Joos Sterrinc, oogstbewaker van Nieuwerkerken, ,,accusé de dissimuler en son office et non calengier et corriger ceulx qu'il avoit trouvé faisant dommaige es fruis des bonnes gens ilz avoient grand dommage'' (97).

Zoals reeds vermeld, werd Hendrik van den Broucke alias van den Keye door de **Raad van Vlaanderen** ter dood veroordeeld. Deze sergeant van het Land van Aalst oefende een ware terreur uit ,,up de scamele ondersaten van minnen gheduchten heere ten platten lande zittende''. Zo had hij met enkele medeplichtigen ,,bij nachte ende ontijde'' een paard gestolen van Gillis Bernaige om het daarna te verkopen. Toen Hendrik vernam dat Gillis zijn paard terug wilde, trok hij, alweer 's nachts, met zijn gezellen naar Gillis' huis met de bedoeling hem te doden. Omdat hij Gillis daar niet aantrof, had hij diens kinderen ,,te

(86) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 januari 1496-30 april 1496): ,,Pierre Spillier avoit fourfait l'amende de III lb. (...) mais composition pour L s.''
(87) Aalst, Stadsarchief, 1192, f. 120 v°.
(88) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 74 r°.
(89) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 176 v°-177 r°.
(90) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 80 r°.
(91) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 74 r°.
(92) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 januari 1496-30 april 1496).
(93) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 31485, f. 57 r°.
(94) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 80 r°.
(95) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 176 v°-177 r°.
(96) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 januari 1496-30 april 1496).
(97) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 januari 1504-30 april 1504).

bedde ligghende uuten bedde ghenomen ende up den vloer gheworpen, stekende met'' zijn ,,langhe messe in 't betstroo naer Gillis''. Een andere nacht drong hij met geweld binnen in het huis van Pieter de Mil en Arend de Zuttere, sleurde hen uit hun huis, sloot ze op in het slot van Gavere en dwong hen ten slotte een compositie af. Meer nog, de vrouw van Arend had hij, ,,beseffende dat zoe wat ghelts in de mond hadde, haer bi crachte den mond upghewronghen (...) ende daeruit ghenomen zekere penninghen''. Ook de baljuw van Oordegem, genaamd Bernaert Roegiers, had hij onrechtmatig op het slot te Gavere opgesloten en beroofd. Zelfs aan doodslag had deze sergeant zich schuldig gemaakt. Pas met Hendriks executie kwam er een einde aan diens schrikbewind (98)!

D. MILITAIRE MISDRIJVEN

1. Definitie

Onder militaire misdrijven verstaan we: desertie, het overlopen naar de vijand, ongehoorzaamheid aan de legeraanvoerders, het niet voldoen aan allerlei militaire plichten, enz...

Bij oorlogsdreiging moesten alle weerbare mannen door klokgelui worden opgeroepen, aldus een door de Aalsterse schepenen op 7 december 1478 uitgevaardigd voorgebod (99). Tevens dienden er bewakers gesteld waar men de inval van de vijand verwachtte. Ook de kerken en ,,frontiere'' moesten door twee mannen worden bewaakt (100). Wie zich niet hield aan dit gebod verbeurde 3 lb. par.

2. Frequentie van militaire misdrijven

In de door ons bestudeerde bronnen kwamen er slechts 3 militaire misdrijven voor.

Op 29 november 1493 werd Pieter van Heerzele, die ,,bin den tijde van den lesten orloghen ghevanghen hadde ghesijn van den ruters van oorloghen als partie contrarie houdende van minen gheduchten heere ...'', voor de **Aalsterse vierschaar** aangeklaagd door Jan van Brantegheem, alias Gheerds (101). Pieter zou ,,ten tiden als hij zijn renchon maecte''(zich loskocht) aan de klager 1 lb. gr. hebben beloofd ,,voor zekere vriendscepe die hij hem daerin ghedaen hadde''. Dit wordt door beklaagde ontkend. Over deze zaak zijn we verder niet geïnformeerd.

Volgend geval werd ons veel uitvoeriger overgeleverd.

Op 29 juli 1492 werd een zekere Jan de Coninc, poorter van Aalst en

(98) Gent, Rijksarchief, *Raad van Vlaanderen*, 7514, f. 146 r°-v°.
(99) Aalst, Stadsarchief, 1178, f. 146 r°.
(100) *Ibidem.*
(101) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 190 r°.

vettewariër (102), door de baljuw van Aalst aangeklaagd (103). De gerechtsofficier legde Jan de Coninc een tweetal feiten ten laste. Het eerste hield verband met een door meester Hughe de Melem, in naam van de hertog, naar de stadsmagistraat van Aalst gestuurde brief. Daarin werd verzocht om op maandag 23 juli voor middernacht voor de kerk van Houtem ,,te zenden zekere engienen ende habillementen van orloghen omme de voirseide kercke te bevallene ende de vijande daerup leghende af te ghecrighene''. Pieter van Hertsberghe, door de stad gelast om in tijden van nood ,,de insetene ende landliede te vermanene ten dienste van der stede'', trok ten huize van Jan de Coninc en gaf hem het bevel onmiddellijk zijn wagen met paarden ter beschikking van de stad te stellen. Hetgeen Jan weigerde. Tot 3 keer toe werd beklaagde om hetzelfde verzocht, nl. nog een tweede maal door Pieter van Hertsberghe en éénmaal door Jan de Leenknecht. Telkens was het antwoord negatief. 's Anderendaags maakte Jan zich alweer schuldig aan een gelijkaardig vergrijp. ,,Eenen van den eedelen mannen van wapenen'' van de hertog, die logeerde bij Phelips van Erpe, ging naar Jan de Coninc om zijn paard op diens stal te zetten. Maar Jan, ,,dat ziende, weerde hem de entree ghenouch rudelic makende maniere als oft hijm ghesleghen zoude hebben met eenen bijle''. De baljuw werd hiervan op de hoogte gebracht. Jan werd bij de baljuw geroepen die hem in aanwezigheid van de schepenen het bevel oplegde het paard onderdak te verschaffen. Waarop Jan de Coninc: ,,Ic en zals niet doen omme heere noch omme wet noch omme niements wille al zoudick er mijn lijf omme laten''. Volgens de gerechtsofficier dienden ,,zulke woorden ende manieren van doene (...), hebbende specie ende smaec van commotien ende omme te bringhene de gheheele stede ende d'insetene van dien in de indignatie van hueren prinche'' gesanctioneerd met de doodstraf. Maar ,,omme te scuwene de hartste correctie'', eist de baljuw een 50-jarige verbanning uit Vlaanderen, een boete van 600 lb. par. ten voordele van de vorst en 10 ,,roeden muers'' voor de stad. Daarnaast zou hij nog 3 opeenvolgende zondagen met een kaars van 3 pond aan de processie moeten deelnemen. Jan Medeganc, advokaat van Jan de Coninc, verdedigt zich als volgt. Die welbewuste maandag was Pieter van Hertsberghe inderdaad bij Jan de Coninc geweest om hem te vragen de stad met zijn wagen en paarden ten dienste te staan. Jan had hierop geantwoord ,,dat zine peerde moede ende mat waeren ende dat zij al den dach ghewrocht hadden''. Hij stelt het volgende voor: ,,Hier zijn peerde ghenouch die niet ghewrocht en hebben, men neme die''. Waarop Pieter: ,,Zij en hebben gareelen, coorden noch stringhen''. En Jan, aan wie het geenszins aan

(102) Een *vettewariër* is een handelaar in vetwaren of in kruidenierszaken in het algemeen (VERWYS-VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*, IX, 's Gravenhage, 1929, kol. 426).

(103) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 147 v°-149 r°.

goede bedoelingen ontbrak: ,,Ic hebben gareelen, coorden ende stringhen, ic zalser toe leenen''. Hij ontkent te hebben gezegd: ,,Ic en zals niet doen omme niemens wille''. In verband met hetgeen dinsdag was gebeurd, deed de beklaagde een beroep op een reglement afgekondigd ,,ten tiden als men 't volc van wapenen ende huerlieder peerden t'Aelst eerstwarf fourerde'', nl. ,,dat als zij in d'eerste logysten eene maendt tijds ghelogiert hadden, dat men se dan herlogieren zoude in anderen plecken daer niemend ghelogiert en hadde''. Welnu, Jan had het paard ,,wel III maenden tijts ghelogiert ... ende hem zomtijtz hooy ende cooren ghelevert daer hij noynt niet af weder en hadde''. Toen de soldaat bij Jan was vertrokken, had laatstgenoemde ,,zine schuere ende stallen vol graens ende vruchten ghetast, zodat hij zijns zelfs beesten zelve buten stellen moeste''. Toen de soldaat echter 6 à 7 dagen na zijn vertrek opnieuw bij Jan kwam opdagen, was het nogal logisch dat hij weigerde diens paard te herbergen. Dit echter louter om praktische redenen. Wanneer ook Phelips van Erpe er bij Jan op aandrong het paard op zijn stal te zetten, zei Jan de Coninc zelfs ,,dat men 't peert stellen wilde eldere of in eene herberghe hij zouder gheerne hooy ende cooren toe gheven''. Tot de baljuw beweert hij enkel ,,hij en zouds niet doen al zoudt hem zijn lijf costen'' te hebben gezegd. Met handen en voeten poogt de advokaat van de beklaagde uit te leggen dat hij hiermee niets miszegd heeft (104). Ten slotte wordt er vrijlating uit de gevangenis en kwijtschelding van gevangeniskosten geëist. In de repliek van de baljuw blijft deze bij zijn standpunt. Jan, ,,die een rijc man es'', had aan beide verplichtingen moeten voldoen. In de dupliek, tripliek en kwadrupliek worden geen nieuwe details meer aan het licht gebracht. De beklaagde werd ten slotte tot 10 lb. veroordeeld (105).

Nadat Jan de Coninc (cfr. supra) tot 10 lb. was veroordeeld, gooide hij het op een **financieel akkoord met de baljuw** voor 7 lb. (106). De baljuw had met Adriaan Creets en Clays Gheleyns gecomposeerd voor een zak haver (107). Beiden waren verbannen omdat ,,zij thuusghekeert waeren uuter armee, van den ravitaillemente van Therevanc (Terwaan ?) zonder consent van hueren capitain''.

(104) *Ibidem*: ,,want zo wanneer men yemende yet beveelt, ja al waert heere of wet, dat niet redelic en es oft last te doene 't ghene dat hij niet sculdich en es te doene ende die persoon dan zeyde hij en zouds niet doen, hij en mesdaet er niet an''.

(105) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 september 1492-31 december 1492).

(106) *Ibidem*.

(107) Aalst, Stadsarchief, 1185, f. 190 r°-v°.

E. VERBODEN WAPENDRACHT

1. Definitie

Zoals reeds vermeld, verliet de doorsnee middeleeuwer zelden ongewapend zijn huis. Bij een groot aantal vechtpartijen werden aldus wapens gebruikt, met de fatale gevolgen van dien (108). De overheid trachtte hiertegen iets te doen door verbod op te leggen tot het dragen van gevaarlijke wapens in vredestijd (109).

Volgens de keure voor Aalst van Lodewijk van Nevers (1331) diende het dragen van verboden wapens bestraft met 3 lb. en de wapens werden in beslag genomen (110). Op 5 april 1404 riep de Aalsterse overheid het verbod uit tot het dragen van ,,bastelars'', zwaarden, ,,hooftwapene'' (111), pijl en boog, ,,glaiven'' (speren), ,,acxen'' (bijlen), ,,misericorden'' (dolken) en ,,braemesse'' (112), op straffe van 10 lb. met verbeuring van de wapens. Wie een pantser droeg, zou het verbeuren. Op het dragen van andere verboden messen en kolven ,,met ghebertelden croenen'' of ,,met langhen Brabantschen pinnen pipen'' stond slechts een boete van 3 lb. en inbeslagneming van die wapens. Het ene soort wapen was dus blijkbaar meer verboden dan het andere (113). Het voorgebod van 1426 verbood het dragen van volgende wapenvariëteiten: ,,langhe platte messen, die men noemt waeymesse'', ,,pasmesse'' (sikkelvormig mes), ,,cruusmesse'', ,,Praechse messe'' en alle andere messen met een kling die langer is dan 10 duimen. Bij overtreding van deze maatregel werd men drie jaar verbannen. Dit voorgebod legde een boete van 3 lb. op aan wie ,,hooftwapene'' droeg overdag, deed men dit 's nachts dan moest 10 lb. worden betaald. Een identieke boete stond ook op het dragen van ,,prieme'', ,,pintsoene'' (wimpel of vaan die aan lans werd vastgehecht) , ,,'t sompe'' (knotsen, kolven), ,,haechmesse'' , ,,wappers'' (met lood gevulde of beslagen knots), hamers, ,,blandereele'' (loden bal aan een riem verbonden, die men zwaaide om daarmee slagen toe te brengen), zwaarden, handbijlen, ,,ghekereelde staven'' en gespannen bogen (114). Het voorgebod van 8

(108) Over het wapengebruik bij de misdrijven tegen de lichamelijke integriteit, zie betreffend hoofdstuk.

(109) Zie C. GAIER, *L'industrie et le commerce des armes dans les anciennes principautés belges du XIIIe à la fin du XVe siècle*, Parijs, 1972, pp. 61-65.

(110) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, I, 1873, pp. 432-433.

(111) *Hooftwapene* of *hovetwapene* is de benaming van een soort verboden wapens waarvan de eigenlijke betekenis niet duidelijk blijkt; soms: wapens ter verdediging of bescherming van het hoofd (VERWYS-VERDAM, o.c., III, 's-Gravenhage, 1894, kol. 722).

(112) Een *braemes* is een verboden mes (VERWYS-VERDAM, *o.c.*, I, 's-Gravenhage, 1882).

(113) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, I, 1873, p. 310.

(114) *Ibidem*, p. 319.

november 1466 rekende volgende wapensoorten tot de verboden wapens: ,,eenighe ghecante pede'' (een stok met een ijzeren punt of waaruit spijkerpunten uitsteken), ,,glaiven (speren) met ludichsen ijseren'', ,,houwen'' (houweel), handbijlen, ,,brandereele'', lange messen, ,,armborste (handbogen) met brandelicke ghescutte'' en ,,vorken met langhe ijseren''. Overtreding van dit verbod werd eveneens met 10 lb. bestraft. Er wordt hier expliciet aan toegevoegd dat zwaarden, bogen ,,met ghescutte van ghenouchte ronde'', kolven en andere ,,tamelicke stocke'' wel toegelaten zijn (115). De stadsmagistraat riep in 1475 ook nog lange zwaarden, loden hamers, handstokken, zware latten en ,,haexsen'' (bijlen) uit tot ,,verloofder'' wapens (116). Volledigheidshalve vermelden we de verboden wapens waarvan een ongedateerd voorgebod, in het *Peysboec* geregistreerd (117), gewag maakt: ,,ghekertelde colve'', een ,,quu ijserin up 't hooft'', ,,boghen met ghescutte'', ,,baselaers die lanc zijn'', ,,Praechse messe'' en ,,curte bijlkene'' (118). Ook in deze reglementering bedraagt de boete op het dragen van vermelde wapens 10 lb. (119). Deze ellenlange opsommingen geven ons een idee over het groot aantal wapenvariëteiten dat de middeleeuwer ter beschikking stond. Voor alle doeleinden waren er specifieke wapens voorhanden. Iedereen, zowel poorters als gedijden (120), moest zich aan de overheidsmaatregelen houden. De schuttersgilden (121) van Aalst vormden hierop echter een uitzondering. Dit privilege werd evenwel in 1443 opgegeven: ,,Item es gheordonneert dat van bamesse tot half maerte tsavonds, na de zeven hueren, no van half maerte tot bamesse na de IX hueren, niement en draghe binnen dese stede eenighe ongheoorloof de wapenen, up X lb. par. ende de wapenen verbeurt, niet jeghenstaende dat se in eenich van den twee gulden zijn, of dat ze consent hebben wapene te moghen draghene'' (122).

(115) Aalst, Stadsarchief, 1169, f. 190 r°.
(116) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, I, 1873, p. 319.
(117) Aalst, Stadsarchief, 1.
(118) Aalst, Stadsarchief, 3, f. 54 v°.
(119) Op het einde van de 15de eeuw bedroeg de boete voor verboden wapendracht nog steeds 10 lb., b.v.: Pierre van Rossem, calengie de avoir porté armures deffendues, dont l'amende seroit X lb., le dit bailli pour mieulx fait que laissie et pour éviter proces le composa pour XL s.'' (Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 januari 1497-30 april 1497)).
(120) *Gedijde* personen zijn bewoners van het platteland die geen poorters van Aalst of Geraardsbergen zijn (DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 8).
(121) De 2 schuttersgilden van Aalst waren de Sint-Joris-gilde of de gilde der voetboogschutters en de gilde van Sint-Sebastiaan of de gilde der handboogschutters (DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, II, 1875, pp. 85 e.v.)
(122) DE POTTER-BROECKAERT, o.c., I, 1873, p. 322.

2. Frequentie van verboden wapendracht

In de bronnen over de periodes 1480-1481 en 1485-1504 kwamen 15 gevallen van verboden wapendracht voor; daarvan werden 4 gevallen door de Aalsterse schepenen berecht, 11 keer werd hierover door de baljuw gecomposeerd.

Van de 4 door de **Aalsterse vierschaar** berechte gevallen van verboden wapendracht, is ons slechts 1 eindvonnis overgeleverd. Een zekere Jan de Poortier werd door de baljuw van Aalst voor het gerecht gedaagd omdat hij op een avond, omstreeks 7 uur een stalen boog had gedragen (123). 8 van de 10 hierover verhoorde getuigen hadden de beklaagde die avond inderdaad gezien, gewapend met pijl en boog, zowel nabij de Grote Markt als in de kroeg van Bernard de Pannemaker (124). Op 15 maart 1494 werd Jan veroordeeld tot het vragen van vergiffenis voor de Aalsterse schepenbank. Tevens moest hij op de eerstvolgende Palmzondag (23 maart 1494) tijdens de hoogmis, na het evangelie, naar de kerk te Aalst gaan en een kaars van 1 pond offeren op het altaar van Sint-Joris. Hierbij moest hij volgende woorden uitspreken: ,,Dese kersse stellic hier in emenden van minen mesuze in 't ghene dat ic bij avond ende naer de zonne in de stede ghegaen hebbe met 1 stalen boghe ghespannen met 1 schichte in mijn hand''. Ten slotte werd hem ook nog een pelgrimstocht naar het Heilig Bloed te Wilsenaken (Duitsland) opgelegd. Deze bedevaart kon voor 6 lb. worden afgekocht.

Zoals vermeld, werd er 11 keer **gecomposeerd** over verboden wapendracht. De gemiddelde compositiesom van dit soort overtredingen dat normaal met 10 lb. werd bestraft, bedraagt 2 lb. 14 s. De bedragen schommelen allemaal tussen 2 lb. en 4 lb. Meestal wordt er in de baljuwsrekeningen gesproken over ,,armures deffendues''; in enkele gevallen echter wordt verduidelijkt over welke specifieke wapensoort het gaat: ,,un long couthel'' (125), ,,un arc a main'' (126), ,,ung arbalestre d'archier'' (127) en ,,une longhe daghe'' (128).

(123) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 231 r°.

(124) Bernard de Pannemaker woonde in de Nieuwstraat van Aalst, zie O. REYNTENS, *Het Sint-Jorisgilde te Aalst*, p. 57.

(125) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 januari 1501-30 april 1501).

(126) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 r° (1 september 1497-31 december 1497).

(127) *Ibidem*, f. 1 v° (1 mei 1493-31 juli 1493).

(128) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 r° (1 januari 1502-30 april 1502).

BESLUIT

In 54% van de in totaal 62 misdrijven tegen de openbare orde en de openbare veiligheid ging het meer specifiek om misdrijven tegen de overheid, hierop volgden verboden wapendracht (22%), ambtsmisdrijven (12%), ontsnapping uit de gevangenis (7,5%) en militaire misdrijven (4,5%).

Zowel bij de misdrijven tegen de overheid als bij de ambtsmisdrijven kwamen wij tot dezelfde vaststelling: ofschoon deze delicten tot de zogenaamde ,,cas réservés'' behoorden en bijgevolg in theorie enkel door de Raad van Vlaanderen werden berecht kwamen dergelijke vergrijpen toch ook voor de Aalsterse vierschaar.

Misdrijven tegen overheidsdienaren tijdens de uitoefening van hun ambt, zoals ,,iniurien'' en gewelddaden, werden door de Aalsterse overheid niet zwaarder bestraft dan wanneer het slachtoffer niet deze hoedanigheid bezat. Bij ambtsmisdrijven en (hulp bij) ontsnapping uit de gevangenis werden uiteenlopende sancties getroffen, aangezien ook de ernst van de misdrijven zelf nogal kon variëren. Militaire misdrijven en verboden wapendracht werden relatief licht bestraft.

V. MISDRIJVEN TEGEN DE OPENBARE ZEDELIJKHEID EN TEGEN DE ORDE DER FAMILIE

A. VERKRACHTING EN POGING TOT VERKRACHTING

1. Definitie

J. GUNN definieert verkrachting als ,,een met geweld, list of intimidatie afgedwongen geslachtsgemeenschap tussen een man en een vrouw die niet in intieme relatie tot elkaar staan'' (129). Verkrachting gaat dus steeds met een zekere vorm van agressie of dwang gepaard. Het werd in de middeleeuwen als een zeer zwaar misdrijf beschouwd. Volgens het Vlaamse strafrecht moest aan de verkrachter de doodstraf worden opgelegd (130). Of, zoals WIELANT bepaalde: de dader moest worden gestraft ,,metten sveerde ende zijn goeden ghewijst verbeurt'' (131).

(129) G. GUNN, *Geweld in de samenleving*, Utrecht-Antwerpen, 1976, p. 139; volgens G. RUGGIERO, *The Boundaries of Eros. Sex Crime and Sexuality in Renaissance Venice*, New York-Oxford, p. 89, wordt verkrachting gekenmerkt door twee karakteristieken, nl. ,,First, it is violent as well as sexual (...). Second, it has a more obvious victim than most other sex crimes''.

(130) R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen van de 11de tot de 14de eeuw*, Brussel, 1954 (*Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren*, 19), p. 101.

(131) A. ORTS, *o.c.*, p. 129.

De keure voor Aalst van 1331 beschouwde verkrachting als een even zwaar misdrijf als moord: was de dader in handen van het gerecht, dan verdiende hij de doodstraf; ontsnapte hij, dan werd hij verbannen (132). Het *Boek met den Haire* legde de delinquent eeuwige verbanning uit Vlaanderen met verbeuring van het bezit op (133). In dit cartularium wordt ook gesteld dat ,,niemand ontfanghelic en es omme hem te stellene ter purge van zaken of delicten enorme, die niet prouvelic en zijn, ghelijc als (...) vrouwencracht'' (134).

De ,,clamor'' of het hulpgeschreeuw van het slachtoffer maakte het essentieel element uit van verkrachting. Of om het met de woorden van WIELANT te zeggen: ,,Ende verstaet men cracht, alsser hulpe geroepen was, ende daer 't aff blijckt'' (135). Het spontane hulpgeroep van de vrouw moest aantonen dat ze zich heftig tegen het gepleegde feit verzette.

De ,,clamor'' verplichtte niet alleen diegenen die het konden om dadelijk hulp te bieden, maar het was tevens een onontbeerlijke voorwaarde tot het indienen van een geldige klacht (136). Dank zij het hulpgeroep kon menige vrouw nog gered. Zoals b.v. het meisje dat, ,,gardant sa vache (...) hoirs les portes d'Alost'' door éne Hacquet de Vits werd neergeworpen ,,pour en avoir sa voulenté''. Hetgeen hem niet lukte aangezien ,,la fille croya si hault qu'on luy vint a secours'' (137).

Dat er van de ,,clamor'' als criterium voor verkrachting soms misbruik werd gemaakt, blijkt uit volgende casus. Op 7 juni 1497 dient Arend Ansin bij de Aalsterse schepenen een klacht in tegen Jehanne Caus alias Maes, Jan van der Meere alias Calf en Adriaan van der Poorte of Poortman, gerechtsofficier van Munkzwalm, ,,van dat zij bij voorraedde ende met gheadviseerden upsette hemlieden vervordert hebben (...) Arend te beroovene van zinen live, eere ende eeuweliker welvaert omme hem onverscult ende onverdient te doen vanghene ende in laste te bringhene van vrouwencrachte'' (138). Enkele dagen later maakt Pieter van der Straten, advokaat van Arend Ansin, duidelijk waarover het precies gaat (139). Toen Jehanne bij Arend thuis kwam te Munk-

(132) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, I, 1873, pp. 434-435.
(133) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 494.
(134) *Ibidem*, p. 446; ook ,,herezie, verraderije, moort, straetroof'' en ,,buggherije'' vallen onder deze beperking.
(135) A. ORTS, *o.c.*, p. 129; over ,,clamor'' als criterium voor verkrachting, zie: R. HIS, *Das Strafrecht des deutschen Mittelalters*, II, Leipzig, 1935, p. 153.
(136) J. BUNTINX, *Verkrachting en hulpgeroep in het oud-Vlaams recht*, in *Handelingen Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 1955, IX, pp. 15-21.
(137) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 7 v°-8 r° (1 september-31 december 1495).
(138) Aalst, Stadsarchief, 1192, f. 119 r°.
(139) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 137 r°-139 v°.

zwalm met vlas dat ze voor hem gebraakt had, bekende ze hem haar liefde. Ze stelde hem voor om elkaar diezelfde avond om negen uur ,,te bostackere daer ment heet in 't Heysdal'' te ontmoeten. En zo gezegd, zo gedaan. Toen ze op voornoemde plaats even gingen zitten, ,,slouch Arend zinen eenen arme omme her schouweren ende d'andere hand leyde hij up haren knye''. Waarop Jehanne: ,,Arend, ic en wille niet dat ghij uwe hand an mij doet''. Ze dreigde er zelfs mee te beginnen roepen. Arend: ,,Hoe Jehanne, waeromme hebde mij hier doen commen, zoudde mij willen in eeneghen last bringhene?''. Wanneer hij haar nogmaals wilde aanraken, schreeuwde Jehanne ,,van crachte''. En Arend, ontgoocheld: ,,Ja Jehanne, ic zie wel ghij zijt out omme mij te bedarvene, ic en pijnde mij noynt vrouwen an te tastene jeghen haren danc, ic een zal 't noch niet doen''. Hij verliet haar maar werd onderweg op een korenveld door Jan van der Meere alias Calf en Adriaan Poortman ,,rudelic'' mishandeld. Ze slingerden hem allerlei scheldwoorden naar het hoofd, o.a. ,,Ja hoerenzone, boeve, ghij waert weert dat men u den hals af sloughe, ghij hebt dit wijf willen vercrachten'' . Ze wilden hem bovendien ook zijn geld ontroven, maar vonden er geen. Uiteindelijk belandde Arend in de Aalsterse gevangenis. Volgens Pieter van der Straten was dit alles geënsceneerd . Vooraf hadden Jehanne, Jan en Adriaan dit snode plan gesmeed om Arend in een hinderlaag te lokken. De voorbereidende gesprekken tussen de drie trawanten werden door verschillende getuigen bevestigd. Een dag na Arends gevangenneming zou Jehanne bovendien nog bij hem thuis zijn geweest. Toen ,,'t jonghewijf'' van het huis haar zijn afwezigheid meldde, zei Jehanne: ,,Maer hij zal een schoone vrouwe zijn jaghen, maar het zal hem costen van zinen pluijmen''. Pieter van der Straten eist voor alle drie de straf waartoe Arend zou zijn veroordeeld, had hij Jehanne verkracht. Dit alles wordt door Joos de Grave, advokaat van Jehanne Caus, Jan van der Meere alias Calf en Adriaan Poortman geloochend. Arend had Jehanne eerst zijn liefde betuigd; het initiatief was geenszins van haar uitgegaan. ,,Out bedwelmcheden'' was ze ingegaan op Arends voorstel om naar ,,'t Heysdal'' te gaan. Op de afgesproken plaats aangekomen, had ze zich echter ,,bepijnsd''. Ook al had Jehanne aan Arend ,,wat scoons toegheseyt ende niet ghehouden, zo mochte hij'' enkel ,,zegghen met Vergilius dat hem de vrouwen bedroghen hadden'', aldus Joos de Grave. Nadat er tussen beide partijen nog wat heen en weer werd gediscussieerd, worden getuigen gehoord. En zoals gezegd, uit het getuigenverhoor blijkt dat er kwaad opzet in het spel was. Het vonnis is ons niet bekend; het werd noch in de doorgenomen ferieboeken, noch in de schepenregisters geregistreerd. Vermoedelijk ging Arend Ansin vrijuit, aangezien zoveel elementen een vooraf gesmeed plan insinueerden.

In deze zaak speelt de ,,clamor'' geen allesoverheersende rol; er wordt ook met andere elementen rekening gehouden. Volgens J. BUNTINX zijn immers op het einde van de 15de eeuw, bij processen over verkrach-

ting het hulpgeroep en de klacht binnen een bepaalde termijn (cfr. infra) niet meer het essentieel element (140). Dit wordt ook gestaafd door volgend voorbeeld uit Aalst. In haar eigen huis werd Kathelijne Poyter, gehuwd met Steven Lammins, verkracht door een zekere Pieter Coppens (141). Naar eigen zeggen durfde ze niet om hulp schreeuwen, zowel uit vrees voor Pieter als uit schrik om zichzelf, een eerbare vrouw, te ,,blameren''. Had ze wel geroepen, dan hadden haar buren dit zeker gehoord. Bovendien, zo wordt door beklaagde opgemerkt, was het ,,stoovendaghe'' en waren er dus mensen genoeg in de omgeving. Was deze zaak in de vroegere middeleeuwen voorgekomen, dan zou de dader waarschijnlijk onmiddellijk zijn vrijgesproken, aangezien er geen hulpgeroep was geweest. Hier tilt men blijkbaar niet zo zwaar aan het ontbreken van de ,,clamor''. Naast het hulpgeschreeuw komen tijdens het proces heel wat andere elementen aan bod, zoals b.v. het feit dat Pieter gepoogd had na het misdrijf tot een verzoening te komen met het slachtoffer. Ook over de volgens de klagende partij slechte reputatie van Pieter op seksueel gebied wordt uitvoerig gediscussieerd.

Wat echter, indien de verkrachting gebeurde op een afgelegen plaats ,,daer gheen volc ontrent en was noch helpgheroup stede doen en mochte'' (142) ? Uit een concreet voorbeeld blijkt dat men in dat geval binnen een bepaalde termijn klacht moest indienen. Toen Josine de Zadeleere haagbessen aan het plukken was in het bij Aalst gelegen bos ,,Ter Varent'' (143), werd ze door Goossen Vermatten verkracht, aldus Joos de Grave, haar advokaat (144). Volgens de advokaat van Goossen Vermatten moet een vrouw die op een afgelegen plaats wordt verkracht, klacht indienen vóór zonsondergang of ten laatste binnen de 24 uren of, zoals in voorkomend geval, binnen drie dagen nadat de vrouw aan de waakzaamheid van haar ontvoerder ontsnapt is. Indien de vrouw van goede zeden is, dient geloof gehecht te worden aan haar klacht (145). Volgens Joos de Grave echter gaat het over een termijn van 40 dagen. Terloops dient opgemerkt dat WIELANT met geen woord rept over een indieningstermijn van de klacht.

Interessant is ook volgende opmerking van WIELANT, dat het verkrachten van ,,lichte wijfjes, die in 't bordeel zitten'' niet hoeft gestraft. Dergelijke vrouwen dienen aan hun lot te worden overgelaten, behalve

(140) J. BUNTINX, *o.c.*, p. 21.
(141) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 148 v°-151 r°.
(142) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 154 v°-156 r°.
(143) ,,Ter Varent'' is gelegen te Nieuwerkerken, zie *Aalsterse Plaatsnamen*, s.n., s.l., s.d.
(144) Door J. BUNTINX, *o.c.*, wordt deze zaak uitvoerig besproken.
(145) A. ORTS, *o.c.*, p. 129: ,,Ende was 't stuck gebeurt in bosschen, grachten oft verre [van den] luijden, men presumeert om de vrouwe, principallijck als sij eerbaer ende van goeden leven is''.

wanneer zij ,,bekeert zijn ten huwelijcke state, oft in eenich gotshuys oft beghijnhof getrocken zijn, ende eerbaer leven leyden'' (146). Vandaar ook dat in de meeste gevallen van verkrachting de advokaat van het slachtoffer benadrukt dat het om een ,,ongheblammeert ende onghelachtert'' meisje gaat (147), of om ,,een goed ongheblameert maechden meysken van goeder name ende famen (148).

2. Frequentie van verkrachting

In de door ons onderzochte periodes, nl. de jaren 1480 en 1481 en van 1485 tot 1504, kwamen slechts 7 verkrachtingen voor. Al deze delicten werden door de **schepenen van Aalst** beslecht. Ofschoon J. VAN ROMPAEY poneert dat er dikwijls over verkrachting werd gecomposeerd, vonden wij hiervan in de door ons geraadpleegde baljuwsrekeningen geen enkel concreet voorbeeld (149). De door de Aalsterse vierschaar uitgesproken straffen voor verkrachting waren ofwel vijftigjarige verbanning (150) ofwel executie met het zwaard (151).

Vanwaar nu het geringe aantal delicten (152) ? Hoogstwaarschijnlijk kwamen er in realiteit heel wat meer gevallen van verkrachting voor in het laat-middeleeuwse Aalst, maar daarvan kwam slechts een fractie ter ore van het gerecht. Immers, aangezien het misdrijf meestal op afgelegen plaatsen werd gepleegd en er dus geen rechtstreekse getuigen waren, was het voor het slachtoffer dikwijls zeer moeilijk om het delict te bewijzen en wist men nooit zeker of men het proces wel zou winnen. Vermoedelijk zagen verschillende slachtoffers daarom af van de indiening van een klacht. Bovendien werd verkrachting dikwijls verzwegen uit angst voor de echtgenoot en om zichzelf niet te ,,blameren''. Een extreem voorbeeld in die zin is het geval van de reeds genoemde Kathelijne Poyter, vrouw van Steven Lammins. Deze vrouw wilde tijdens het misdrijf

(146) *Ibidem.*

(147) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 148 v°.

(148) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 154 v°-156 r°.

(149) J. VAN ROMPAEY, *Het compositierecht in Vlaanderen van de 14de tot de 18de eeuw*, in *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 1961, XXIX, p. 49; volgens F. VANHEMELRYCK, *Het Brabantse strafrecht en zijn toepassing in de praktijk voornamelijk te Brussel in de XVde eeuw*, in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1966, XXXIV, p. 16, was het in het 15de-eeuwse Brussel voor een verkrachter geenszins mogelijk om door compositie aan de dood te ontsnappen.

(150) Rijsel, Archives départementales du Nord B, 1867, f. 39 r°-40 v°.

(151) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 13 r° (1 september 1490-31 december 1491); *Ibidem*, 13554, f. 11 v° (1 januari-31 augustus 1490).

(152) Ook in andere reeds onderzochte steden lagen de cijfers van verkrachting opvallend laag. Zo telde F. VANHEMELRYCK, *De criminaliteit in de ammanie van Brussel van de late middeleeuwen tot het einde van het Ancien Régime (1404-1789)*, Brussel, 1981 (*Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren*, 43, 97), p. 151, slechts 21 gevallen van verkrachting in de rekeningen van de amman van de XVde eeuw.

niet schreeuwen, om haar eer niet te schenden (153). ,,Uut schaemte'' wilde ze evenmin haar man hierover inlichten. Bovendien vreesde ze wraakacties van de dader, indien ze hem zou aanklagen. Ongeveer twee jaar na het misdrijf komt ze er toch toe het delict aan een vriend, Luuc de Hayere genaamd, bekend te maken. Wanneer uiteindelijk ook Jehannes' echtgenoot op de hoogte is, wordt er bij de schepenen van Aalst een klacht tegen Pieter ingediend (augustus 1497). De dader belandde in de ammanie van Aalst. Kennelijk veroorzaakte deze zaak bij de schepenen heel wat kopzorgen, want op 11 juni 1498 reden Anthonis van Liedekerke en Gerard de Splitere, schepenen van Aalst, naar Gent om met de heren van de Raad van Vlaanderen ,,te sprekene ende consultatie te houdene (...) van zekeren ende lasteghen materyen die t'Aelst in wette hinghen ende zonderlinghe den processe van Pieteren Coppens van Nederbrakele , poortre der voors. stede'' (154). Door de Raad van Vlaanderen werd hij aldus ,,ghewijst ter banc'' (155). Ook hier blijven we de lezer het slot van het verhaal schuldig.

In de bestudeerde periode werd door de hertog geen **remissie** verleend aan een Aalsters poorter omwille van verkrachting. Dit was wel het geval omstreeks het midden van de 15de eeuw. In februari 1458 wordt aan Zegher van Overbrouc en Michiel de Smet genade verleend in een zaak van verkrachting (156). Door de schepenen van Aalst waren ze tot een 50-jarige verbanning veroordeeld wegens verkrachting van Lyse Laets. Eerst hadden ze haar ,,en creant ayde'' 's nachts gewelddadig uit haar huis gesleurd. Ze voerden haar buiten de stad (157) ,,en faisant d'elle leur plaisir contre son gré et voulonté''; er wordt zelfs aan toegevoegd: ,,lesquelles choses ne doivent point estre ne demourer sans pugnicion''. Vandaar dat de daders door de schepenen 50 jaar uit Vlaanderen werden verbannen. Onmiddellijk na deze passage lezen we in de remissiebrief: ,,Et combien qu'il soit assez notoire et manifeste que paravant le dit ban les dits suppliants avoient pluseurs fois esté en la compaingnie de la dite Lyse et icelle congneu charnelment et couchie avec elle ainsi comme plusieurs autres personnes ont fait et font encores jour et nehuit comme de ce est publique, fame et voix au dit lieu que a ceste cause les dits suppliants comme apointie celle avoient fait ce qu'ilz furent sans mal penser (...), toutefois ce nonobstant ilz ont a ceste cause esté bannys hors de notre pais et conté de Flandre''. Men lette hier op de wel erg opvallende contradictie en onlogische samenhang tussen beide passages. Eerst is men van oordeel dat de schepenen de daders terecht 50

(153) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 148 v°-151 r°.
(154) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 31.483, f. 35 v°-36 r°.
(155) Aalst, Stadsarchief , 861, f. 186 v°.
(156) Rijsel, Archives départementales du Nord B, 1687, f. 39 r°-40 v°.
(157) Het gaat hier dus eigenlijk om de combinatie vrouwenroof en verkrachting.

jaar uit Vlaanderen hadden verbannen, maar direkt daarna vindt men het werkelijk onbegrijpelijk en onrechtvaardig dat verkrachting van een publieke vrouw als dusdanig wordt bestraft. De bedoeling van die tweede passage was natuurlijk de genadeverlening te verantwoorden. Zoals P. BRAUN terecht opmerkt, vertonen nagenoeg alle remissiebrieven een interne breuk, nl. een overgang van schuld naar onschuld (158). Enerzijds mocht de misdaad zelf niet weggemoffeld worden, maar anderzijds moest ook de genadeverlening gerechtvaardigd (cfr. supra).

In 1450 wordt aan een zekere Frank Craye die door de schepenen van Aalst wegens poging tot verkrachting van een gehuwde vrouw veroordeeld was tot een 10-jarige verbanning uit Vlaanderen, een ,,rappel de ban'' verleend (159).

3. Omstandigheden van plaats en tijd.

3.1. Waar?

Eén verkrachting vond plaats in het huis van het slachtoffer (160). De overige delicten dienen gelokaliseerd op een afgelegen plaats, zoals b.v. het bos ,,Ter Varent'' (161) of ,,'t Heysdal'' (162). Enkele keren troffen we de meer algemene plaatsbepaling ,,hoirs les portes d'Alost'' aan (163).

3.2. Wanneer?

Een paar vrouwen werden overdag aangevallen, zoals b.v. het meisje dat ,,gardant sa vache'' door Hacquet de Vits werd overmand (164). Hetzelfde overkwam Josine de Zadeleer terwijl ze haagbessen aan het plukken was in het bos ,,Ter Varent'' (165). Volgens de advokaat van Josine werd dit misdrijf op een dinsdag gepleegd. De taalman van Goosse Vermatten (de dader) maakt op een in onze ogen naïeve wijze, van die preciese dagvermelding gebruik om het ganse verhaal als één grote leugen te bestempelen. Zoals iedereen weet, zou Josine het zich

(158) P. BRAUN, *La valeur documentaire des lettres de rémission*, in *La Faute, la Répression et le Pardon. Actes du 107ième congrès national des sociétés savantes, Section de philologie et d'histoire jusqu'à 1610, I (Brest, 1982)*, Parijs, 1984, pp. 210-215.

(159) Rijsel, Archives départementales du Nord B, 1684, f. 99 r°.

(160) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 148 v°-151 r°.

(161) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 154 v°-156 r°.

(162) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 137 r°-139 v°.

(163) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 7 v°-8 r° (1 september-31 december 1495); Rijsel, Archives départementales du Nord B, 1687, f. 39 r°-40 v°; over verkrachting op een afgelegen plaats, zie supra.

(164) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 7 v°-8 r° (1 september-31 december 1495).

(165) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 154 v°-156 r°.

helemaal niet kunnen permitteren om op een werkdag rustig wat bessen te gaan plukken in het bos en haar werk te laten liggen. Ook Goosse, een ,,laboureur'' en landwinner, zou nooit op een werkdag zijn paard op stal laten om naar het bos te gaan. Volgens de advokaat van Josine echter was het in die periode van het jaar (augustus-september) gebruikelijk dat meisjes bessen gingen plukken, zowel op werk- als op ,,misdagen''. En door een man die op zulke zaken uit is, wordt er helemaal geen rekening mee gehouden of het al dan niet een werkdag is. Jammer genoeg weten we niet welke visie de rechtbank in deze zaak volgde, het vonnis is ons immers niet bekend.

Verder kwamen als tijdsbepaling nog voor: negen uur 's avonds (in de zomer) (166) en ,,de nuyt a heure non deues'' (167).

4. Burgerlijke stand van daders en slachtoffers

Over de burgerlijke stand van de daders kunnen we kort zijn: we konden hierover geen informatie verzamelen.

Wat weten we nu over de burgerlijke stand van de slachtoffers? Drie keer werd een ongehuwde vrouw verkracht en twee keer een gehuwde. In de twee resterende gevallen is de burgerlijke stand van de betrokken vrouw ons niet bekend.

Bij verkrachting van een ongehuwde vrouw kon de dader de bedoeling hebben om op die manier van het slachtoffer een huwelijk af te dwingen. In de late middeleeuwen was dit een vrij regelmatig voorkomend verschijnsel als middel tot sociale promotie (168). Voor het verkrachte meisje was dit dikwijls de enige uitweg, aangezien de kansen op een eerbaar huwelijk na het gepleegde feit miniem waren geworden. Aan de maagdelijkheid van de huwelijkskandidate werd immers grote waarde gehecht (169). Vooral bij minder gegoede meisjes was de maagdelijkheid een belangrijke voorwaarde voor een behoorlijk huwelijk. Vrouwen uit rijkere families bleven zelfs na verkrachting een begeerde partij op de huwelijksmarkt, omwille van het familiekapitaal (170). Of

(166) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 137 r°-139 v°.

(167) Rijsel, Archives départementales du Nord B, 1687, f. 39 r°-40 v°.

(168) Over huwelijk en verkrachting als media tot sociale promotie in Venetië, zie G. RUGGIERO, *The Boundaries of Eros*, pp. 12 en 96; B.A. HANAWALT, *Crime and Conflict in English Communities, 1300-1348*, Cambridge (Mass.) - Londen, 1979, p. 106; over de houding van de Kerk, zie J.A. BRUNDAGE, *Rape and Marriage in the Medieval Canon Law*, in *Revue de Droit canonique*, 1979, XXVIII, pp. 62-75.

(169) D.A. BERENTS, *Het werk van de vos. Samenleving en criminaliteit in de late middeleeuwen*, Zutphen, 1985, p. 25.

(170) M. BOONE, Th. de HEMPTINNE en W. PREVENIER, *Fictie en historische realiteit: Colijn van Rijsseles ,,De Spieghel der Minnen'', ook een spiegel van sociale spanningen in de Nederlanden der late Middeleeuwen?*, in *Koninklijke Souvereine Kamer van Rhetorica van Vlaanderen ,,De Fonteyne''*, 1984, XXXIV, 2e r., 26 (*Studia Historica Gandensia*, 263, Gent, 1985), p. 28.

in één van de door ons opgespoorde gevallen van verkrachting het huwelijksmotief een rol speelde, hebben we niet kunnen achterhalen.

B. VROUWENROOF EN VERLEIDING

1. Definitie

Vrouwenroof is het gewelddadig ontvoeren van een vrouw tegen haar wil in, om ze tot een huwelijk met de ontvoerder of een derde te dwingen (171). Meestal staan op vrouwenroof en verkrachting dezelfde straffen. Zo dienden volgens de keure voor Aalst van Lodewijk van Nevers (1331) zowel verkrachting als vrouwenroof bestraft te worden zoals moord: alle medeplichtigen werden zes jaar verbannen (172). Het stedelijk recht schreef voor verkrachting en voor vrouwenroof eeuwige verbanning voor (173). En volgens WIELANT moesten beide misdrijven met executie met het zwaard en verbeuring van de goederen gestraft (174).

Op 26 januari 1459 vaardigde Filips de Goede straffen uit tegen schaking van ,,bonnes femmes'' en ,,josnes filles'' uit het begijnhof te Aalst (175). Blijkens deze oorkonde werd de serene sfeer in het begijnhof dagelijks verstoord; ,,pluseurs exces, crismes et deliktz se commettent journellement au dit beghinaige par plueseurs gens et compaignons de mauvaise voulenté, qui se traveillent de prendre par force les bonnes femmes du dit beghinaige et aussi les josnes filles, et de les ravir et d'en faire leur voulenté desordonnee''. Wie het waagde een begijn te schaken, diende voortaan met de dood gestraft. Ook alle medeplichtigen zouden er hun leven bij verliezen. Slaagden de daders er echter in uit handen van het gerecht te ontsnappen, dan werden ze 50 jaar uit Vlaanderen verbannen. Indien de aanvankelijk ,,contre son gré ou voulenté et a cry d'ayde'' geschaakte begijn, na het gepleegde feit toch met haar ontvoerder in het huwelijksbootje wilde stappen, verbeurde deze vrouw 300 gouden leeuwen (176).

Evenals bij verkrachting is ook bij vrouwenroof de ,,clamor'' het

(171) R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafrecht*, pp. 101-104.
(172) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, I, 1873, p. 434.
(173) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 494.
(174) A. ORTS, *o.c.*, pp. 130-131.
(175) *Boek met den Haire*, f. 10 v°-11 r°, uitgegeven door O. REYNTENS, *Oorkondenboek der stad Aelst. Boek met den Haire*, in *Annalen van de Oudheidkundige Kring van de stad en het voormalig Land van Aalst*, 1906, VIII, pp. 28-30.
(176) In 1455 kwam er voor de officialiteit van Brussel een geval van schaking van een Aalsterse begijn, zie C. VLEESHOUWERS-M. VAN MELKEBEEK, *Liber Sentenciarum van de officialiteit van Brussel, 1448-1459*, II, Brussel, 1982 (*Verzameling van de oude rechtspraak in België, Zevende Reeks*), pp. 538-539.

essentieel element van de misdaad (177). Stemt de vrouw echter toe bij de schaking, dan spreekt men van verleiding (178). Op die manier poogde men een voor de ouders van het meisje onaanvaardbaar huwelijk toch tot stand te brengen. Het gaat hier ook om een misdrijf omdat het gezag van de familie van het meisje niet in acht wordt genomen. Volgens de keure voor Aalst van 1331 diende de man bij verleiding te worden verbannen en verloor de betrokken vrouw haar vermogen en erfrecht ten voordele van haar ouders, die van haar zouden geërfd hebben indien ze was overleden (179). Aldus werd het familiepatrimonium beschermd tegen ongewenste indringers.

Volgens W. PREVENIER kwamen vrouwenroof en verleiding in de Nederlanden van de 14de en 15de eeuw vrij frequent voor als formules van forceren van een huwelijk, tegen de zin van de betrokken vrouw en/of van haar familie, met het oog op sociale promotie (180). In het gewoonterecht beslisten niet de huwenden, maar de familie wie met wie zou trouwen (181). Dit is althans het geval bij de gegoede burgers. Huwelijken dienden immers ter consolidatie en uitbreiding van het patrimonium. Vandaar dat de familietoestemming bij de bezitlozen overbodig was (182). Volgens het canoniek recht echter was de toestemming van ouders of familie bij het huwelijk niet vereist; de consensus tussen beide partners was reeds een voldoende voorwaarde voor de geldigheid van een huwelijk (183). De Kerk heeft dikwijls een helpende hand geboden bij huwelijken aangegaan door de partners tegen de zin

(177) R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafrecht*, p. 102.
(178) *Ibidem*, p. 104.
(179) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, I, 1873, p. 435.
(180) W. PREVENIER behandelde een aantal casussen met deze thematiek die zich afspeelden in de 15de-eeuwse Nederlanden, zie W. PREVENIER, *Vrouwenroof als middel tot sociale mobiliteit in het 15de-eeuwse Zeeland*, in D.E.H. DE BOER en J.W. MARSILJE, *De Nederlanden in de late middeleeuwen*, Utrecht, 1987, pp. 410-424; IDEM, *Huwelijk en cliëntèle als sociale vangnetten. Leuven in de vijftiende eeuw*, in *Van blauwe stoep tot citadel. Varia historica brabantica nova Ludovico Pirenne dedicata*, 's Hertogenbosch, 1988, pp. 83-91; IDEM, *Violence against Women in a Medieval Metropolis: Paris around 1400*, in B.S. BACHRACH - D. NICHOLAS, *Law, Custom and the Social Fabric in Medieval Europe. Essays in Honor of Bryce Lyon*, Kalamazoo, Michigan, 1990, pp. 263-284; IDEM, *Geforceerde huwelijken en politieke clans in de Nederlanden: de ontvoering van de weduwe van Guy van Humbercourt door Adriaan Vilain in 1477*, in *Beleid en bestuur in de oude Nederlanden. Liber Amicorum prof. dr. M. Baelde*, Gent, 1993, pp. 299-307.
(181) G.M. DE MEYER en E.W.F. VAN DEN ELZEN, *Het huwelijk van burgers in de late middeleeuwen*, in *Tijdschrift voor sociale Geschiedenis*, 1988, XIV, 1, p. 4; over het huwelijk in de middeleeuwen, zie ook J. GAUDEMET, *Le Mariage en Occident*, dln. I, II en III; W. PREVENIER-Th.DE HEMPTINNE, *Ehe in der Gesellschaft des Mittelalters*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. III, Lief. 52, 1986, kol. 1635-1640.
(182) G.M. DE MEYER en E.W.F. VAN DEN ELZEN, *o.c.*, p. 18.
(183) *Ibidem*, p. 5.

van de ouders of van de familie. De kerkelijke overheid was hoofdzakelijk bezorgd om het monogame huwelijk als instituut en als sacrament tegen de bedreigingen van buiten (b.v. familie) en bedreigingen van binnen (overspel, homoseksualiteit, bigamie, concubinaat, e.a.) in stand te houden (184).

Laten we, na deze theoretische benadering van overspel en verleiding, nagaan wat de doorgenomen bronnen ons hierover meedelen.

2. Frequentie van vrouwenroof en verleiding

Binnen ons tijdsbestek — de jaren 1480-1481 en 1485-1504 — telden we slechts drie gevallen van schaking. Een opvallend laag cijfer (185).

Over één geval van verleiding zijn we ingelicht via de **ferieboeken**. Op 14 juli 1490 komt volgende zaak voor het gerecht (186). We laten Joos de Grave, advokaat van Wouter de Boc, aan het woord. Volgens hem waren Wouter en Pieter Bosch, alias Smont, ongeveer vier jaar geleden bij elkaar gekomen in het godshuis van Haffelgem, ,,in presentien van minen heren den prelaet ende anderen goeden heeren ende mannen. Ende naer dien dat de vours. Pietere ende zijn wijf, nu es tselfs Wouters dochtere, up huere knyelen ghevallen hadden ende hem Wouter ghebeden vergheffenesse van dat de zelve Pieter de zelve zine dochtere wechgheleedt hadde ende zij dat hij metter zelver Pieter wechghegaen was buten danck van hem Wouteren ende zinen vrienden ende maghen'', had Pieter beloofd aan Wouter ,,te ghevene voor de costen ende interesten bij hem ghesustineert in 't vervolch van den sticke X lb. gr.''. Pieter Bosch had daarvan nog maar 3 lb. 10 s. gr. betaald. Joos de Grave eist van Pieter nu volledige betaling van het hem verschuldigde bedrag. Men lette hier op het niet onaardig bedrag van 10 lb. gr. (= 120 lb. par.) waartoe Pieter was verplicht (187). Dit doet ons vermoeden dat de dader vrij hoog op de sociale ladder te situeren is. Helaas hebben we noch over de financiële draagkracht van de dader, noch over deze van het slachtoffer, concrete gegevens. Bijgevolg is het voor ons onmogelijk de oorzaak van dit concreet geval van vrouwenroof te achterhalen. Was het huwelijk tussen Pieter en Wouters dochter onmogelijk wegens het standsverschil tussen beide partners of zat er een andere kink in de kabel? Speelden bij Pieter vooral materiële en/of affectieve elementen een rol bij de

(184) W. PREVENIER-Th. DE HEMPTINNE, *o.c.*, kol. 1636.

(185) Ter vergelijking: F. VANHEMELRYCK, *De criminaliteit in de ammanie van Brussel*, p. 147, telde in de 15de eeuw 67 schakingen in de rekeningen van de amman van Brussel.

(186) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 17 v°-18 r°.

(187) 120 lb. par. of 2400 s. par. komt overeen met ongeveer 320 daglonen van een meester-metser. Blijkens de stadsrekening van 1485-1486 bedroeg het zomerdagloon van een meester-metser 8 s. par., het winterdagloon 7 s. par., zie: Y. WEINBERGER, *Sociaal-ekonomische strukturen te Aalst in de XVe eeuw*, p. 143.

keuze van het meisje als huwelijkspartner? We blijven de lezer het antwoord op deze vragen schuldig.

Twee keer **composeerde** de baljuw over een schaking. In elk van beide gevallen ging het om vrouwenroof, dus schaking tegen de wil van de betrokken vrouw. In het eerste geval werd een zekere Kathelijn, dochter van Martin de Clippele, geschaakt door de broers Jan en George van Neckebrouc (188). Een huwelijk tussen Jan en Kathelijn volgde (189). Daarnaast hadden beide broers zich ook schuldig gemaakt aan doodslag. Over beide misdrijven composeerde de baljuw voor 50 lb.

In volgend voorbeeld werd een zekere Kathelijn Filloys, weduwe van Pieter de Pottere, geschaakt ,,contre le gré d'elle'' door een vijfkoppige bende, bestaande uit Joos Faignart, Drekin de Tuc, Pieter van der Hellen, Gillis de Boc, genaamd de Jonghe, en Hacquinet de Barbier (190). Er wordt met de baljuw over dit vergrijp een transactie gesloten voor 36 lb., met als motivatie het feit dat de daders ,,povres hommes'' zijn en dat Kathelijn voor de rechtbank (waarschijnlijk onder dwang) had bekend dat de schaking wel met haar toestemming had plaatsgevonden. Of na deze ontvoering een huwelijk volgde tussen de geschaakte weduwe en één van de vijf trawanten is ons niet bekend. Op het moment van de compositie was dit alleszins nog niet het geval, vermits daarover in de baljuwsrekening met geen woord wordt gerept. Weduwen waren in de late middeleeuwen nogal dikwijls het slachtoffer van schakingen. Vooral wanneer de weduwe gegoed is, is ze een ideale partij voor een minder gegoede partner. Maar ook voor de weduwe zelf is het gunstiger opnieuw te huwen en zich in een nieuwe ,,familie'', een nieuwe clan te laten integreren. Volgens W. PREVENIER staat een alleenstaande vrouw of weduwe in de late middeleeuwen immers niet alleen bijzonder zwak tegenover geweld maar ook inzake een billijke rechtsbedeling (191). Hierbij dient evenwel opgemerkt dat de weduwe in het Vlaamse stadsrecht, in vergelijking met de gehuwde vrouw, een vrijere en meer onafhankelijke positie bekleedt. Ze geniet zelfs een aantal specifieke rechten die in feite een erkenning impliceren van de weduwe als alleenstaande en zelfstandige vrouw (192). Jammer genoeg hebben we ook geen gegevens kunnen vinden over de sociale status en de financiële positie van Kathelijn Filloys.

(188) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v°-2 r° (1 september 1490-31 december 1491).

(189) Vermelden we hier terloops dat Marten de Clippele op 25 januari 1495 door Jan van Neckebrouc voor het gerecht wordt gedaagd wegens nalatigheid van betalen van lijfrente, Aalst, Stadsarchief, 1189, f. 188 v°.

(190) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 januari-30 april 1493).

(191) W. PREVENIER, *Vrouwenroof als middel tot sociale mobiliteit*, p. 414.

(192) M. DANNEEL, *Weduwen en sociale mobiliteit. Het juridisch statuut van de weduwen in Vlaanderen in de 14de-15de eeuw*, in *Studia Historica Gandensia*, 257, Gent, 1983, pp. 15-16.

C. MISDRIJVEN IN VERBAND MET PROSTITUTIE

1. Definitie

In de meeste middeleeuwse steden werd prostitutie in beperkte mate toegestaan (193). Het verschijnsel werd door auteurs als Augustinus (194) en Thomas van Aquino als een noodzakelijk kwaad beschouwd. Of, zoals laatstgenoemde het zei: ,,een mesthoop hoort bij het paleis als je niet wilt dat het hele paleis gaat stinken'' (195).

Publieke vrouwen werden nooit veroordeeld wegens de uitoefening van hun praktijken. Prostitutie op zich werd dus niet als een misdrijf beschouwd, het verkopen van iemands lichaam echter wel. Volgens WIELANT moesten ,,openbare putiers'' (pooiers) worden gestraft met de galg (196). De Aalsterse costuimen legden een ,,putier'' een veel lichtere straf op: ,,wie bedreghen es van putierscepe'' wordt 10 jaar verbannen uit Vlaanderen ,,up 't hooft'' (197). In de keuren van de wollewevers en de volders van Aalst vonden we ook strafbepalingen tegen ,,putiers''. De keure van de wevers van 4 november 1404 stelde: ,,so wie in 't voorseide ambacht bevonden worde met putierscepe, hij zal verbeuren twintich scellinghen par. ende daertoe zweeren af te stane, aleer hij warcken zal; ende worde hij daernaer meer waerachtichlike bevonden met putierscepe, hij zoude verbeuren zijn ambacht een jaer, ende daertoe ghecorrigeert worden ter discretie van heere ende wette'' (198). In een nieuwe keure van de wollewevers, in 1480 uitgevaardigd, werd identiek hetzelfde herhaald (199). De keure van het voldersambacht van 1420, in 1464 bevestigd, legde het verbod op aan wie ,,berucht es van putierscepe'' tot het ambacht toe te treden (200).

Maar ook al werden publieke vrouwen om hun beroep zelf niet veroordeeld, toch werden ze op verschillende manieren gediscrimineerd ten opzichte van andere vrouwen in de samenleving. Zo werd, zoals reeds gezegd, een gewelddadige seksuele handeling met een prostituée

(193) Over prostitutie in de Zuidoostfranse steden tijdens de 15de eeuw, zie J. ROSSIAUD, *La Prostitution médiévale*, s.l., 1988; over prostitutie in de Languedoc (12de-16de eeuw), zie L.L. OTIS, *Prostitution in Medieval Society. The history of an Urban Institution in Languedoc*, Chicago en Londen, 1985; zie ook J. RICHARDS, *Sex, dissidence and damnation. Minority Groups in the Middle Ages*, Londen en New York, 1990, pp. 116-131.

(194) Gedurende geheel de middeleeuwen werd dikwijls gerefereerd naar de uitspraak van Augustinus: ,,Aufer meretrices de rebus humanis, turbaveris omnia libidinibus'' (De Ordine II, c.4, nr. 12); B.H. HERMESDORF, *Rechtsspiegel. Een rechtshistorische terugblik in de lage landen van de herfsttij*, Nijmegen, 1980, p. 311.

(195) Thomas van Aquino, *Summa Theologica*, II-II, X, ii.

(196) A. ORTS, *o.c.*, pp. 125-126.

(197) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 450.

(198) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, II, 1875, pp. 417-418.

(199) *Ibidem*, p. 437.

(200) *Ibidem*, p. 455.

niet als verkrachting beschouwd (201).

Ook moesten ze zich duidelijk herkenbaar kleden om ze gemakkelijk te onderscheiden van eerbare vrouwen (202). Op die manier werden eerbare vrouwen beschermd tegen eventuele aanranders (203). Deze ,,hoerenkledij'' verschilt van stad tot stad en werd overal in de Europese steden verplicht. Of dit ook te Aalst het geval was, kunnen we niet met zekerheid zeggen, aangezien we noch in de normatieve bronnen, noch in de procedurestukken hierover iets aantroffen.

Verder werden publieke vrouwen in vele steden binnen welomschreven straten of wijken gehouden. Onder de klanten van de prostituées bevonden zich immers heel wat louche kerels, schurken en ontwordelden, zodat de rust in en rond een bordeel dikwijls werd verstoord. Alweer is het onmogelijk te achterhalen of ook aan de lichtekooien van Aalst bepaalde buurten werden voorgeschreven. Althans, geen enkele bron licht ons hierover rechtstreeks in. Onrechtstreekse informatie werd ons hierover wel verschaft, nl. door volgende, reeds eerder behandelde, casus.

In het proces over het gewelddadig optreden van Pieter Boeshout en Stoffelse Jans in het bordeel van Maye Stayen, doen een aantal getuigen hun beklag over het nagenoeg dagelijkse rumoer in en rond Mayes huis (204). Vooral de woorden van getuige Joos van Rijssele, die meent dat deze regelmatig voorkomende strubbelingen ,,claghelic zijn in een goede ghebuerte'', wekken de indruk dat het bordeel van Maye niet in een speciaal voor prostituées voorbehouden buurt, maar in een eerbare buurt gevestigd is. Uiteraard kunnen we op basis van dit enige gegeven geen zekere conclusies trekken.

Niet alleen in particuliere huizen en bordelen, maar ook in badhuizen of ,,stoven'' waren prostituées werkzaam (205). De Aalsterse Stoofstraat is nog een overblijfsel van de laatmiddeleeuwse badhuizen die zich in deze straat situeerden. In een ordonnantie, door de schepenen van Aalst uitgevaardigd op 27 april 1415, werd verboden dat mannen en vrouwen samen naar de stoven gingen op straffe van 5 s. par., door de ,,stovevrouwen'' te betalen. Enkel 's zaterdags was dit verbod niet van kracht (206). Dat de Aalsterse burgers geen rekening hielden met deze

(201) Cfr. supra.

(202) Over de verplichting opgelegd aan prostituées tot het dragen van specifieke kledij, zie M. MAES, *Kledij als teken van marginaliteit in de late middeleeuwen*, in *Studia Historica Gandensia*, 267, Gent, 1986, pp. 143-147; B.H. HERMESDORF, *Rechtsspiegel*, p. 308 en pp. 313-314.

(203) W. VAN DER TANERYEN, *Boec van der loopender practijken der raidtcameren van Brabant*, Brussel, 1952, p. 201.

(204) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 67 v°-68 r°.

(205) Een voorbeeld van zo'n stoof is het huis van een zekere Pieter Capelleman, genaamd ,,de Neder-Stove'', Aalst, Stadsarchief, 1180.

(206) DE LIMBURG-STIRUM, *o.c.*, p. 231

maatregel blijkt uit het feit dat acht jaar later door de Aalsterse schepenen een gelijkluidend verbod werd afgekondigd. Ditmaal echter op straffe van 10 s. par., te betalen zowel door de houder als door de bezoeker van de stoof (207).

2. Frequentie van misdrijven i.v.m. de prostitutie

In de doorgenomen bronnen van de praktijk vonden we geen enkele klacht tegen of veroordeling van een pooier. Wel werd in 13 gevallen iemand beschuldigd van het houden van oneerbare herbergen waar mannen en vrouwen die niet bij elkaar hoorden, samen sliepen. We hebben die gevallen onder deze rubriek ondergebracht omdat het verschil tussen een bordeel en een ,,quade'' herberg waar eveneens allerlei vormen van ontucht werden bedreven, dikwijls heel miniem is.

De **Aalsterse schepenen** veroordeelden zowel Jan Messeels (208) als Pieter van den Dale (209) tot een driejarige verbanning uit het Land van Aalst. Beiden werden ervan beschuldigd ,,de tenir tavernedeshonneste''.

We telden 12 **composities** met personen ervan beticht ,,de tenir logis deshonneste et de logier hommes avec femmes tant mariez que autres illicitement et hors l'estat léal mariage'' (210). Zes vrouwen, waaronder twee weduwen en evenveel mannen, maakten zich aan deze praktijken schuldig. Zowel André van den Moortgaete (211), Jan van Aelst (212), Katherine van der Gauwe (213), Jan Lhoste (214) als Bartel de Loose (215) sloten een transactie met de baljuw voor 2 lb. Een zekere Nele, waarvan de achternaam niet werd geregistreerd, betaalde 2 lb. 8 s. (216). 3 lb. moest door Jan Boldijn de Jonge (217), door Lysbet, weduwe van

(207) Aalst, Stadsarchief, 1133, f. 100 v°.
(208) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 2 r° (1 januari-30 april 1504).
(209) Brussel, Algemeen Rijksarchief, Rekenkamers, 13555, f. 2 r° (1 januari-30 april 1500).
(210) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 3 r° (1 september 1493-31 augustus 1494).
(211) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 3 r° (1 september 1493-31 augustus 1494).
(212) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 2 r° (1 september 1495-31 december 1495).
(213) Brussel, Algemeen Rijksarchief , *Rekenkamers*, 13554, f. 2 r° (1 september 1495-31 december 1495).
(214) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 2 r° (1 januari-30 april 1497).
(215) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 2 r° (1 mei-30 september 1498).
(216) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 januari-30 april 1487).
(217) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 januari-30 april 1496).

Joos Mommaert (218) en door Jaque de Coninc (219) worden betaald. Verder composeerde de baljuw met Marie Zoeten voor 3 lb. 4 s. (220). Van Jehanne, weduwe van Jaques van Caleys (221) en van Jacob Mys (222) ten slotte ontving de baljuw 4 lb. Uit deze vrij lage compositiesommen blijkt dat het houden van oneerbare tavernes en herbergen niet als een zwaar misdrijf werd beschouwd.

D. OVERSPEL EN CONCUBINAAT

1. Definitie

Volgens het Romeinse recht, en meer bepaald volgens de ,,Lex Julia de Adulteriis'', was ,,adulterium'' (overspel) de omgang van een gehuwde vrouw met een andere dan haar eigen man. Ook het Germaanse recht redeneerde in dezelfde zin. Door het canonieke recht echter werd in de late middeleeuwen ook de overspelige gehuwde man als echtbreker beschouwd. Er werd dus ook op zijn schuld gewezen (223). Onder invloed van de Kerk werd in de steden niet alleen de overspelige vrouw, maar ook de overspelige man gestraft. Terloops dient opgemerkt dat de discriminatie van de vrouw op gebied van zedenmisdrijven ook in de late middeleeuwen nog merkbaar was. Zo werd het b.v. van de hertogen geduld dat ze er de éne maîtresse na de andere op nahielden. Hun echtgenotes konden zich dergelijke buitenechtelijke avontuurtjes geenszins veroorloven (224).

Volgens WIELANT diende een overspelige vrouw met roeden geslagen en daarna in een klooster opgesloten te worden. Twee jaar later mocht de man haar uit dit klooster halen. Deed hij dit niet of was hij intussen gestorven, dan bleef de vrouw levenslang in het klooster. De man die zijn overspelige vrouw of dochter op heterdaad betrapte, mocht de ,,adulterant'' doodslaan, tenminste als deze ,,vilayn ende niet edel'' was (225).

(218) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 2 r° (1 augustus-31 december 1502).
(219) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 mei-31 augustus 1496).
(220) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 2 r° (1 januari-30 april 1500).
(221) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 3 v° (1 september 1493-31 augustus 1494).
(222) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 januari-30 april 1504).
(223) J.F. VAN SLOBBE, *Zedenmisdrijven voorheen en thans*, in *Tijdschrift voor Strafrecht*, 1940, L, pp. 274-275.
(224) Filips de Goede hield er minstens 33 maîtresses op na, zie W. PREVENIER en W. BLOCKMANS, *De Bourgondische Nederlanden*, Antwerpen, 1983, p. 227.
(225) A. ORTS , *o.c.*, p. 122.

Hoe werd overspel te Aalst bestraft? Geen enkele normatieve bron m.b.t. deze Denderstad heeft het over echtbreuk. Dit misdrijf werd immers — zoals reeds opgemerkt — naast andere delicten i.v.m. het huwelijk, in de middeleeuwen aanvankelijk door de kerkelijke rechtbanken geoordeeld. Zo werd in het ,,Liber Sentenciarum'' van de officialiteit van Brussel (1448-1459) een scheiding van tafel en bed uitgesproken over de echtgenoten Maarten van der Eeken en Beatrijs Coppoens van Aalst, wegens overspel en onverenigbaarheid van karakter (16 november 1459) (226). In de bronnen van de praktijk, nl. de baljuwsrekeningen, kwamen wel een aantal gevallen van overspel voor. Hieruit blijkt dat dit delict o.a. met verbanning werd bestraft (227). Volledigheidshalve dient vermeld dat, wanneer een lid van het voldersambacht ,,hem oncuuschelijc droughe in taveernen of cabarette'' volgens de keure van 1420 van dit ambacht 5 s. verbeurde (228). Bij de confirmatie van deze keure door Filips de Goede in 1464 werd de boete op 20 s. gebracht.

2. Frequentie van overspel en concubinaat

In de door ons bestudeerde periode — de jaren 1480-1481 en 1485-1504 — werden 31 gevallen van concubinaat of overspel waarbij Aalsterse poorters waren betrokken, geregistreerd.

Slechts 3 van de 31 gevallen van echtbreuk werden door de **Aalsterse vierschaar** veroordeeld.

Jacob de Schepper en Lauwer Meeux, er beiden van beschuldigd ,,de tenir en leur noms autres femmes que leurs propres'' werden één jaar uit het schependom van Aalst verbannen, aangezien ze niet voor de schepenen van Aalst waren verschenen op de vastgestelde dag (229). Een zekere Jan Breynaert werd 50 jaar uit Vlaanderen verbannen. Deze werd er immers niet alleen van beticht ,,d'estre de vie dissolue'', maar ook ,,de beaucop d'autres malefices, meilleur hors la ville que endedens'' (230).

Over volgende casus zijn we uitvoeriger ingelicht. Op 26 oktober 1499 verklaart de Aalsterse poorter Jacob de Mol (klager) voor de schepenen van Aalst dat Lauwereys van Rampelberghe (beklaagde) ,,bi daghe ende bi nachte'' rond het huis van Jacob doolt tijdens diens afwezigheid (231). Daardoor brengt hij zowel Jacob als zijn vrouw ,,in scanden ende

(226) C. VLEESCHOUWERS-M. VAN MELKEBEEK, *Liber Sentenciarum*, II, pp. 950-951.

(227) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 mei-30 september 1498): ,,... de Sohier van Yelinghen, accusé en la dicte jaerkeure de tenir mesnage avec autres femmes que sa femme dont l'amende seroit le ban, icy ...par composition avant jugement VI lb.''

(228) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, II, 1875, p. 455.

(229) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 2 r° (1 mei-30 september 1498).

(230) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 2 r° (1 januari-30 april 1500).

(231) Aalst, Stadsarchief, 862, f. 30 v°-31 v°, f. 33 r°-v°.

scoffiericheden''. Op een avond, ,,naer de zonne'', had hij Jacobs vrouw die met haar dochter was gaan melken, vastgegrepen en hij ,,leedde ze met hem'' naar de schuur van een zekere Jan Claus. Daar ,,dede hij zine gheliefte mede''. Ook al was Lauwereys hiervoor verbannen en er eveneens om ,,ghemolesteert in 't geestelijke hof'', toch komt hij nog steeds in Jacobs huis, zowel 's nachts als overdag. Lauwereys replikeert hierop dat Jacob en zijn echtgenote een ,,onrustelic leven'' leiden ,,d'een metten anderen''. Er worden 14 getuigen gehoord. De meeste getuigen zijn ervan overtuigd dat zowel Lauwereys als Jacobs vrouw schuldig zijn. En inderdaad, nergens is er enige weerspannige houding van deze vrouw te onderkennen; ze schreeuwt niet om hulp wanneer Lauwereys haar wegleidt, maar volgt hem gedwee. Evenmin wordt er aan toegevoegd dat hij haar ,,jeghen haeren will'' zou genomen hebben. Dit laatste wordt bij verkrachting en vrouwenroof steeds benadrukt. Volgens getuige Jan van der Meerssche was ook Jacobs vrouw reeds verbannen ,,van vuylen levene''. Gillis de Mol verklaart dat de overspeligen 's morgens in de schuur werden betrapt door Jacob de Mol. De overspelige vrouw werd hardhandig aangepakt door haar man. Een andere getuige, Marije, gehuwd met Lieven de Mol, broer van Jacob, hoorde Lauwereys op die welbewuste avond zeggen tot Jacobs vrouw: ,,Ghij zijt I quade hoere, ghij hebbet mij langhe belooft bi gods licht, ghij zult met gaen (...) of ic zal u deur u billen steken''. Ook al kreeg deze getuige het etiket ,,simple van zinnen'' opgeplakt, toch merkt ze pienter op dat het volgens haar allemaal ,,ghemaecte dinghen waeren''.

De baljuw **composeerde** 28 keer over concubinaat. De compositiesommen varieerden van 2 lb. (232) tot 10 lb. (233) voor de gevallen waarbij één persoon zich aan dit misdrijf schuldig maakte. In de betrokken gevallen bedroeg de gemiddelde compositiesom 4 lb. Maakten de beide partners van eenzelfde huwelijk zich aan voornoemde praktijken schuldig, dan schommelden de aan de baljuw te betalen bedragen tussen de 4 lb. (234) en de 13 lb. 4 s. (235).

Pieter van den Dale en diens vrouw waren de baljuw slechts 4 lb. verschuldigd wegens partnerruil, terwijl Jan de Walsche en diens echtgenote voor hetzelfde delict 13 lb. 4 s. moesten betalen aan de gerechtsofficier. In het eerste geval ging het om ,,fort povres gens'', in het tweede om ,,anchiens gens''. Het eerste koppel was dus waarschijnlijk minder kapitaalkrachtig dan het tweede. Van een zekere Gillis de Feyvere en

(232) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 2 r° (1 september-31 december 1495).
(233) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 januari-30 april 1499).
(234) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 augustus-31 december 1502).
(235) *Ibidem*.

diens vrouw ontving de baljuw 12 lb. (236). Deze Gillis werd ervan beticht al te verdraagzaam te zijn tegenover zijn echtgenote, die zich van het ene avontuur in het andere stortte.

Verder composeerde de baljuw 23 keer met een man en 2 keer met een vrouw over concubinaat. Onlogische vaststelling, aangezien er ongetwijfeld ongeveer evenveel vrouwen als mannen bij betrokken waren. Een mogelijke verklaring is dat het vooral getrouwde mannen waren die met ongetrouwde vrouwen inbreuk maakten op hun eigen echtverbintenis. Maar ook deze hypothese klopt niet helemaal, aangezien er minstens bij 4 gevallen waarin een man van echtbreuk werd beticht een gehuwde vrouw was betrokken (237). Toch werden er zoals gezegd slechts 2 vrouwen van concubinaat beticht. Deze ondervertegenwoordiging van de vrouw is des te opvallender aangezien de middeleeuwer, zoals eerder aangehaald, de neiging had om bij overspel, concubinaat e.d. de schuld bij de vrouw te leggen. Dit blijkt o.a. uit het volgende. Wanneer de baljuw met een zekere Zeger van Yelinghen composeert over concubinaat, wordt eraan toegevoegd: ,,consideré que ce n'est pas par sa coulpe'' (238). Duidelijk een allusie op de rol van de vrouw als verleidster (239).

Terloops dient hierbij opgemerkt dat D.A. BERENTS, in zijn studie over de criminaliteit te Utrecht (late middeleeuwen), juist tot de tegenovergestelde constatatie kwam. De vonnissen m.b.t. overspel of echtbreuk die voornoemd auteur in de Utrechtse bronnen aantrof, vermelden bijna uitsluitend vrouwen (240). Dat Utrecht een bisschopsstad was, speelde hierbij ongetwijfeld een rol; clerici schilderden de vrouw maar al te graag slecht af en kenden haar graag een slechte rol toe.

Zes mannen maakten zich meer dan één keer schuldig aan echtbreuk. De baljuw composeerde over dit misdrijf twee keer met Hendrik van Branteghem alias Gheerds (241), Jan de Herde (242) en Jaque van de Velde (243), drie keer met Jan van Neckere (244) en Joos de Creeuwere

(236) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 januari-30 april 1500).

(237) Hendrik van Brantegem b.v. werd ervan beschuldigd ,,de avoir habandonné sa femme en tenant mesnage publicque avec une autre femme aussi mariée'', Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 september-31 december 1495).

(238) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 januari-30 april 1500).

(239) Over de vrouw als verleidster in de late middeleeuwen, zie R. PIGEAUD, *De vrouw als verleidster. De stedelijke moraal in de 15de eeuw*, in *Tussen Heks en Heilige. Het vrouwbeeld op de drempel van de moderne tijd, 15de/16de eeuw*, Tentoonstellingscatalogus, Nijmegen, 1985, pp. 39-58.

(240) D.A. BERENTS, *Misdaad in de Middeleeuwen*, Utrecht, 1976, p. 114.

(241) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 september-31 december 1495), compositiesom: 2 lb.; *Ibidem* (1 januari-30 april 1496), compositiesom: 3 lb.

(242) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 september-31 december 1495), compositiesom: 4 lb.; *Ibidem*, f. 2 r° (1 mei-31 augustus 1496), compositiesom: 3 lb.

(243) *Ibidem*, f. 2 r° (1 september-31 december 1495), compositiesom: 2 lb. 14 s.; *Ibidem*, f. 1 r° (1 januari-30 april 1496), compositiesom: 2 lb.

(245) en niet minder dan vijfmaal met Zeger van Yelinghen (246).

BESLUIT

Van de 54 zedendelicten werd 57,4% vertegenwoordigd door concubinaat, gevolgd door misdrijven i.v.m. prostitutie (24%), verkrachting (12,9%) en schaking (5,5%). Vooral bij verkrachting en overspel ligt het ,,dark number'' ongetwijfeld veel hoger dan bij de meeste andere delicten.

Verkrachting en vrouwenroof/verleiding werden als zeer ernstige misdrijven beschouwd; op beide stond te Aalst eeuwige verbanning of doodstraf. De strenge houding van de normatieve bronnen vindt een bevestiging in de strenge vonnissen uitgesproken n.a.v. verkrachting en in de hoge compositiesommen die wegens schaking moesten worden betaald. Gebrek aan gegevens omtrent de sociale positie van de daders verhindert ons de preciese motivaties van de verkrachtingen en schakingen te achterhalen.

Prostitutie in se werd niet als een misdrijf beschouwd, hoewel de prostituée op velerlei gebieden werd gediscrimineerd ten opzichte van de andere vrouwen. De straffen op bordeelhouden zijn relatief licht, meestal 3-jarige verbanning. Ook de lage compositiesommen wijzen op een nogal milde houding jegens het houden van oneerbare herbergen. Hetzelfde kan gezegd i.v.m. overspel en concubinaat.

De opvallende discrepantie tussen het aantal wegens concubinaat of overspel betichte mannen en vrouwen te Aalst lijkt in contradictie met de algemene tendens in de middeleeuwen om de vrouw - als verleidster - verantwoordelijk te stellen bij overspel.

(244) *Ibidem*, f. 1 v° (1 januari-30 april 1496), compositiesom: 2 lb. 10 s.; Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 mei-30 september 1498), compositiesom: 2 lb.; *Ibidem*, f. 2 r° (1 januari-30 april 1504), compositiesom: 2 lb. 10 s.

(245) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 2 r° (1 mei-31 augustus 1496), compositiesom: 2 lb.; Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 2 r° (1 mei-30 september 1498), compositiesom: 2 lb.; *Ibidem* (1 januari-30 april 1504), compositiesom: 5 lb.

(246) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13554, f. 1 v° (1 januari-30 april 1496), compositiesom: 6 lb.; *Ibidem*, f. 2 r° (1 januari-30 april 1497), compositiesom: 6 lb.; Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 v° (1 mei-30 september 1498), compositiesom: 6 lb.; *Ibidem* (1 januari-30 april 1499), compositiesom: 10 lb.; Ibidem (1 januari-30 april 1500), compositiesom: 8 lb.

VI. MISDRIJVEN TEGEN DE OPENBARE TROUW

A. MUNTMISDRIJVEN (247)

1. Definitie

Tijdens het Ancien Régime was het recht om munten te slaan een vorstelijk privilege (248). De muntheer bepaalde de aard, de waarde en de hoeveelheid munt. Uit het aanmunten van geld kon de vorst aanzienlijke winst halen. H. VAN WERVEKE toont aan hoe in de 14de eeuw graaf Lodewijk van Male uit de muntslag aanzienlijke winst kon putten door enerzijds de muntproductie op te drijven en door anderzijds het zilvergehalte in de munt te drukken, wat het aandeel van de vorst in de opbrengst (,,sleischat'') deed stijgen (249). Na 1433 werd de muntslag door de opeenvolgende Bourgondische hertogen niet meer als winstbron gehanteerd. Hun grootste bekommernis bestond erin een voldoende voorraad goede munt in omloop te houden voor het algemeen welzijn (250). Met Maximiliaan van Oostenrijk echter keert men terug naar 14de-eeuwse toestanden (251). Na deze korte uitweiding over muntmanipulatie, verdiepen we ons opnieuw in ons eigenlijke onderwerp.

WIELANT onderscheidt diverse soorten valsmunterij. Ten eerste is er het slaan van munten ,,sonder octroy, macht oft auctoriteyt van den prince'', dit werd als ,,crimen lese majestatis'' beschouwd. Dergelijk bedrog diende gestraft met het verbranden of koken van de delinquent en verbeuring van diens goederen. Ten tweede werd als valsmunter beschouwd diegene die wel van de vorst de toelating bezat om munt te slaan, maar die de munten in minderwaardig metaal vervaardigde en ze deed doorgaan voor kostbaar of zelfs edel metaal door ze met een laag zilver of goud te bedekken. Een derde mogelijkheid was de afbeelding en de inscriptie veranderen of de munt een andere vorm geven. De munten een ander gewicht geven dan door de wetten of verordeningen voor-

(247) Over valsmunterij, zie F. VANHEMELRYCK, *De bestraffing van valsmunterij in het Ancien Régime*, in F. STEVENS en D. VAN DEN AUWEELE (eds.), *,,Houd voet bij stuk'', Xenia iuris historiae G. van Dievoet oblata*, Leuven, 1990, pp. 341-360.

(248) A. ORTS, *o.c.*, p. 90: ,,... munte slaen es princelijc''.

(249) H. VAN WERVEKE, *Currency manipulations in the middle ages: the case of Louis de Male, count of Flanders*, in *Miscellanea Mediaevalia*, Gent, 1968, pp. 255-267. Zie ook F. en W.P. BLOCKMANS, *Devaluation, coinage and seignorage under Louis de Nevers and Louis de Male, counts of Flanders, 1330-84*, in *Coinage in the Low Countries (880-1500), The Third Oxford Symposium on Coinage and Monetary History*, uitgegeven door N.J. MAYHEW, BAR International Series 54, 1979, pp. 69-94.

(250) P. SPUFFORD, *Monetary problems and policies in the Burgundian Netherlands, 1433-1496*, Leiden, 1970, pp. 137-141. Deze auteur licht ,,the traditional non-profit-making policy'' toe aan de hand van het monetair beleid van Filips de Goede.

(251) *Ibidem*, pp. 141-146.

geschreven of geld verslechten door er stukjes af te knijpen of af te vijlen was een vierde manier van muntvervalsing (252).

De ordonnantie voor Aalst van Lodewijk van Nevers sanctioneerde ,,faulce monoie vendre, faire ou acheter sciennement'' met de dood (253). Ook WIELANT was van mening dat niet enkel de vervaardigers maar ook de handlangers die het slechte geld in omloop brachten, moesten worden bestraft (254). Valsmunterij werd als een zo ernstig delict beschouwd, dat ze enkel door de Raad van Vlaanderen kon worden behandeld (255). Op het einde van de 15de eeuw werd door de Aalsterse overheid echter een veel mildere houding aangenomen tegenover personen die ongemunt en dus illegaal geld in omloop brachten. Dit blijkt uit volgend, op 1 april 1481, in het Aalsterse Steen afgekondigd voorgebod: ,,Omme dat commen es ter kennessen van bailliu ende scepenen, dat diversche persone, crammeniers van dese stede ende andere, hemlieden vervorderen daghelix up te coopene ende te gaderne in Brabant ende eldre bi ponde of anders groote menichte van desen quaden miten (256) ende jacken (257) die zij hebben XXXVI of XL omme eenen groten (258), die bringhende, stroeyende ende uutghevende bin dese stede ende Lande van Aelst voor goede miten. Bi den welke dezelve quade miten ende 'jacken' daghelix ende zo langher zo meer zo multipliseren ende vermoghen als datter anders gheen zwart ghelt cours hebben en zoude, ten grooten achterdeele van den ghemeenen oirboir. Zo ghebied men ende verbied van ons gheduchten heeren weghen dat van nu voortan hem niemand en vervordere te coopene, gaderne of in dese stede ende land te bringhene eeneghe menichte van desen quaden miten of 'jacquen' of andre quaet zwart ghelt dat gheen ghemunt ende gheprent ghelt en es van ons gheduchten heeren landen of van andren princhen cours hebbende bin dese lande, up de paine van X lb. par. de tweedeel ten oirboire ende proffite van onsen gheduchten heere ende terde ten proffijten van denghonen die 't anbringhen ende accuseren zal, also meenich warf als yement de contrarie ghedaen of bevonden zal warden. Item ende dat van nu voortan niemend van de voirseide quaden miten of 'jacquen' en ontfa, neme of uut en gheve up de paine van V s. par.'' (259).

Minderwaardige, gedevalueerde muntjes overspoelden dus de markt

(252) A. ORTS, o.c., p. 90.
(253) DE POTTER-BROECKAERT, o.c., I, 1873, p. 440.
(254) A. ORTS, o.c., p. 91: ,,valsce munten coopende ende die onder 't volck bringende, den welcken werdt gepunieert extra ordinarelijck, ter discretie van den juge''.
(255) Valsmunterij was dus één van de zogenaamde ,,cas réservés'' (voorbehouden gevallen), J. BUNTINX, *Inventaris van het archief van de Raad van Vlaanderen*, p. 16.
(256) ,,Myten'' waren muntjes met een lage waarde, nl. 1/24 van een groot. Vermits die munten nauwelijks zilver bevatten, werden ze zwart geld genoemd (W. PREVENIER en W. BLOCKMANS, *De Bourgondische Nederlanden*, pp. 116-117).
(257) Het was voor ons onmogelijk om deze muntsoort te identificeren.
(258) Voor één groot krijgt men hier dus, i.p.v. 24 miten, 36 of 40 minderwaardige miten.
(259) Aalst, Stadsarchief, 1179, f. 150 v°.

en verdreven de betere muntstukken, m.a.w. ,,bad money drives out the good'' (wet van Gresham). De wet van Gresham stelt dat bij een vastgestelde waardeverhouding tussen twee muntmetalen en bij vrije aanmunting het slechte (overgewaardeerde) geld het goede (ondergewaardeerde) geld uit de circulatie zal verdrijven (260). Muntateliers die gedevalueerde munten uitgaven, konden relatief hoge prijzen betalen voor muntmetaal, zodat dit overvloedig aan deze ateliers werd aangeboden. Het gedevalueerde geld overspoelde dan spoedig de markt terwijl de betere munten uit de omloop verdwenen (261). Dit mechanisme speelde zich dus blijkens het geciteerd voorgebod van 1481 toentertijd te Aalst af, zij het dan op kleine schaal en met muntjes van zeer geringe waarde.

2. Frequentie

Tijdens de jaren 1480-1481 en 1485-1504 diende de baljuw van Aalst 4 maal een klacht in voor de Aalsterse vierschaar tegen iemand die financiële transacties had verricht in biljoen. Tot biljoen verklaarde munten waren munten met een te lage edel metaalinhoud en/of gewicht in verhouding tot de in de officiële valuatie gestelde norm. Ze werden beschouwd als wettelijk verplicht naar de vorstelijke muntateliers te dragen ongemunt edel metaal (goud of zilver) (262). Van geen van deze gevallen werd ons een eindvonnis overgeleverd.

De klachten waren gericht tegen Gheerd de Backere (263), Pieter de Keukelier (264), Godevaert Godevaerts en Vivien van der Biest (265), en Lieven Leuribault (266). Laten we als voorbeeld de zaak waarover we het best geïnformeerd zijn, eens van naderbij bekijken. Op 8 mei 1490 diende Jan van Rechem, onderbaljuw van Aalst, een klacht in bij de schepenen van Aalst tegen Lieven Leuribault, als poorter van Aalst woonachtig te Zottegem. Volgens de klager hadden de Roomse koning (Maximiliaan) en Filips onlangs te Aalst laten ,,publieerne zekere huere

(260) H. LAURENT, *La Loi de Gresham au moyen âge*, Brussel, 1933; W.P. BLOCKMANS, *La participation des sujets flamands à la politique monétaire des ducs de Bourgogne (1384-1500)*, in *Studia Historica Gandensia*, 186, Gent, 1974.

(261) W. PREVENIER en W. BLOCKMANS, *o.c.*, p. 118.

(262) Over biljoen en bullionisme, zie J.H. MUNRO, *Wool, cloth and gold. The Struggle for Bullion in Anglo-Burgundian Trade, 1340-1478*, Brussel - Toronto, 1972, p. 11 e.v. Deze auteur definieert bullionisme als volgt ,,bullionism refers to those monetary policies designed to increase a country's supply of gold and silver, and especially to secure an influx of those metals to its mints''; IDEM, *Billon - Billoen - Billio. From Bullion to Base Coinage (An Essay in Numismatic Philology)*, in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 1974, LII, pp. 293-305. Op p. 297 omschrijft de auteur biljoen als: alle reële ,,coins, most commonly foreign coins, whose circulation and even possession were forbidden, for whatever reason the prince might declare''.

(263) Aalst, Stadsarchief, 1187, f. 155 r°.

(264) *Ibidem*, f. 191 r°.

(265) Aalst, Stadsarchief, 1195, f. 114 r°.

(266) Aalst, Stadsarchief, 860, f. 4 v°-6 r°, f. 8 r°.

lettren van mandemente nopende der ordonnancie ende nieuwer reductie van der munte", die was voorbereid door de Staten-Generaal. Hiermee wordt de forse opwaardering die in een ordonnantie van 14 december 1489 werd vastgelegd, bedoeld (267). Na herhaalde devaluaties (268) poogde Maximiliaan door deze revaluatie de monetaire crisis die toen in de Nederlanden heerste, in te tomen, hetgeen echter mislukte. Keren we nu terug naar de Aalsterse vierschaar, waar Jan van Rechem verklaarde dat Lieven Leuribault de 12 lb. gr. die hij aan de weduwe van Gillis Clerx schuldig was, had betaald ,,al in billioene ende verbodenen ghelde ende wat gheen billioene en was te hoogheren prise dan de nieuwe avalvatie uutwijsde". De baljuw eiste nu ten voordele van de vorst het vernoemde geld met daarbij voor elke lb. gr. 2 gouden gulden. De beklaagde beweerde niet op de hoogte te zijn van het mandement. De baljuw moest volgens hem kunnen bewijzen dat ,,hij de voorbode voort ghezonden ende ghepublieert hadde oft ghedaen publieren onder de baljuws van de leden ende van de vassallen van den Lande van Aelst". Waarop de baljuw repliceerde dat een ordonnantie die op het Steen te Aalst werd uitgevaardigd, in heel het Land van Aalst moest onderhouden worden, en dus ook in Zottegem, een ,,vassael" van het Land van Aalst (269).

In de bronnen van de praktijk vonden we geen enkele klacht en/of veroordeling wegens valsmunterij. Alles bij elkaar kan men stellen dat muntmisdrijven in het laatmiddeleeuwse Aalst uiterst zeldzaam waren. Ook F. VANHEMELRYCK (270) en D.A. BERENTS (271) constateerden in hun onderzoeksgebied, respectievelijk de ammanie van Brussel en Utrecht, een zeer gering aantal muntmisdrijven.

B. MEINEED EN VALSE GETUIGENISSEN

1. Definitie

Wie een valse getuigenis had afgelegd, diende volgens de keure voor Aalst van Lodewijk van Nevers (1331) ,,par enseingne publicque" gestraft (272). De schandstraf was de typische sanctie voor alle mogelijke

(267) W. BLOCKMANS, *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen*, p. 506.
(268) Devaluaties tijdens de regering van Maximiliaan in 1478, 1482, 1485 (november), 1487, 1488 en 1492. Twee mislukte revaluaties in 1485 (augustus) en 1489.
(269) Zottegem was één van de 5 leden (roeden of baronieën) van het Land van Aalst, naast Boelare, Gavere, Rode en Schorisse (E. DE SEYN, *Geschied- en aardrijkskundig Woordenboek der Belgische Gemeenten*, II, p. 1299).
(270) F. VANHEMELRYCK, *De criminaliteit in de ammanie van Brussel*, p. 288.
(271) D.A. BERENTS, *Misdaad in de middeleeuwen*, p. 86.
(272) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, I, 1873, p. 436.

delicten i.v.m. valsheid en bedrog (273). Het litteken, meestal toegediend voor valse getuigenis, diende speciaal om de misdadiger door deze verminking kenbaar te maken (274). We kunnen deze normatieve bepalingen omtrent valse getuigenis niet toetsen aan de praktijk vermits ons hiervan geen concrete voorbeelden werden overgeleverd.

De normatieve bronnen reppen met geen woord over meineed. De enkele concrete gevallen van meineed waarover we beschikken, informeren ons evenmin over de sanctie die op dit misdrijf stond. Het betreft immers composities waarbij de straf niet wordt vermeld.

2. Frequentie van meineed en valse getuigenis

We telden in totaal slechts 2 gevallen van meineed en geen enkel voorbeeld van valse getuigenis. Van manipulatie van getuigen vonden we echter wel een voorbeeld, dat we ook onder deze rubriek hebben geplaatst.

Op 28 september 1495 dient Arend Lauerdy een klacht in tegen jonkvrouw Jehanne O(o)ts, begijn. Terwijl er reeds een proces hangende was tussen Arend en Jehanne, zou één van haar getuigen, broeder Rutsaert genaamd, convers te Herne, andere getuigen van Jehanne in zijn godshuis hebben ontboden om hen ,,te induceerne wat hij van hemlieden ghetuycht wilde hebben''. Jonkvrouw Jehanne ontkent (275). Meer is ons over deze casus niet bekend.

In beide gevallen van meineed kwam het tot een compositie met de baljuw. De reeds geciteerde Willem de Brouc (276) werd ervan beticht ,,de avoir fait faulx serment en la cause pendant en la court de Cambray a Bruxelles touchant la promesse qu'il avoit faicte a une josne fille nommee Sebille Smols a present sa femme et espouse''. Op verzoek van enkele goede lieden en ,,vue qu'il estoit homme de simple entendement'' composeerde de baljuw met Willem voor 6 lb. (277). Anthoine van den Damme was 9 lb. verschuldigd aan de baljuw, die hem ten laste legde ,,d'avoir faulsé son serment en ce qu'il avoit juré sur la saincte croix que durant le temps qu'on tenoit en la ville d'Alost la derreniere franche verité il n'avoit esté en icelle ville pour par ce moyen eviter l'amende a ce introdiucte eu doné'' (278).

(273) P. DE WIN, *De schandstraffen in het wereldlijk strafrecht in de Zuidelijke Nederlanden van de Middeleeuwen tot de Franse Tijd bestudeerd in Europees perspectief*, Brussel, 1991 (*Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren*, 53, 139), passim.

(274) R.C. VAN CAENEGEM, *Geschiedenis van het strafrecht*, pp. 194-195.

(275) Aalst, Stadsarchief, 861, f. 55 r°.

(276) Zie L. DE MECHELEER, *De criminaliteit*, I, p. 111.

(277) Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Rekenkamers*, 13555, f. 1 r°(1 mei-30 augustus 1503).

(278) *Ibidem*, f. 1 v°(1 juli-31 december 1502).

C. VERBODEN SPELEN

De stedelijke autoriteiten in de Nederlanden van de 14de en 15de eeuw vaardigden regelmatig repressieve maatregelen uit i.v.m. de vrijetijdsbesteding. Spelen die intelligentie, behendigheid of training vereisten, zoals b.v. schaken, schieten, kaatsen en militaire oefeningen, werden over het algemeen getolereerd (279). Zuivere kansspelen echter of ,,spelen die puer in fortune liggen'' (280), zoals dobbelen, triktrak, kruis of munt, werden praktisch overal verboden (281). De wereldlijke en geestelijke autoriteiten zagen in kansspelen een bron van zedeloosheid, corruptie en een aanleiding tot wanorde. Volgens WIELANT waren kansspelen ,,omme cleen ghelt oft om den wijn, oft om een bancket, oft om een coppel cappoenen oft dyergelijcke'' niet toegelaten. Met ,,cleen ghelt'', bedoelt deze rechtsgeleerde een zo miniem bedrag ,,dat de speelders niet en letten oft noch en achten, oft zij winnen oft verliesen''. Uiteraard varieert dit bedrag naargelang van de financiële draagkracht van de betrokkene. Wie om grote sommen speelde werd gesanctioneerd met verbanning, boete of met een door de rechters te bepalen straf. Zowel de spelers als de gastheer in wiens huis of kroeg het delict werd bedreven, dienden gestraft (282).

Welke houding nam de Aalsterse overheid nu aan tegenover spelen? Een voorgebod van 8 november 1466 stelt: ,,dat niement bin dese stede (...) en late spelen t'sinen huuse eenich ongheorloft spel, als dobbelen, potrainen (283), pijzen (284) of anders, up III lb. par., also wel die 't doet als de ghone die 't laet doen t'sinen huuse'' (285). De keure van het ambacht der wolwevers van 1480 bepaalde ,,dat niement van den voorseiden ambachte, meester noch cnape, en spele eenich onbehoorelic spel, als clossen (286), coten (287), keghelen, queeken (288) oft met bol-

(279) K. GEERTS, *De spelende mens in de Boergondische Nederlanden*, Genootschap voor Geschiedenis, Brugge, 1987, pp. 78-80.
(280) A. ORTS, *o.c.*, p. 168.
(281) K. GEERTS, *o.c.*, p. 79.
(282) A. ORTS, *o.c.*, pp. 167-168.
(283) ,,Potreynen'' zou hetzelfde zijn als ,,raffle'', d.i. een dobbelspel met 3 teerlingen waarbij diegene die met alle teerlingen hetzelfde aantal ogen gooit, wint (K. GEERTS, *o.c.*, pp. 149-150).
(284) ,,Pijzen'' is een spel dat eveneens met dobbelstenen werd gespeeld (*Ibidem*).
(285) Aalst, Stadsarchief, 1169, f. 190 r°. De boete van 3 lb. werd in Vlaanderen zeer vaak toegepast voor overtreding op het dobbelverbod, daarnaast kwamen ook boetes van 1 lb. en van 10 s. voor (K. GEERTS, *o.c.*, p. 87).
(286) ,,Clossen'' is hetzelfde als ,,cloten'': met de bol (,,clos'' op de rol-of beugelbaan (K. GEERTS, *o.c.*, p. 147).
(287) ,,Coten'': soort kruis of munt: men werpt een ,,koot'' (= beer welke zijde naar boven zal liggen (*Ibidem*).
(288) ,,Queeken'' betekent triktrak spelen (*IDEM*, *o.c.*, p. 149).

lekens schieten, elc ende t'elcker reyse up de boete van V s. par." (289).

Werden voornoemde spelen hoofdzakelijk wegens het gokelement verboden, in volgend voorgebod spelen totaal andere motieven een rol. In 1477 achtte de Aalsterse stadsoverheid het noodzakelijk enige beperkingen af te kondigen op het oorlogje spelen, dat toentertijd wel wat al te realistisch werd gespeeld: ,,Item ende omme dieswille dat men dickent ziet groote vergaderinghe van menichte van knechten ende quaden kindren die hem maken partien d'een jeghen d'ander, d'een hem makende Bourguingons ende ander Fransoyse, commende met stocken ende cluppels d'een jeghen d'ander ende elcanderen slaende op woorpende daer groot inconvenient af commen mochte, in 't gond worder yement ghequetst dats hem vader ende moeder andraghen mochte, zo ghebiet men dat van nu voortan men gheene vergaderinghe van kindren maken en zal in eene cudde of meet boven de VI te gader up de boete van V s. van elk kinde of up de verbeurte van hueren uppersten cleede" (290).

Tot zover de normatieve bronnen. Bij het doornemen van de bronnen van de praktijk botsten wij echter op geen enkel speldelict. De hierboven geciteerde reglementeringen verraden nochtans dat er in de 15de eeuw in menig Aalsterse herberg dobbelstenen over de tafels zullen gerold hebben en dat ook andere verboden spelen een zekere aantrekkingskracht uitoefenden bij de Aalsterse poorters. We hebben de indruk dat de stedelijke overheid de spelmisdrijven oogluikend toeliet en het misschien niet de moeite waard achtte om dergelijke relatief kleine vergrijpen effectief te vervolgen. Een bepaalde klager vertelt bij de Aalsterse schepenen zelfs, zonder enige schroom, dat hij zich bij een kansspel tekort gedaan achtte. Op 15 januari 1496 diende Jan van Leeuwe een klacht in tegen Joos de Pottere omdat deze niet wilde erkennen een bepaald bedrag te hebben verspeeld bij het ,,hutseclutsen" (291). Hoe deze zaak afloopt, is ons niet bekend. Belangrijk is evenwel dat er in dit proces geen spoor te vinden is van een negatieve houding vanwege de stedelijke overheid tegenover dit kansspel. Terloops dient opgemerkt dat ook in de reeds vernoemde remissiebrief, verleend aan de Aalsterse poorter Robbrecht Colaert, waarbij een uit de hand lopend dobbelspel uiteindelijk de dood van Gillis Doolaghe voor gevolg had, geen enkele afkeurende houding tegenover dit spel valt te bespeuren (292). Hierbij speelt waarschijnlijk de stereotiepe rolverdeling eigen aan remissiebrieven, waarbij men de suppliant in een zo gunstig mogelijk daglicht wilde stellen, een rol. Er speciaal op wijzen dat de suppliant aan een verboden spel deelnam, zou al te contradictorisch zijn aan de teneur van de remissiebrief,

(289) DE POTTER-BROECKAERT, *o.c.*, II, 1875, p. 437.
(290) Aalst, Stadsarchief, 1178, f. 146 r°.
(291) ,,Hutseclutsen" is een spel waarbij een aantal geldstukken werden geschud en gewor mogelijk kruis (of munt) te werpen (K. GEERTS, *o.c.*, p. 146).
(292) Rijsel, Archives départementales du Nord B, 1713, f. 71 v°-72 v°; zie L. DE MECH p. 102.

waarbij van de dader, hoe erg ook zijn misdrijf, ten allen prijze een positief beeld werd opgehangen.

Ten slotte willen we er op wijzen dat de geringe repressie tegenover spelmisdrijven die wij te Aalst constateerden, een algemeen verspreid verschijnsel blijkt te zijn in de Nederlanden. Zo telde F. VANHEMELRYCK in de rekeningen van de Brusselse amman slechts 13 spelovertredingen voor de hele 15de eeuw (293), terwijl D.A. BERENTS buiten de periode van 1386 tot 1420 nauwelijks spelmisdrijven tegenkwam (294). En K. GEERTS ten slotte telde in de baljuwsrekeningen vanaf 1365 tot 1500 van de stad Gent en de Oudburg slechts 57 speldelicten (295).

BESLUIT

De misdrijven tegen de openbare trouw waren allesbehalve dé grote kopzorg van de Aalsterse overheid (eind 15de-begin 16de eeuw). We telden slechts 7 dergelijke delicten, waaronder 4 muntmisdrijven en 3 gevallen van valse getuigenis of meineed. Over verboden spelen werden we enkel door de normatieve bronnen ingelicht: op speldelicten stonden lage boeten. De straffen op muntmisdrijven — ons eveneens enkel door de normatieve bronnen overgeleverd — variëren van doodstraf (voor slaan, kopen of verkopen van vals geld) tot een boete van 10 lb. (voor het in omloop brengen van ongemunt geld). En ook over de sancties op valse getuigenis zijn we enkel geïnformeerd door bronnen van wetgevende aard: valse getuigenis diende met verminking gestraft. Hoe meineed te Aalst werd gestraft, wordt nergens vermeld.*

Lieve De Mecheleer
Warandestraat 2
9470 Denderleeuw

(293) F. VANHEMELRYCK, *De criminaliteit in de ammanie van Brussel*, p. 301.
(294) D.A. BERENTS, *Misdaad in de middeleeuwen*, p. 123.
(295) K. GEERTS, *o.c.*, p. 90.

* Met dank aan Herman Van Isterdael voor het nalezen van de tekst.

EEN MIDDELEEUWSE WATERMOLEN TE POLLARE

D. VAN DE PERRE

Het Onze-Lieve-Vrouwhospitaal van Geraardsbergen werd ca. 1200 gesticht door de Vlaamse graaf Boudewijn IX (1). Het hospitaal werd dadelijk rijkelijk begiftigd door de edelen van de Denderstreek. We beschikkingen over twee 13de-eeuwse renterollen waarin de oudste schenkingen staan opgesomd (2). Daarin komen heel wat molenvermeldingen voor. De oudste rol wordt gedateerd in 1243. Naast o.m. (graanwater)molenmeldingen te Vrechem (Denderwindeke), Neigem, Bullegem (Idegem), Sint-Maria-Lierde en Nederboelare heeft de melding van een molen te Pollare onze aandacht.

De tekst luidt als volgt: *Item domina Gisela, que fuit mater domini Leonii de Aa, dimidium modium bladi, percipiendum in perpetuum ad molendinum de Pollar* (3). Gisela, vrouwe van Pollare, die de moeder was van Leo van Aa, schenkt op haar molen te Pollare voor eeuwig een halve mudde graan. Ongetwijfeld betrof het ook te Pollare een graanwatermolen.

Deze Gisela (van Edingen) was gehuwd met Walter IV van Aa (+ 1191). Haar zoon Leo stierf in 1215. Zij was toen nog in leven en het moet omtrent die periode zijn dat zij de schenking deed (4). Gisela komt reeds voor in een oorkonde van 1176 toen ze samen met haar man Walter, *advocatus de Pollar*, haar rechten afstond op het water van de Molenbeek tussen het hof van Bullegem en de watermolen van de Ninoofse abdij te Loots (Zandbergen)(5).

Het bestaan van een watermolen te Pollare wordt nog door een tweede geschreven bron bevestigd. In het originele obituarium van de Ninoofse abdij staat op de 5de Iden van juli (11 juli): *Et domini Leonii de A, qui dedit nobis dimidium bon(arium) prati iuxta molendinum*

(1) V. FRIS, *Geschiedenis van Geeraardsbergen*, Gent, 1901, p. 443.
(2) RONSE, RIJKSARCHIEF, *Onze-Lieve-Vrouwhospitaal van Geraardsbergen*, oorkonde 8 en 8bis.
(3) Ibidem, oorkonde 8bis. Oorkonde 8 geeft een licht afwijkende tekst: *in elemosiam dimidium modium siliginis ad molendinum de Pollar, annuatim ad natale Domini in perpetuum percipiendum.*
(4) A. VAN DER REST, *La Noblesse du Brabant du XIe au XIIIe siècle. I: La famille d'Aa (1086-1300), in Brabantica*, V, Brussel, 1960, p. 24-29.
(5) J.J. DE SMET, Recueil des chroniques de Flandre, II, Brussel, 1841, p. 774.

Afbeelding 1
Jacques Horenbault tekende in 1610 op zijn kaart van Het Land van Aalst een watermolen bij de speien op de grens van Pollare en Ninove (AALST, STEDELIJK MUSEUM, *Horenbaultkaart*).

[nostrum] apud Pollar (6). De tekst komt uit de oudste laag van het obituarium en hij moet ongetwijfeld bij de dood van Leo van Aa in 1215 zijn neergeschreven. Nog iets over het *nostrum*. Waar nu *n(ost)r(u)m* staat, woord dat door een latere pen in modern schrift is neergeschreven, is het oorspronkelijke korte woord weggeschrapt. Franciscus Charité, die dit obituarium in 1652 vernieuwde, kopieerde de oorspronkelijke zin als volgt: *iuxta molendinum nostrum apud Pollar* (7). Is hij de auteur van het ,,nostrum'' of was dit toen reeds in het obituarium ingevuld? En wat stond er oorspronkelijk? *Nostrum* of misschien *suum*? Dit te weten is natuurlijk cruciaal om uit te maken of de molen in de 13de eeuw van de abdij was, of slechts later — al of niet terecht — tot bezit van de abdij werd verklaard.

(6) BEVEREN, RA, *Abdij Ninove*, nr. 8, f° 108 v°.
(7) Ibidem, nr. 11, f° 192. Charité schrijft ons inziens het afgekorte *bon* verkeerdelijk over als *dimidium boni prati*.

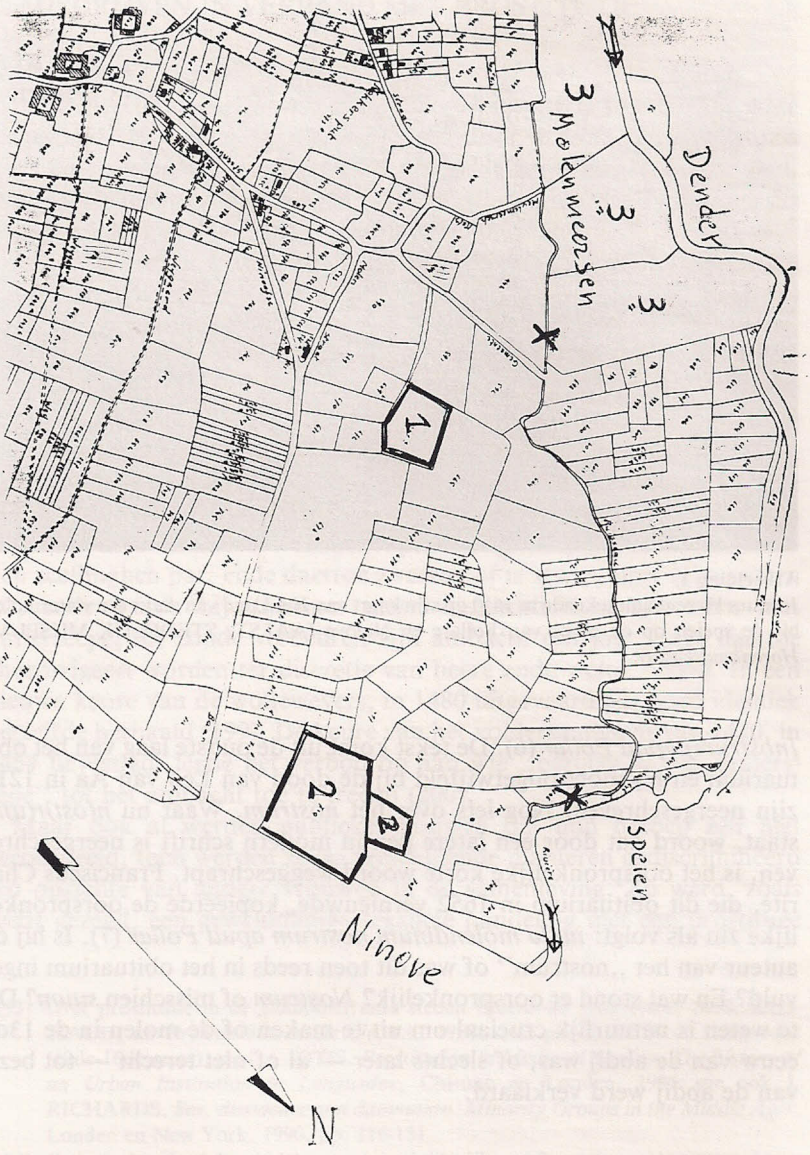

Afbeelding 2
Op de Popp-kaart (ca. 1860) is het bezit van de abdij van Ninove te Pollare aangeduid (nrs. 1 en 2). De percelen zijn geïdentificeerd op basis van het kaartboek van Pollare van 1762 (BEVEREN, RIJKSARCHIEF, *Wedergrate*, nr. 663).
Nr. 1 (209 roeden) is mogelijk de gift van Leo van Aa.
Nr. 2 (863 roeden) is mogelijk de gift van Johannes van Haine.
Nr. 3 geeft de Molenmeersen aan.
De kruisen duiden de twee mogelijke inplantingsplaatsen van de watermolen aan.

In de al genoemde kopie van 1652 staat nog een andere belangrijke notitie i.v.m. de Pollaarse molen. Op de dag vóór de Iden van april (12 april) noteert abt De Moor, die in 1693 aan het obituarium een aantal zaken toevoegde en die doorgaans het abdijarchief zeer goed kende: *1268* (in de marge) *Et Johannis de Haine, qui dedit nobis quoddam pratum prope molendinum Pollariense* (8). Opvallend dat De Moor niet spreekt van ,,onze'' Pollaarse molen!

Blijkens land- en kaartboeken uit de 18de eeuw had de Ninoofse abdij inderdaad te Pollare een klein bezit: een meers van een half bunder (zie afb. 2, nr. 1) en een grotere meers van iets meer dan 2 bunder, dicht bij de speien (zie afb. 2, nr. 2).

Waar kon die watermolen gelegen zijn? Er zijn twee mogelijkheden. Waar de Dender de grens tussen Pollare en Ninove vormde, lagen eertijds de speien. Nu bezat de abdij ook de Speimeers, die gelegen was op het Ninoofse grondgebied (9). Maakte een watermolen deel uit van het speiencomplex en is het op die molen dat abt De Moor doelt? Deze lokalisatie lijkt te worden bevestigd door de kopie van een Horenbaultkaart uit 1612 (10). Op die kaart is op de Dender, op de plaats waar de speien liggen, een watermolen aangeduid (zie afb. 1). Maar dit gegeven wordt dan weer niet geconfirmeerd door andere bronnen uit die tijd (bv. Penningkohieren of de kaarten van Philips De Dijn) (11). Deze lokalisatie blijft echter twijfels oproepen en mag niet als zeker beschouwd worden.

Er is echter een tweede lokalisatie mogelijk, die door de toponymie wordt gesuggereerd, namelijk op de Rijt, thans IJzermanbeek. Tussen Rijt en Dender vanaf de brug van Pollare tot halverwege de afstand tussen de brug en de sluizen strekten zich de vijf Molenmeersen uit (zie afb. 2, nr. 3). Een kaart van 1749 geeft hun ligging nauwkeurig aan (12). De Molenmeersen waren goed bereikbaar vanuit de bewoningskern van de Nekkersput. Lag daar ook de middeleeuwse watermolen van Pollare, die mogelijk heerlijk bezit was? Argumenten contra zijn het gegeven dat de Rijt een te klein debiet heeft om een watermolen draaiend te houden. Maar mogelijk was dit in de midddeleeuwen anders. Pro pleit dat de Ninoofse abdij daar een weide had en uiteraard het toponiem zelf. Hoe dit anders verklaren? Tenzij men aanneemt dat het toponiem Molenmeers zich in de middeleeuwen tot aan de sluizen uitstrekte.

(8) Ibidem, nr. 11, f° 102.
(9) GENT, RA, *Kaarten en plans*, nr 527.
(10) AALST, STEDELIJK MUSEUM, Kaart van het Land van Aalst.
(11) De speien werden in 1645 vernieuwd; zie H. VANGASSEN, *Geschiedenis van Ninove*, I, 1948, p. 36-37.
(12) GENT, RA, *Kaarten en plans*, nr. 528. Plan uit 1749 van G. de Deken.

Of moeten we veronderstellen dat er te Pollare twee watermolens hebben bestaan, één aan de Molenmeers en één aan de speien? Deze molens kunnen successief in de tijd bestaan hebben. Wat er ook van zij, een watermolen is er zeker geweest. Waar die juist lag kan niet met zekerheid bepaald worden en dat de Ninoofse abdij die molen in bezit heeft gehad, stoelt op een tweederangs getuigenis. Documenten uit de 15de en 16de eeuw vermelden geen watermolen meer te Pollare, wel was er in de 16de eeuw een heerlijke windmolen hoog op de heuvelrug tussen Echel en Steenberg (13).

Dirk Van de Perre
Hoogstraat 23
9401 Pollare

(13) J. DE BROUWER, *Geschiedenis en Toponymie van Pollare*, Lede, 1973, p. 148 en 162 verwijst naar de Penningkohieren van 1571 voor het bestaan van de windmolen. KORTRIJK, RIJKSARCHIEF, *Plotho*, nr. 378 (renteboek van Wedergrate van 1482) vermeldt geen wind- of watermolen.

DE WATERMOLENS EN WINDMOLENS VAN DE ABDIJ VAN GRIMMINGE IN DE MIDDELEEUWEN

L. GOEMINNE

Alix van Boelare, vrouw van Grimminge, stichtte in de nabijheid van het dorp een kloostergemeenschap van cisterciënzerinnen. Dit gebeurde in 1228 (1).

De abdij werd opgetrokken op de plaats van Beaupré (bellum pratum = mooie weide) en begiftigd met een groot aantal inkomsten en goederen. Het kloosterpand lag tussen de huidige Klokvijverstraat en De Dender.

In de stichtingsakte van 1228 is geen sprake van een molen. Van bij haar stichting in 1228 verwierf de abdij het patronaatsrecht over het parochiekerk van Grimminge. dat Alix van Boelare door erfenis bezat.

Van 1228 tot 1240 kon de abdij vooral door schenkingen en ook door aankopen 87 bunder (107 ha) verwerven waarvan 51,5 bunder (63 ha) grond en 30,5 bunder (38 ha) bos en 5 bunder (6 ha) weide. Van al deze goederen lagen 34 bunder (42 ha) op Grimminge. Van 1240 tot 1278 won de abdij nogmaals 77,5 bunder (95 ha) bij. Hiervan 62,5 bunder (77 ha) grond, 14,5 bunder (18 ha) bos en 0,5 bunder (0,6 ha) weide. Al deze eigendommen werden nu vooral door aankoop en in mindere mate door giften verworven.

In de middeleeuwen worden in het algemeen zeer veel grond- en heideschenkingen vermeld aan de abdijen. Molens werden niet zo vaak aan abdijen gegeven. Ze waren een te belangrijke inkomstenbron voor de plaatselijke lekebezitters. Het bezit, de exploitatie, de opbrengst en het banrecht van een molen waren van cruciaal belang voor een plaatselijke heerlijkheid. Opvallend voor beide periodes is ook de geringe hoeveelheid van ,,weide''-schenkingen, en de grotere hoeveelheden bosschenkingen. Weiden hadden immers in de middeleeuwen een grote geldwaarde. De plaatselijke heren waren dus niet geneigd hiermede kwistig om te springen. Bossen daarentegen hadden een veel geringere opbrengstwaarde. Van 1278 tot 1375 groeide het abdijdomein slechts aan in een geringe mate nl. met slechts 42 bunder (52 ha). Hiervan 21

(1) DU BOIS A., *De cisterciënzerinnenabdij van Beaupré te Grimminge: ontstaan en domaniale ontwikkeling (1228-1375)*, (Licentiaatsverhandeling Groep Moderne Geschiedenis, KUL), Leuven, 1969. Zie ook E. HOUTMAN, *Abbaye de Beaupré* in *Monasticon Belge*, deel VII, prov. de Flandre orientale, III, p. 307-328, Luik, 1980.

bunder (26 ha) grond, 14,5 bunder (18 ha) bos, en 6,5 bunder (8 ha) weide. Deze aangroei gebeurde meestal door aankoop. In 1294 bezat de abdij in totaal 239 ha gronden, 42 ha weiden en 72 ha bossen, verspreid over meerdere gemeenten.

De kloosterwindmolen in de Kruisstraat te Grimminge in de 14e eeuw

In het cartularium van Beaupré te Affligem komt een interessante zinsnede voor in een akte van 1354: ,,... dat zij in eene hare slachmoelne staende aen de Cruusstrate boven Beaupreit, in die prochie van Griemenghen, mochten sonder begrijp ende impechement steene legghen ende coeren moelne derof maken...''. Du Bois heeft deze mededeling op een begrijpelijke manier als volgt geïnterpreteerd: ,,Graaf Lodewijk van Male verleende aan de abdij van Beaupré op 21 april 1354 voorrecht in haar slagmolen aan de Kruisstraat te Grimminge stenen te leggen en koren te malen'' (2).

Indien de abdij reeds in de 14e eeuw een staakwindmolen had , dan hoefde zij geen toestemming te vragen om hier een koppel maalstenen te leggen. De betekenis van de toestemming van de graaf moet derhalve als volgt worden geïnterpreteerd: naast haar 2 graanwatermolens bezat de abdij reeds een oliewindmolen (= slagmolen of stampkot) aan de Kruisstraat. De abdij krijgt dan wel de toestemming om deze oliewindmolen om te bouwen tot graanwindmolen, door er een koppel maalstenen in te leggen. Voor deze omschakeling was dus wel een toestemming van de Graaf vereist. Inderdaad het ombouwen van een oliewindmolen tot graanwindmolen vergde wel een octrooi van de overheid, tijdens het Ancien Regime. Wanneer en door wie deze oliemolen werd gebouwd is onbekend gebleven.

Alleszins is deze attestatie van 1354 de vroegste vermelding van een oliewindmolen in Vlaanderen (3). Andere oude vermeldingen van oliewindmolens zijn deze van Sint-Martens-Latem in 1360 en deze van Wazemmes bij Rijsel in 1372.

(2) DE LIMBURG STIRUM, *Cartulaire de Louis de Male*, Brugge, 1898, dl. I, p. 459, nr. DXI; AFFLIGEM, ABDIJARCHIEF, *Cartularium van Beaupré*, folio 129, verso. DU BOIS, *op.cit.*, p. 158

(3) Een slagmolen is synoniem met stampmolen of oliemolen. Een slagmolen kan zowel een wind-olie- of water-oliemolen zijn. Slagmolen betekent zeker nooit: molen die draait door de slag van het water, zoals door sommige historici vroeger verkeerd werd begrepen. Een slagmolen doelt steeds op een oliemolen, waarin een stampharnas met slagheien voorkomt. De ,,slag'' van deze vertikaal opgestelde eiken zware stampers was tot ver hoorbaar. De term ,,slachmolen'' is voor het eerst geattesteerd te Viane in 1293. Zie ook: DENEWET L., GOEMINNE L. e.a., *De bouw, techniek en werking van Vlaamse oliemolens (18de eeuw)*, in: *Molenecho's*, 18, p. 107-183, 3, 1990.
En verder: GOEMINNE LUC, *Bouw van een oliewatermolen te Viane kort na 1293*, in: *Molenecho's*, 1980, 10, p. 82.
DENEWET L., *Windmolens met 3 of meer functies in Vlaanderen*, in: *Molenecho's*, 1988, 1, p. 3-13.

Waarom deze molen tot graanwindmolen werd omgebouwd is onduidelijk. Waren de 2 graanwatermolens tijdelijk buiten gebruik of vernield? Deze windmolen van de abdij wordt nog vermeld in 1447, 1464 en 1571 (4). Het was toen blijkbaar alleen nog een graanwindmolen. Van de 2 graanwatermolens van de abdij van Beaupré is dan reeds geen sprake meer. Waren ze reeds vernield of afgebroken? In Vlaanderen verdwenen in de 15e en 16e eeuw talrijke onderslagwatermolens door de opkomst van de windmolens. Vele van deze middeleeuwse watermolens in Vlaanderen hadden hinder van een te geringe waterval en (of) een te gering waterdebiet. Een kunstmatig aangelegde overstromingsweide als ,,spaarvijver'' kon dit euvel enigszins verhelpen.

De watermolen naast het klooster Beaupré te Grimminge

In juli 1244 schenkt Gerard, heer van Viane 5 bunder bos aan het klooster. Dit bos was naast de molen van het klooster gelegen op de plaats ,,Roebochhout'' (5). Deze akte is de eerste die melding maakt van het bestaan van een molen in Grimminge. In de stichtingsakte van de abdij (1228) is geen sprake van een molen. De watermolen van de abdij is dus gebouwd tussen 1228 en 1244.

Het was bijna zeker een graanwatermolen (6). Praktisch alle watermolens voor 1250 waren hier te lande graanwatermolens. Industriemolens, zoals olie-, papier-, en volwatermolens zijn in onze streken pas later ontstaan (7). Over de exploitatie van de molen ontbreekt elk gegeven. Is deze buiten gebruik geraakt of vernield tijdens de woelige periode van 1570-1580?

De watermolen van Beaupré te Overboelare

Het klooster van Beaupré bezat reeds in september 1257 een tweede watermolen. Hij was gelegen op de plaats ,,Ter Duchen'' te Overboelare

(4) R.A. RONSE, *Abdij van Beaupré*, nr. 21, b en 21, d.: ,,Adriaan van Brueseghem houdt van den cloostere van Beaupré den Wintmuelen van Griemeghem sjaers om 5 mudde coorens ende tselve gheestimeert op 14 p. 8 S te mudde: es 72 ponden parisis''. Zie DE BROUWER J., *De Molens in het land van Aalst omstreeks 1575*, (Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis. Voorlichtingsreeks, nr. 24), Gent, 1959, p. 13.

(5) AAA, *Cartularium van Beaupré*, fol. 32 verso - 33. DU BOIS, *op. cit.*, p. 131 en p. 158.

(6) De terminologie in de stichtingsakte van 1228 laat ook reeds duidelijk vermoeden dat deze molen een watermolen was: ,,... quinque bonaria in prato et nemore in loco predicto...'' Watermolens kwamen vaak voor op afgelegen dieper gelegen plaatsen langs een beek omringd door weiden en bossen: een uitgelezen plaats dus voor de oprichting van een cisterciënzerabdij. Stond deze watermolen op de Borsbeek die naast de abdij noordwaarts liep om zich in de Dender te werpen?

(8). Ernaast lag een spaarvijver, zoals vaak voorkomt in de middeleeuwen. Gans deze eigendom had een oppervlakte van 4 bunder (5 ha) en werd in eeuwige gift geschonken door Jan Clericus van Geraardsbergen en zijn vrouw Elisabeth tegen een jaarlijkse cijns van 6 denieren, te betalen aan de Heer van Boelare. Deze molen was dus vermoedelijk veel ouder dan de kloostermolen zelf, en werd niet door de abdij zelf gebouwd, doch wel als schenking verworven. Verder historische, technische en economische gegevens zijn niet voor handen.

Deze watermolen lag op de Dutsebeek, die de grens uitmaakt tussen Goefferdinge en Overboelare, op een plaats waar het grondgebied van Overboelare bijna dit van Nederboelare raakt. Dutse is de oude naam van de huidige Molenbeek, die westwaarts van Geraardsbergen, noordwaarts loopt om zich ten noorden van de stad in de Dender te werpen. De watermolen bestond nog in 1388 en 1423. De Dutsemolen te Overboelare was in 1571 een graan-oliewatermolen. De molen staat nog afgebeeld op de Ferrariskaart van 1777 links bij het verlaten van de Dutsepoort. De Dutsestraat wordt later de Oudenaardestraat (9). Wellicht werd deze molen de latere oliewatermolen in het Duitsenbroek, in 1830 in handen van de familie Siffer de Baere.

Besluit

De abdij beschikte dus in de 13de eeuw over 2 graanwatermolens, één te Grimminge en 1 te Overboelare. Ze voorzagen niet enkel in eigen behoeften, maar deden ook dienst om het graan van de landbouwers te malen, waarvoor maalrecht moest betaald worden. Het ketsgebied van deze 2 molens zal ons wel altijd onbekend blijven. De bevolkingsdensiteit te Grimminge en te Overboelare in de 13de en 14de eeuw mag geschat worden op 50 inwoners per km². Rekening houdend met de afstand tot de andere dorpen in de omgeving, de oppervlakte van Grimminge en Overboelare, en de bevolkinsdensiteit, mag bij benadering gesteld worden dat elke molen toen slechts 300 inwoners diende te bedienen. Deze middeleeuwse watermolens waren dus waarschijnlijk van een bescheiden grootte en hadden slechts één onderslag waterrad, dat slechts één koppel molenstenen kon aandrijven.

Dr. Luc Goeminne
Oeselgemstraat 76
9870 Zulte

(8) MECHELEN, AARTSBISSCHOPPELIJK ARCHIEF, *Carton 23*, Oorkonde. Sept. 1257: *Carta que loquitur de molendino et vivario in loco dicto „Ter Duchen" in parochia de Boulario inferiori.* Afschrift in het cartularium van Beaupré in de abdij van Affligem, fol. 39 v-40. Het klein cartularium van Beaupré in het R.A. Ronse fol. 158 V-159 vermeldt: „... *quoddam molendinum, quod habebant in parochia de Boulario superiori, situm in loco, qui dicitur Duche, necnon et vivarium...*
DU BOIS, *op.cit.*, p. 11, 131 en 158.

(9) FRANCQ MARLEEN. *Toponymie van Geraardsbergen tot 1600* (Licentiaatsverhandeling, R.U.G., 1979), p. 17-19.

INVENTARIS VAN HET KERKARCHIEF TE MOERBEKE (GERAARDSBERGEN)

G. VAN BOCKSTAELE

Inleiding

De eerste schriftelijke gegevens over de kerk van Moerbeke vindt men in een oorkonde van 1164, waarbij de abt van Sint-Winnoksbergen (Noord-Frankrijk) de kerk en zijn inkomsten aan het Benedictinessenklooster van Vorst (Brussel) schonk. Honderd jaar later stonden de heren van Boelare en Viane de tienden aan hetzelfde klooster af.

Het huidige kerkgebouw zou in zijn basisvorm van de 15de eeuw dateren, althans wat het schip en het koor betreft en wellicht ook de ingebouwde West-toren. Oorspronkelijk was het éénbeukige kerk in laatgotische stijl. In 1589 werd die kerk door inwoners van Lessen in brand gestoken omdat de aanhangers van het protestantisme er hun toevlucht hadden gezocht. In 1604 startte men met de heropbouw van het schip; zes jaar later werden er zes altaren ingewijd, restaureerde men de dwarsbeuken en werd het dakstro door leien vervangen (1626).

Een volgende bouwfase situeerde zich in de 18de eeuw: in 1718 kwam er een nieuwe bevloering, die in 1960 gedeeltelijk werd uitgebroken; een nieuw hoogaltaar (1722); nieuwe sacristieën en in 1761 twee zijbeuken. Deze structuur is nog steeds in het huidig kerkgebouw aanwezig.

Op het einde van de 18de eeuw werd vooral aandacht besteed aan de afwerking van het interieur. De Geraardsbergse beeldhouwers Charles en Gilles de Ville maakten in de periode 1756-1778 het meeste houtsnijwerk zoals de lambrisering, een biechtstoel en het houtsnijwerk in het koor. In 1790 kregen Guilelmus Vander Beken en Joannes Michils de opdracht om een nieuwe preekstoel te beeldhouwen. Vijf jaar later is hij volledig afgewerkt.

Wanneer in 1845 het contract tussen pastoor L.F. Danneels en L. Lovaert (orgelbouwer) uitgevoerd wordt, bezit de kerk een interieur zoals we dat nu nog kennen.

De 20e-eeuwse werken beperkten zich eerder tot moderniseringen:

(1) L. DE COCK, G. VAN BOCKSTAELE en A.M. VANDEN HERREWEGEN, *Moerbeke- Atembeke, Dit dorp, ik weet nog hoe het was...*, Geraardsbergen, 1983, p. 4 en 9. J. DE BROUWER, *Bijdrage tot de geschiedenis van de kerkelijke instellingen en het godsdienstig leven in het Land van Aalst tussen 1621 en 1796*, 5 delen, Dendermonde, 1975.

elektriciteit (1920), nieuwe glasramen in de zijbeuken (1949), een nieuwe vloer en centrale verwarming (1960), een nieuw altaar (1968) en tenslotte een grondige restauratie met een nieuwe torenspits (1981-1983).

Tot op het einde van de 18de eeuw bezat de pastoor geen eigen huis maar bewoonde een ,,huurhuis''. Paulus-Franciscus van Hauwermeiren, pastoor van 1781 tot 1795,liet in het begin van zijn ambtsperiode een eigen pastorie optrekken, die sindsdien het woonhuis is van de pastoors en tijdelijk van de onderpastoors (Zie: *Inventaris van het kerkarchief -Oud Regiem*, nr. 7 en 8).

Onmiddellijk na zijn aanstelling in 1988 nam pastoor Marc Tant het gelukkig initiatief om alle handschriften en drukwerken die hij in de vele kamers, kasten en op zolder van de pastorie vond in een afzonderlijke kamer op de gelijkvloers samen te brengen. Tevens zorgde hij ervoor dat er bij de recente restauratiewerken van de pastorie een kamer als archiefruimte werd ingericht. Gelijktijdig vroeg hij of ik het geheel wou ordenen. Ofschoon ik reeds meer dan 30 jaar vertrouwd ben met het kerkarchief van Moerbeke was mijn verwondering groot toen de pastoor het resultaat van zijn zoektocht toonde. Heel wat nieuwe archiefbescheiden en drukken uit de 19de en 20e eeuw kwamen aan het licht.

Ondanks de overheveling van het Oud Archief in 1962 (2) bleken er bij de ambtswisseling van 1988 nog enkele archiefbeelden uit de 16e eeuw aanwezig te zijn. Deze werden door de nieuwe pastoor M. Tant van de vernietiging gered. De aanstelling van de nieuwe pastoor in 1988 was meteen een gelegenheid om het ganse archief en de restanten van een bibliotheek te ordenen en te inventariseren. Hierdoor zou het archief minder kans maken op de papierhoop terecht te komen en zal voortaan elke onderzoeker het archief gemakkelijk kunnen bestuderen.

Bij de ordening van het archief dat 16 strekkende meter omvat heb ik vele en concrete adviezen gekregen van dr. J. Verhelst, departementshoofd verbonden aan het Algemeen Rijksarchief te Brussel en tevens prof aan de VUB en ook van dr. G. Maréchal, afdelingshoofd aan het zelfde Algemeen Rijksarchief. Beiden dank ik voor hun hulpvaardigheid.

Bij de inventarisering heb ik ook kunnen gebruik maken van het resultaat van de vele besprekingen die de rijksarchivarissen in de voorbije jaren hebben gevoerd omtrent de archiefterminologie (3).

Als begindatum van het moderne archief werd de start genomen van

(2) Het tweede lid van het artikel zegt immers dat ,,bescheiden meer dan honderd jaar oud, bewaard door de gemeenten en de openbare instellingen - en de kerkfabriek is een openbare instelling (n.v.d.a.) - kunnen in het Rijksarchief worden neergelegd. Zie: Inventarissen van archieven van kerkfabrieken (Oud Regiem), dl. 1, Brussel, 1971, p. 104-108.

(3) H. COPPENS, *Archiefterminilogie. Archieftermen voor gebruik in het Rijksarchief*, in: Miscellanea Archivistica Manuale, 5, Brussel, 1990.

de Franse periode nl. 1796 en niet de datum waarop de kerkfabriek door de Fransen officieel werd ingesteld nl. 8 april 1802. Enkele archiefbescheiden van voor die oprichtingsdatum vormden immers één geheel met de periode erna. Als einddatum nam ik 1988, jaar waarin M. Tant tot pastoor werd benoemd.

Het geheel splitste ik in twee delen: deel A, met een geel etiket, omvat de stukken van het eigenlijke kerkarchief en deel B, met een roos etiket, de andere archiefvormers, waarvan niet altijd duidelijk is welk verband zij hebben met de parochiegeestelijkheid. In vele gevallen - maar niet altijd - was de pastoor of de onderpastoor medestichter of proost van de vereniging. Alleszins biedt deel B een goed beeld van de vele initiatieven die op het einde van de 19de en het begin van de 20e eeuw op de meest diverse vlakken in Moerbeke werden genomen. Ook moet men die initiatieven in de toenmalige sociaal-economische problematiek situeren met zijn mijnwerkers, zijn verarmde boeren, zijn werkloosheid en ziekten. Duidelijk weerspiegelen zij eveneens de politiek- idiologische tegenstellingen van die tijd met het opkomend socialisme (4) en het Daensisme (5), die in de uiterste hoek van de provincie veel aanhangers telden.

Mits schriftelijke aanvraag bij de pastoor kunnen alle archiefbescheiden die ouder zijn dan 40 jaar geraadpleegd worden.

Lijst van de pastoors

P.J. Van Dorslaer, 1795 - 1845
L.F. Daneels, 1845 - 1850
P. Melis, 1850 - 1851
J. Gysel, 1851 - 1890
B.M. Van Cauwelaert, 1890
P.C. Clerebaut, 1891 - 1933
J.R. Bogaert, 1933 - 1941
H. Baeten, 1941 - 1947
A. Haegens, 1947 - 1949
A. Van Habost, 1949 - 1952
R. Heyman, 1952 - 1959
F. Bruyneel, 1959 - 1967
M. Backaert, 1967 - 1972
P. Laneau, 1972 - 1988
M. Tant, 1988 - 1994

(4) A. RUIZ, *Geraardsbergen op de drempel van de 20ste eeuw, de opkomst van het socialisme,* Dendermonde, 1976. A. RUIZ, *Geraardsbergen en de ontvoogdingsstrijd van de werkende - klasse*, Zele, 1981 en L. WALRAET, *90 jaar coöperatieve werking in Geraardsbergen en Ninove, Geïllustreerde geschiedenis van de Socialistische Coöperatieve „De Verbroedering" (1900 - 1990)*, Geraardsbergen, 1991.

(5) G. VAN BOCKSTAELE, *Priester Daens in Moerbeke (1896)*, in: Het Land van Aalst, 42, 1990, nr. 5-6, p. 275-276.

1. INVENTARIS VAN HET OUD KERKARCHIEF

I - GOEDEREN EN BEHEER

A. Inventaris

1. Inventaris van archiefbescheiden die pastoor P. F. Van Hauwermeiren bij zijn aanstelling in de pastorie had gevonden, einde 18de eeuw — 1 stuk

B. Goederen

1. Testamenten

2. Kopie van het testament van Bartholomeus Van Linthout, onderparochiaan van Sint-Goedele (6) in Brussel, 4 mei 1610 — 1 katern
3. Testament van Roelandt Paindavain, 5 maart 1694 — 1 stuk
4. Testament van Pieter de Pelsener, 18 januari 1709 — 1 stuk

2. Gebouw en meubilair

5. Inventaris van liturgische voorwerpen in de kerk, einde 18de eeuw — 1 stuk
6. Brief (met antwoord) van J. Godts, pastoor van Moerbeke, aan de aartsbisschop om toelating te bekomen voor de aanpassing van het vloerniveau van de kerk, 1749 — 1 stuk
7. Kontrakt gesloten tussen P. F. van Hauwermeiren, pastoor, en F. Michils, aannemer, voor de bouw van de pastorie van Moerbeke, 19 augustus 1781 — 1 stuk
8. Nota betreffende de financiële schikkingen voor de bouw van de pastorie, 1783 — 1 stuk
9. Kontrakt tussen J. Michiels, schrijnwerker, P. F. van Hauwermeiren, pastoor, en anderen om een nieuwe preekstoel te maken, 5 april, 1790 — 1 stuk

3. Beheer

10. Lijst met renten ten voordele van de kerk, 18de eeuw — 3 stukken
11. Heerlijk renteboek van de parochie van Moerbeke, 17de en 18de eeuw — 1 deel
    — 2 stukken
12. Voorwaarden bepaald door Norbertus Danvaing, pastoor- deserviteur, tot verpachting van de curegoederen, 10 april 1709 — 1 katern
13. Toewijzing door Norbertus Danvaing, pastoor van Moerbeke, van de pacht der curegoederen aan Pieter de Bruyne, 18 augustus 1709 — 1 stuk
14. Overzicht van de inkomsten en uitgaven van de pastorie van Moerbeke evenals de inkomsten van de kapelanie van Moerbeke opgemaakt door Norbertus Danvaing, pastoor, 1711 — 1 deel
15. Verklaring van Martinus Van Dijck, koster en landmeter, betreffende opmetingen in de Siekhuisstraat, 3 juli 1730 — 1 stuk

(6) P. DE RIDDER, *Inventaris van het oud archief van de kapittelkerk van Sint-Michiel en Sint-Goedele te Brussel*, 1, Brussel, 1987, p. 361, nr. 4363 en p. 415, nr. 5219. Een onderplebaan werd ook vice-plebaan genoemd.

16. Brief van Amandus van Waes, pastoor van Viane, aan de burgemeester en schepenen van Moerbeke, betreffende het pachtgeld van het curegoed, juni 1748 — 1 stuk
17. Verklaring van Martinus van Dijck, koster in Bever (voorheen Henegouwen, nu Brabant) betreffende de recent geplante lindebomen aan de kerk van Moerbeke, 30 december 1751 — 1 stuk
18. Vraag van Thomas Philippus d'Alsace, aartsbisschop van Mechelen, betreffende de eigendommen van de kerk, 18 april 1753, met opgekleefd zegel — 1 stuk
19. Lijst met de inkomsten van de vroegmissen in Moerbeke, 1780 - 1857 — 1 deel
20. Rentebrief voor de kerk en de armen van Moerbeke op eigendommen van J.B. Matthijs uit Zarlardinge en die gelegen zijn in Goefferdinge, 10 september 1788 — 3 stukken
21. Verklaringen van diverse personen die renten bezitten, april 1794 — 1 lias

4. Tienden (7)

22. Regeling van het geschil tussen de pastoor van Moerbeke, de abdis van Vorst en de prelaat van St.- Aubert te Kamerijk, betreffende de tienden, 1693 - 1699 — 3 stukken
23. Uittreksels van de oude registers van het aartsbisdom Mechelen betreffende de tienden van de kerk van Moerbeke, 1741 — 1 lias
24. Beschrijving van de tiendewijken, 1760 — 1 stuk
25. Gemeenschappelijk schrijven (met antwoord) van J. Godts, pastoor, de burgemeester en schepen van Moerbeke aan de aartsbisschop betreffende de tienden van de parochie, 1770 — 1 stuk
26. Verklaringen betreffende de vleestienden voor de kerk van Moerbeke, 1773 — 1 stuk
27. Voorwaarden tot verpachting van tienden verdeeld over 9 wijken, 1785 — 1 stuk
28. Overzicht van de novale tienden in Atembeke gelegen, door tiendesteker Pieter Merckaert, 18de eeuw — 1 stuk
29. Lijst van novale tienden in Atembeke, zonder datum — 1 stuk

5. Armengoederen

30. Uittreksel van het kerkregister der armengoederen van 1651 — 1 katern
31. Kopie van brieven betreffende de rekeningen van de H. Geesttafel, 1684 — 1 stuk
32. Lijst van personen die van de H. Geesttafel hulp hebben ontvangen, met lijst van fundaties, 18de eeuw — 2 stukken

II - CULTUS

A. Parochiekroniek

33. Kroniek van Moerbeke (1617 - 1674), geschreven door de pastoor van Moerbeke, 17de eeuw — 1 stuk

B. Kosterij

34. Verklaring van Martinus van Dijck, dat hij koster van Moerbeke is geweest, 1728 — 1 stuk
35. Benoemingsakte van Michiel Daem (1724) en Jan Baptist vanden Herreweghen (1768) tot koster van Moerbeke — 2 stukken

(7) Zie ook nr. 71

36. Verklaring van Martinus van Dijck, koster van Bever, dat hij te Moerbeke koster en tiendesteker is geweest, 4 februari 1756 — 1 stuk
37. Verklaring van Michiel Daem, koster van Moerbeke, dat hij in functie van vleestiendesteker het hof van Leeuwergem heeft bezocht, 8 april 1756 — 1 stuk
38. Briefwisseling betreffende de benoeming van Jan Baptist vanden Herreweghen tot koster van Moerbeke, en een geschil tussen koster en pastoor, 13 juli 1768 (8) — 1 stuk
39. Brief betreffende het slechte gedrag van Jan Baptist vanden Herreweghen, koster van Moerbeke, 1779, met kopie van benoemingsbrief — 1 stuk

C. Doop-, huwelijk- en overlijdensgegevens

40. Uittreksels van de 17de- en 18de eeuwse parochieregisters van de families de Mulder, Claus, Bijl, de Bruyne, e.a., 18de eeuw — 1 omslag
41. Huwelijksdispensaties, 1732 - 1795 — 1 omslag
42. Bevestiging van een legeraalmoezenier dat Petrus Joannes Meulenijser uit Moerbeke en Elisabeth Wauters uit Tollembeek getrouwd zijn, 4 oktober, 1764 — 1 stuk
43. Mededeling van de Raad van Vlaanderen betreffende de doop, huwelijk en begrafenis van militairen, 10 januari 1785 — 1 stuk

D. Pastoraal

44. Canonteksten, 1581 — 1 stuk
45. Richtlijnen van Alphonus de Berghes, aartsbisschop van Mechelen, aan de pastoors, 4 juni 1680 — 1 katern
46. Kopie van brief van aartsbisschop Thomas Philippus d'Alsace, aartsbisschop van Mechelen, betreffende huwelijksdispensaties, 18 oktober 1732 — 1 stuk
47. Decreet van Thomas Philippus d'Alsace, aartsbisschop van Mechelen, betreffende duiveluitdrijvingen, 10 maart 1745 — 1 stuk
48. Dispensatie door Joachim, kardinaal van ,,Besutius'', aan Petrus de Meyere - zijn vrouw was destijds het slachtoffer geweest van een incest met haar broer - 9 juni 1747. Perkament met opgekleefd wassen zegel — 1 stuk
49. Schenking van een volle aflaat door paus Clemens XIII aan de gelovigen van Moerbeke, onder bepaalde voorwaarden en voor een periode van zeven jaar, 10 mei 1751. Perkament — 1 stuk
50. Schenkingsakte van een reliek van het H. Kruis aan de kerk van Moerbeke door Ferdinandus Maria De Rubeis, aartsbisschop van Tarsus, huisprelaat van de paus, die de authenticiteit ervan bevestigd, 21 januari 1752. Papier met 2 droogzegels — 1 stuk
51. Akte van oprichting van een kruisweg in de kerk van Moerbeke door Thomas Philippus d'Alsace, aartsbisschop van Mechelen, 20 februari 1754. Papier met droogstempel — 1 stuk
52. Bevestiging door Engelbertus Tovie, recollect wonende in Geraardsbergen, dat hij na ontvangst van de privileges uit Rome en de toestemming van de Mechelse aartsbisschop, op 25 maart 1754 in de kerk van Moerbeke een kruisweg heeft opgericht, 26 maart 1754 — 1 stuk
53. Schenking van speciale aflaten door paus Clemens XIII aan de gelovigen van Moerbeke, op elke derde zondag van de maand en voor een periode van zeven jaar, 14 juli 1762.Perkament — 1 stuk

(8) *Monasticon belge*, IV, Province de Brabant, 1, Luik, p. 211 - 212.

54. Schenking van een reliek van de H. Anna aan de kerk van Moerbeke door Nicolaus Angelus Maria Landini, augustijn en bisschop van Porphyri, met bevestiging van J.H. Franckenberg, aartsbisschop van Mechelen, Rome, 12 juni 1768. Papier met droogzegel 1 stuk
55. Schenking van een reliek van de H. Cornelius door Horatius Matthaeus, aartsbisschop van Keulen en huisprelaat van de paus. J.H. Franckenberg, aartsbisschop van Mechelen, geeft de toelating tot verering. Rome, 13 juni 1768. Papier met 2 droogzegels 1 stuk
56. Kopie van antwoord op vragen van de aartsbisschop betreffende de werking van de geestelijkheid en de toestand van de kerk, 17 maart 1778 1 stuk
57. Schenking van dispensatie door Joannes, Carolus, kardinaal van 's -Hertogenbosch (?) om, mits de nodige penitentie, te huwen, 7 september 1779. Perkament met opgekleefd zegel 1 stuk
58. Vastenbrief van Johannes - Henricus de Franckenberg, aartsbisschop van Mechelen, 3 februari 1792 1 stuk
59. Breve van paus Pius VI betreffende aflaten, 1794. Perkament met opgekleefd zegel 1 stuk
60. Brief van kardinaal J.H. Franckenberg aan de geestelijkheid van het aartsbisdom, 17 augustus 1791 1 stuk

E. Broederschappen

61. Stichtingsakte van de confrerie van de H. Jozef, 2 januari 1644. Perkament met deel van zegel 1 stuk
62. Toelating tot oprichting van de Broederschap van de H. Naam van Jezus door paus Benedictus XIV, 5 mei 1751. Perkament met deel van opgekleefd wassen zegel 1 stuk
63. Toelating tot oprichting van de Broederschap van de H. Naam van Jezus in de kerk van Moerbeke door paus Benedictus XIV, 5 mei 1751. Perkament 1 stuk
64. Oprichting van de Broederschap van de Zoete Naam van Jezus en opstelling van de statuten door Thomas Philippus d'Alsace, aartsbisschop van Mechelen, 28 januari 1752. Papier, met droogzegel 1 stuk
65. Brief (met antwoord) van Joannes Godts, pastoor, aan de aartsbisschop betreffende de confrerie van het H. Sacrament, 1770 1 stuk
66. Register van de broederschap van de ,,Allerheiligste Naam Jezus'' met kopie van stichtingsakten, standregels en ledenlijsten van 1752 - 1797 en 1805 - 1889 (9) 1 deel
67. Register van de broederschap van het ,,Allerheiligste Sacrament van het altaar'' met kopie van oprichtingsakte, ledenlijst, 1770 - 1879 en lijst van de eerste communicanten, 1883 - 1886 1 deel

F. Kapel en dominicanervicariaat te Atembeke (10)

68. Stichtingsverhaal van de kapel in Atembeke, 17de eeuw 1 stuk
69. Toelating tot oprichting van de kapel van O.- L.- Vrouw van Vreugde in Atembeke door Andreas Creusen, aartsbisschop van Mechelen, 3 augustus 1664 1 stuk

(9) Zie ook: *Modern Parochiearchief, Genootschappen en Broederschappen*, nr. 8, 9 en 10.

(10) G. VAN BOCKSTAELE, *Het Dominikanervicariaat ,,Het Raspaillebos'' en de kapel van O.L. Vrouw van Vreugde te Atembeke - Moerbeke, 1653 - 1796 - 1978*, Lede, 1978, 170 p.

70. Vastlegging van de financiële voorwaarden voor de kapel in Atembeke door Catharina Quarré, abdis van Vorst, 8 februari 1668 (origineel en copie) 2 stukken

71. Omschrijving van de tienden op de eigendom van het dominikanervicariaat te Atembeke door Hubertus d'Hulst, pastoor van Moerbeke, 4 oktober 1725 1 stuk

72. Verbod door de burgemeester en schepenen van Moerbeke aan de dominikanen om bedeltochten in Moerbeke te organiseren, 1 juli 1761 1 stuk

Archieven zonder merkbaar verband met het archief van de pastorie van Moerbeke

73. Register van de lenen van het laatgoed te Moerbeke vernieuwd in 1520, 16de en 17de eeuw 1 lias

74. Mededeling van de Gedeputeerde van de twee steden (Aalst en Geraardsbergen) en van het Land van Aalst dat zij een exemplaar van het boek „*Vroedkundige Oeffenschool*" hebben opgestuurd, 31 augustus 1784.

2. INVENTARIS VAN HET MODERN KERKARCHIEF

A. HET EIGENLIJKE KERKARCHIEF

Deel I - KERKFABRIEK

I. Algemeen

A. Notulen van de kerkfabriekraad

1.	1820 - 1948 (onvolledig)	1 omslag
2.	1845 - 1902	1 deel
3.	1900 - 1972 en 1988	1 deel

B. Briefwisseling

4.	Omzendbrieven van de provinciale overheid, 1792 - 1912	1 omslag
5.	Omzendbrieven van de provinciale overheid, 1951 - 1979	1 omslag
6.	Briefwisseling, 1798- 1962	1 omslag

II. Organisatie en personeel

A. Stukken betreffende de Kerkfabriekraad.

7.	Benoeming leden van de kerkfabriek, 1803 en 1809. (zie ook nr. 36)	1 omslag
8.	Verkiezingen leden van de kerkfabriek, 1881 - 1988	1 omslag
9.	Verkiezing schatbewaarder van de kerkfabriek, 1947 - 1966 (zie ook nr. 43)	1 omslag

B. Stukken betreffende de koster en de stoeltjeszetter

10.	1807, 1900, 1933 - 1980	1 omslag
11.	1963 - 1974	1 omslag

III. Beheer van het patrimonium

A. Stukken betreffende restauratiewerken aan de kerk

12.	Orgel van L. Lovaert, 1845 - 1991	1 omslag
13.	Kerkdak, 1913	1 omslag
14.	Kerkvensters en klok, 1949 - 1977	1 omslag
15.	Schilderwerken, 1960	1 omslag
16.	Nieuwe vloer, 1961	1 omslag
17.	Verlichting, 1960	1 omslag
18.	Centrale verwarming, 1960 - 1973	1 omslag
19.	Kerktoren, 1963 - 1968	1 omslag

Algemene restauratie, 1970 - 1985

20.	Overeenkomst, plannen en bestek	1 omslag
21.	Briefwisseling, 1972 - 1980	1 omslag
22.	Briefwisseling, 1972 - 1984	1 omslag
23.	Herziening aanvraag werken (1981), richtlijnen aanbestedingen (1978), bijzonder bestek en modelcontracten (1984)	1 omslag
24.	Bijzonder lastenboek	1 omslag

25. Schilderwerken, 1981 - 1983 — 1 omslag
26. Rekeningen, 1980 — 1 omslag
27. Rekeningen, 1981 — 1 omslag
28. Rekeningen, 1983 — 1 omslag
29. Rekeningen, 1984 — 1 omslag
30. Briefwisseling betreffende achterstallige betalingen, 1984 - 1985 — 1 omslag

B. Stukken betreffende restauratiewerken aan de pastorij

31. 1851 - 1968, met plan van bijgebouw — 1 omslag

C. Stukken betreffende het bouwen van kapellen

32. O.-L.- Vrouwkapel, Kuiperstraat, 1871 — 1 stuk
33. O.-L.- Vrouw van Banneux, Kuiperstraat, z.d — 2 stukken
34. O.-L.- Vrouw van Vlaanderen, Wilgierkouter, 1959 (plan) — 2 stukken
35. Stukken betreffende de schenking van grond voor de bouw van de Zielkapel, Zikastraat, 1924 - 1944 — 1 omslag

D. Stukken betreffende het goederenbeheer

36. Inventaris van het kerkpatrimonium (1845) met lijst van aangekochte liturgische voorwerpen (1845-1867) en ledenlijst van de kerkfabriek (1839-1847) (zie ook nr. 7) — 1 deel
37. ,,Stokregister der kerke van Moerbeke''. Handboek met inventaris van de ornamenten en de kerkmeubelen (1857), lijst van fundaties, obligaties, renten en leningen (1828-1893) opgemaakt door pastoor J. Gijsel, acte van oprichting van de H. Kruisweg (1893), tarieflijst van de liturgische diensten (1921) beschrijving van de parochie en de kerk in 1870 en 1877 — 1 deel
38. Akte van verpachting van de kleine stoelen (oortjesstoelen), 1852 — 1 stuk
39. Fundaties en testamenten, samen met lijsten van de tarieven voor de kerkdiensten, 1806 - 1947 — 1 pak
40. Handboek met de kerkrenten, 1789 - 1859 — 1 deel
41. Verzekeringspolissen van het kerkgebouw, 1939 - 1976 — 1 omslag
42. Aangifte belastingen kerkpatrimonium, 1890, 1967-1976 — 1 omslag

IV. Financiën

A. Briefwisseling

43. Briefwisseling over financiële aspecten van het beheer, 1821-1979 — 1 omslag

B. Begrotingen

44. 1832 - 1870 — 1 pak
45. 1871 - 1900 — 1 pak
46. 1900 - 1959 — 1 pak
47. 1960 - 1969 — 1 pak

C. Algemene rekeningen en bewijsstukken

48 - 84*Rekeningen met bewijsstukken*

48. 1804 - 1832 — 1 omslag
49. 1832 - 1851 — 1 omslag
50. 1852 - 1869 — 1 omslag
51. 1870 - 1897 — 1 omslag
52. 1897 - 1933 — 1 omslag

53. 1933 - 1945 — 1 omslag
54. 1946 - 1956 — 1 omslag
55. 1957 - 1960 — 1 omslag
56. 1961 — 1 omslag
57. 1962 — 1 omslag
58. 1963 - 1964 — 1 omslag
59. 1965 — 1 omslag
60. 1966 — 1 omslag
61. 1967 — 1 omslag
62. 1968 — 1 omslag
63. 1968 — 1 omslag
64. 1969 — 1 omslag
65. 1969 — 1 omslag
66. 1970 — 1 omslag
67. 1970 — 1 omslag
68. 1971 — 1 omslag
69. 1972 — 1 omslag
70. 1973 — 1 omslag
71. 1974 — 1 omslag
72. 1975 — 1 omslag
73. 1976 — 1 omslag
74. 1977 — 1 omslag
75. 1978 — 1 omslag
76. 1979 — 1 omslag
77. 1980 — 1 omslag
78. 1981 — 1 omslag
79. 1982 — 1 omslag
80. 1983 — 1 omslag
81. 1984 — 1 omslag
82. 1985 — 1 omslag
83. 1986 — 1 omslag
84. 1974 - 1988 — 1 omslag

85 - 89 *Mandaten voor betalingen met bewijsstukken*

85. 1890 - 1907 — 7 liassen
86. 1908 - 1917 — 6 liassen
87. 1919 - 1928 — 5 liassen
88. 1930 -1948 — 7 liassen
89. 1948 - 1963 — 1 pak

90 - 93 *Afzonderlijke fakturen*

90. 1947 - 1967 — 1 omslag
91. 1973 - 1976 — 1 omslag
92. 1978 - 1980 — 1 omslag
93. 1981 - 1982 — 1 omslag

D. Specifieke rekeningen, handboeken en staten

94. Rekeningen van het kerkgebouw, 1809- 1978 — 1 omslag
95. Rekeningen van pastoor J. Van Dorslaer, 1805 - 1844 — 1 deel en 4 stukken
96. ,,Bordereel van ontfangten en uytgaeven..'' opgemaakt door L. Cools, schatbewaarder, 1842 - 1858 — 1 deel
97. Handboek van ontvangsten en uitgaven (1850 - 1889) en (1890 - 1932) — 1 deel
98. Handboek van ontvangsten en uitgaven, 1952 - 1965 — 1 deel

99. Handboek van inkomsten en uitgaven, 1965 - 1974 — 1 deel
100. Overzichten van inkomsten en uitgaven betreffende fundaties en jaargetijden, 1834 -1929
101. Ontvangsten en uitgaven van het zegengeld, 1851 - 1892, met de rekeningen van de kerk, 1878 - 1881 — 1 deel
102. Rekeningen van de kerkornamenten en liturgische gewaden, 1826, 1890 - 1984 — 1 omslag
103. Rekeningen van de hosties, 1914 - 1988 — 3 stukken
104. Opbrengst omhalingen van de Pauselijke Missiewerken (1959 - 1965) en Broederlijk Delen (1965 - 1966) — 1 omslag
105. Maandoverzichten van de uitgaven voor de liturgische diensten, 1964 -1967 — 1 omslag
106. Maandoverzichten van de uitgaven voor de liturgische diensten, 1968 -1971 — 1 omslag

Deel II. PASTORAAL

I. Algemeen

A. Parochiekroniek

107. ,,Liber memorialis'', 1947 - 1984 — 1 omslag

B. Staat van de parochie

108. Status animarum, 1846, 1847 en 1889 — 1 deel en 1 stuk
109. Status animarum, begin 20e eeuw — 1 deel
110. Inwoners van de Kuiperstraat, z.d — 1 omslag
111. Staat der parochie, 1958 - 1968 en 1980 - 1987 — 1 omslag
112. Briefwisseling inzake godsdienststatistiek, 1971 - 1987 — 1 omslag
113. Tellingen van kerkgangers, 1966 - 1987 — 1 omslag
114. Details van tellingen van kerkgangers, 1972,1978 en 1983 — 1 omslag
115. Statistieken van de parochie, 1960 - 1967 — 1 omslag
116. Lijsten van eerste en plechtige communicanten en gevormden, 1852 - 1892 — 1 deel
117. Lijsten van plechtige communicanten en gevormden, 1892-1963 — 1 deel
118. Lijsten van plechtige communicanten en gevormden, 1959 - 1988 — 1 omslag
119. Individuele dossiers van plechtige communicanten, 1972 — 1 pak
120. Lijsten van biechtelingen, 1786 - 1840 — 1 omslag

C. Herderlijke brieven

121. Herderlijke brieven van de Mechelse aartsbisschop en de bisschop van Gent, 1801 -1809 — 1 pak
122. Recueil de quelques brefs pontificaux, et de toutes les lettres pastorales et instructions de Monseigneur Etienne-André-François-de-Paulez Fallot de Beaumont, évêque de Gand, 15 aug. 1801 - 24 mei 1806 — 1 deel
123. Recueil de mandements, lettres pastorales, instructions et autres documents, publiés par S.A. le prince Maurice de Broglie, évêque de Gand...,Gent, 1843 [1807 - 1829] — 1 deel
124. Acta et Statuta illustrissimi ac reverendissimi domini Joanni-Francisci Van De Velde, XX episcopi Gandavensis, 1829 - 1838 — 1 deel
125. Acta et Statuta illustrissimi ac reverendissimi domini Ludovici-Josephi Delebecque, XXI epsicopi Gandavensis, 1838 - 1850 — 1 deel
126. Acta et Statuta ...dl.2, 1851 - 1862 en dl.3, 1863 - 1865 — 1 deel

127. a) Recueil de mandements, lettres pastorales, instructions et autres documents publiés par S.G. Henri-François Bracq, évêque de Gand dl. 1, 1865 - 1871.
b) Recueil de mandements...dl.2, 1872 - 1881
c) Recueil de mandements...dl.3, 1882 - 1888 — 3 delen
128. Recueil de mandements, lettres pastorales, instructions et autres documents publiés par Henri-Charles-Camille Lambrecht, XXIIIe évêque de Gand, 1888 - 1889 — 1 deel
129. Recueil de mandements, lettres pastorales, instructions et autres documents publiés par Antoine Stillemans, évêque de Gand, dl. 1 1890 -1897 — 1 deel
130. Bisschoppelijke brieven aan de parochiegeestelijkheid, 1804 - 1973 — 1 omslag
131. Bisschoppelijke brieven aan de parochiegeestelijkheid, 1927 - 1947 — 1 omslag
132. Briefwisseling gericht aan de pastoor, 1802 - 1986 — 1 omslag

II - Stukken betreffende de doop, het huwelijk en het overlijden

A. Doop-, huwelijk- en overlijdensregisters

133. Uittreksels, kopieën van 17de- ,18de-en 20e-eeuwse registers — 1 omslag
134. ,,Extractum ex registro propter turbulenta tempora factum''(1783 - 1797) — 1 deel
135. a) Doopregister, 27 september 1796 - 25 december 1822;
b) Overlijdensregister, 31 oktober 1800 - 7 december 1822;
c) Huwelijksregister, 23 oktober 1796 - 9 november 1822 — 1 deel
136. a) Doopregister, 26 december 1822 - 27 februari 1843;
b) Overlijdensregister, 10 december 1822 - 2 maart 1843;
c) Huwelijksregister, 14 januari 1823 - 23 februari 1843 — 1 deel
137. a) Doopregister, 11 maart 1843 - 27 december 1875;
b) Overlijdensregister, 4 maart 1843 - 22 december 1875;
c) Huwelijksregister, 27 februari 1843 - 25 november 1875 — 1 deel
138. Doopregister, 27 december 1876 - 27 december 1911 — 1 deel
139. Doopregister, 11 januari 1912 - 18 juli 1944 — 1 deel
140. Doopregister, 22 juni 1944 - 4 april 1948 — 1 deel
141. Doopregister, 18 april 1948 - 28 december 1969 — 1 deel
142. Doopregister, 4 januari 1970 - 25 december 1987 — 1 deel
143. Doopregister, 9 januari 1988 — 1 deel
144. Huwelijksregister, 20 januari 1876 - 18 april 1959 — 1 deel
145. Huwelijksregister, 12 april 1958 - 7 december 1984 — 1 deel
146. Huwelijksregister, 2 februari 1985 — 1 deel
147. Overlijdensregister, 1 januari 1876 - 19 november 1958 — 1 deel
148. Overlijdensregister, 1 janauri 1959 - 29 december 1977 — 1 deel
149. Overlijdensregister, 31 december 1977 — 1 deel

B. Stukken betreffende de huwelijksvoorbereiding

150. Huwelijksdispensaties, 1804 - 1945 — 1 pak
151. Stambomen van personen die wensen te huwen, 19de-20e eeuw — 1 omslag
152. Huwelijksdossiers en briefwisseling vooral betreffende personen uit andere parochies, 1944 - 1947 — 1 omslag
153. Doopbewijzen, 1944 - 1958 — 1 omslag
154. Bewijs van biecht, 1947 - 1955 — 3 stukken
155. Huwelijksafkondigingen, 1944 - 1946 — 1 omslag
156. Register van huwelijksgeboden (,,drie bannen''), 1959 - 1968 — 1 deel
157. Verloofdenwerking van de diocesane commissie voor gezinspastoraal, dekenij Geraardsbergen, 1972 - 1976 — 1 omslag

C. Ondervragingslijsten van de personen die kerkelijk wensen te huwen

158. 1947 - 1951 1 pak
159. 1951 - 1953 1 pak
160. 1954 - 1959 1 pak
161. 1959 - 1962 1 pak
162. 1963 - 1967 1 pak
163. 1968 1 pak
164. 1969 1 omslag
165. 1970 1 omslag
166. 1971 1 omslag
167. 1971 - 1972 1 omslag
168. 1973 1 omslag
169. 1974 1 omslag
170. 1975 1 omslag
171. 1976 1 omslag
172. 1977 1 omslag
173. 1978 1 omslag
174. 1979 1 omslag
175. 1980 1 omslag
176. 1981 1 omslag
177. 1982 1 omslag
178. 1983 1 omslag
179. 1984 1 omslag
180. 1985 1 omslag
181. 1986 1 omslag
182. 1987 1 omslag

D. Begrafenissen

183. Machtiging tot begrafenis en jaarlijsten van overleden personen, 19de-20e eeuw 1 pak

III. Kanselmededelingen

184. 1845 - 1853 1 deel
185. 1853 - 1864 1 deel
186. 1864 - 1874 1 deel
187. 1875 - 1884 1 deel
188. 1884 - 1890 1 deel
189. 1890 - 1892 1 deel
190. 1893 - 1894 1 deel
191. 1895 - 1899 1 deel
192. 1899 - 1904 1 deel
193. 1904 - 1909 1 deel
194. 1909 - 1915 1 deel
195. 1915 - 1922 1 deel
196. 1922 - 1926 1 deel
197. 1927 - 1932 1 deel
198. 1932 - 1939 1 deel
199. 1939 - 1942 1 deel
200. 1942 - 1946 1 deel
201. 1946 - 1950 1 deel
202. 1950 - 1958 1 deel
203. 1958 - 1960 (niet aanwezig) 1 deel
204. 1960 - 1968 1 deel

205. 1968 - 1969 — 1 deel
206. 1970 - 1973 — 1 deel
207. 1973 - 1979 — 1 deel
208. 1979 - 1988 — 1 deel
209. 1988 — 1 deel

IV. Stukken betreffende de godsdienstbeleving

210. Register met gevraagde missen en diensten, 1891 - 1893 — 1 deel
211. Register met gevraagde missen en diensten, boek I, 1957 - 1969 — 1 deel
212. Register met gevraagde missen en diensten, boek II, 1957 — 1 deel
213. Jaargebeden, 1924 - 1968 — 1 deel
214. Teksten misvieringen, bidprentjes, tekst kruisweg, 19e - 20e eeuw — 1 omslag
215. Liederen — 1 omslag
216. ,,Ritmische liederen'' bij liturgische vieringen — 1 omslag
217. Liederenboeken van jeugdbewegingen, Chiro, Scouts en VKAJ — 3 delen
218. Processies, 1950 - 1955 — 3 stukken
219. Gedurige aanbidding, 1986 — 1 omslag
220. Missies, recollecties en triduums, 1963 en z.d. — 1 omslag
221. Echtheidsbewijzen van relieken, 1837 - 1947 — 1 omslag
222. Verering van de H. Cornelius (litanie, bedevaartvaantjes, lied, historiek), z.d. — 1 pak

223 - 225. *Zangmaatschappij ,,Sint- Cecilia''*
223. Briefwisseling, 1891-1893 — 1 omslag
224. Reglement, ledenlijst en kasoverzicht, 1891- 1896 — 2 stukken
225. Liederen — 1 omslag

Deel III - DOCUMENTATIE

A. Richtlijnen voor de priesters

226. Monita ad clerum, 1990 - 1991 — 1 omslag

B. De Godsdienstige Week

227. De Godsdienstige Week in Vlaanderen, 1914 en 1925 — 2 stukken

228 - 235. *Godsdienstige Week van het bisdom Gent*
228. 1936 en 1938 — 1 omslag
229. 1961 - 1963 — 1 omslag
230. 1964 - 1967 — 1 deel
231. 1968 - 1971 — 1 deel
232. 1972 - 1975 — 1 deel
233. 1976 - 1982 — 1 pak
234. 1983 - 1987 — 1 deel en 1 omslag
235. 1988 - 1991 — 1 omslag

C. Kerk en Leven

236. Briefwisseling, 1965 en 1991 — 1 omslag
237. Ledenlijsten van het parochieblad, 1968 - 1974
238. Mededelingen van de gemeente, 1972 - 1976 — 1 omslag
239. Mededelingen van de gemeentelijke bibliotheek, 1972 - 1976 — 1 omslag
240. Mededelingen van de jeugdbewegingen E.K., Chiro en VKAJ — 1 omslag

241. Mededelingen van de Bond van grote en jonge gezinnen, 1976 - 1980 — 1 omslag
242. Mededelingen van de duivenbond ,,Driebond Atembeke - Zandbergen — 3 stukken
243. Mededelingen van de kaatsclub ,,Herleving Moerbeke'' — 2 stukken
244. Mededelingen van de muziekmaatschappij ,,Trouw aan Kunst'', 1974 -1981 — 1 omslag
245. Mededelingen van de toneelgroep ,,De Paradijsvogels'', 1972 - 1974 — 1 omslag
246. Mededelingen van de turnclub ,,Rust - Roest'' — 1 stuk
247. Mededelingen van de VAB - VTB — 1 omslag
248. Exemplaren ,,Kerk en Leven, Moerbeke - Atembeke'' van 1968 - 1972 — 1 omslag
249. Exemplaren van 1972 - 1974 — 1 omslag
250. Exemplaren van 1982, 1 nr. en 1987 - 1988 — 1 omslag
251. Exemplaren van 1988 - — 1 omslag

D. Geschiedenis van parochie en kerk

252. Geschiedenis en Folklore van Moerbeke - Atembeke door Oscar Peleman, onderpastoor, ca. 1950 — 1 stuk
253. Kranteknipsels, 1960 - 1982 — 1 omslag
254. Nota's in verband met de oude grafzerken van de kerk, door G. Van Bockstaele, 1961 — 1 stuk
255. Het dominicanervicariaat ,,Het Raspaillebos'' en de kapel van O.L. Vrouw van Vreugde te Atembeke - Moerbeke, 1653 - 1796 - 1978, door G. Van Bockstaele — 1 deel
256. Moerbeke - Atembeke, dit dorp, ik weet nog hoe het was..., door L. De Cock e.a., 1983 — 1 deel
257. De preekstoel in de O.-L.-Vrouwekerk van Moerbeke, door G. Van Bockstaele, 1986 — 1 deel
258. Het Lovaertorgel te Moerbeke, door G. Van Bockstaele, 1986 — 1 deel

E. Doodsbrieven en bidprentjes

259. 19e en 20e eeuw — 3 pakken en 1 omslag

F. Prenten en prentbriefkaarten

260. Gravure O.-L.-Vrouw van Blijdschap, Atembeke, z.d.
261. Foto van kerk te Moerbeke (voor 1945)
262. Fotoalbum en afzonderlijke foto's betreffende de inhuldiging van pastoor F. Bruyneel op 26 april 1959.
263. Fotoalbum betreffende een misviering in de kapel van Atembeke n.a.v. het vertrek van pastoor F. Bruyneel.
264. Tekeningen van de kerk door Roger La Roye uit Deinze, 1988.

G. Studieboeken van pastoors

265. P. Clerebaut — 10 delen
266. Boek met preken door P. Clerebaut, pastoor — 1 deel
267. ,,Manuel ecclésiastique ou l'histoire...sur le dogme, la morale, la discipline...par M Migne''. Ingevuld door pastoor P. Clerebaut — 1 deel

B. ANDERE ARCHIEFVORMERS EN BESCHEIDEN WAARVAN HET VERBAND NIET ALTIJD DUIDELIJK IS

I. Genootschappen en Broederschappen

1.	Heroprichtingsakte van de Broederschap van O.-L.-Vrouw van de Rozenkrans, 1846	2 stukken
2.	Ledenlijsten van de Broederschap van de Rozenkrans, 1957 en z.d.	1 deel en 1 stuk
3.	Ledenlijst van de Broederschap van de Rozenkrans, z.d.	1 omslag
4.	Derde Orde van de H. Franciscus, 1847 - 1858 en 1878 - 1890 met vermelding van een communicantenlijst (1846 - 1851)	1 deel
5.	Genootschap van de Voortplanting van het Geloof, 1840, 1843 - 1889	1 omslag
6.	Genootschap van de H. Franciscus van Sales, bijdragen van het bisdom, 1870 - 1890	1 omslag
7.	,,Katholyk Sint Pieters Genootschap''. Oprichtingsakte en ledenlijst, 1861 - 1874	1 deel
8.	Broederschap ,,Zoeten Naam van het H. Hart'', oprichtingsakte, 1873	1 stuk
9.	,,Misse van den Zoeten Naem''. Ledenlijst, 1850 - 1880	1 deel
10.	,,Misse van den Zoeten Naem''. Ledenlijst, 1881 - 1887	1 deel
11.	Broederschap van het H. Hart. Kopie van de oprichtingsakte en ledenlijst, 1873 - 1889	1 deel
12.	Ledenlijst van de Broederschap ,,Zoeten Naam'', 1892 - 1901. Ook vermelding van uitgaven van ,,vlas en werk der inbrengsten van garen en der betalingen van spinloon'', 1846	1 deel
13.	Broederschap van het H.Hart. Ledenlijst, 1902 - 1931	1 deel
14.	Broederschap van de H. Cornelius met oprichtingsakte, kasoverzicht, 1885 - 1893, reglement en naamlijst van leden, 1885 - 1931	1 deel
15.	Broederschap van de H. Scapulier, ledenlijst, 1947 - 1951	1 deel
16.	Apostolaat van het gebed van de Bond van het H. Hart, 1932 en 1934	1 omslag
17.	Apostolaat van het gebed. Ledenlijst, 1934	1 deel
18.	H. Hartbond. Namenlijst, 1932 - 1934 met vermelding van de leden van het Apostolaat van het gebed vermeld (1948)	1 deel

II. Scholen (vóór de stichting van de V.Z.W.)

19.	,,Status scholarum'' van de lagere school, 1845 - 1848	1 deel
20.	Briefwisseling en rekeningen, 1902, 1919 -1922 en 1929	1 omslag
21.	Zondagschool (Adultenschool): toekenning van staatssubsidie, 1908	1 stuk

III. V.Z.W. ,,Parochiale Werken''

A. Algemeen

22.	Stichtingsakte V.Z.W.,kopieën en wijzigingen, 1930 - 1968	1 omslag
23.	Verslagen van de vergaderingen van de V.Z.W., 1957 - 1971	1 deel
24.	Briefwisseling, 1932 - 1975	1 omslag
25.	Rekeningen, 1948 - 1976	1 omslag
26.	Aangiften belastingen, 1950 - 1988	1 omslag
27.	Aandeel van het Gemeenschappelijk Fonds van het bisdom Gent, 1967 -1980	1 omslag

B. Parochieschool (Bewaarschool, Kleuterschool)

28. Verkoopakte van grond en gebouwen aan P.K. Clerebaut, pastoor, 22 december 1908 — 1 katern
29. Verkoopakte van cijnspacht aan P.K. Clerebaut, 22 december 1908 — 1 katern
30. Verkoopakte van grond en gebouwen aan E. Ch. Claus, onderpastoor te Viane, 15 december 1928 — 1 katern
31. Overdrachtakte van grond en gebouwen aan de V.Z.W. ,,Parochiale Werken'', 23 april 1931 — 1 katern
32. Verkoopakte van een perceel cijnsgrond aan de V.Z.W., 14 december 1948 — 1 katern
33. Verkoop van grond aan de V.Z.W., 30 oktober 1950 — 1 katern
34. Briefwisseling, 1932 - 1972 — 1 omslag
35. Rekeningen, 1947 - 1950 — 1 omslag
36. Schoolcomité ,,Bewaarschool Moerbeke - Centrum, 1968 - 1973 — 1 omslag
37. Verzekeringspolissen ,,Schoolcomiteit Aangenomen Bewaarschool'', 1963 - 1975 — 1 omslag
38. Dossier van niet uitgevoerde verbouwingen aan de ,,Zondagschool'' met 2 plannen, 1964 — 1 omslag
39. Sociale bijdragen ,1932 - 1937 — 1 omslag

C. Sint-Catharinacollege,

40. Diverse stukken, 1792 - 1982 — 1 omslag

D. Hulpkerk te Atembeke - Moerbeke

41. Verkoopakte van grond door de C.O.O. van Moerbeke aan de V.Z.W., 4 september 1962 — 1 katern
42. Plannen en schetsen van grond en kerkgebouw en briefwisseling, 1961 -1962 — 1 omslag
43. Lijst van schenkers en kaarten ,,Wij bouwen een nieuwe kerk'', 1962 — 1 omslag
44. Lijst van inkomsten en uitgaven, 1962 - 1963
45. Fakturen, 1962 - 1966 — 1 omslag
46. ,,Vereffende fakturen'', 1962 - 1963 — 1 omslag
47. Fakturen van schilderwerken, 1965 — 1 omslag
48. Verzekeringspolissen, 1963 - 1976
49. Dossier inzegening en herdenkingen, 1963 - 1983 — 1 omslag

E. ,,Het Vinkenhof''

50. Koopakte van huis en grond in Moerbeke, 1919 — 1 katern
51. Akte van vastlegging van erfdienstbaarheden van voornoemde eigendom, 1926 — 1 katern
52. Rechterlijke uitspraak betreffende de erfdienstbaarheden, 1947 — 1 stuk
53. Vonnisuittreksel van Rechtbank van Eerste Aanleg aangaande voornoemde erfdienstbaarheden, 1948 — 1 katern
54. Koopakte en verkoopsaffiche van eigendom door de V.Z.W. ,,Parochiale Werken'', 1966 — 1 katern en 1 stuk
55. Fakturen, 1966 - 1968 — 1 omslag
56. Rekeningen van het ,,Vinkenhof'', 1967 — 1 deel
57. Verzekeringspolissen, 1967 - 1972 — 1 deel

F. Jeugdheem ,,Vinkenhof''

58. Ledenlijst, 1967 - 1970 — 1 deel
59. Rekeningen, 1967 - 1970 — 1 deel
60. Stukken betreffende de Vlaamse Kermis, 1969 - 1971 — 1 omslag

G. O.-L.-Vrouwkapel, Kuiperstraat

60bis Koopacte van de kapel, 30 maart 1992 — 1 katern

IV. Culturele organisaties

61. Muziekmaatschappij: leden, kasoverzicht en rekeningen, 1909 - 1914 — 1 deel
62. Maatschappij ,,De jonge fanfaren'', kasoverzicht, einde 19de eeuw — 1 stuk
63. Liederen en partituren van muziekmaatschappijen, z.d. — 1 omslag
64. Toneelgroep ,,Al groeiende bloeiende'',programma, 1923 — 1 stuk

64bis Stukken betreffende de openbare bibliotheek, 1944 - 1946 en z.d. — 3 delen

V. Sociale organisaties

A. Genootschappen van Sint-Vincentius à Paulo

65. Verslagen van de vergaderingen, 1870 - 1900 — 1 deel
66. Verslagen van de vergaderingen, 1881 - 1891 — 1 deel

B. Maatschappij van Onderlingen Bijstand ,,Werklieden van Moerbeke'' (11).

67. Statuten, 1894 en 1928 — 2 stukken
68. Administratieve richtlijnen, 1926 - 1934 — 1 omslag
69. Ledenboek, 1895 - 1898 — 1 deel
70. Ledenlijsten, 1922 en 1926 — 2 stukken
71. Ledenlijsten, 1933 - 1939 — 1 deel
72. Ziektecertificaten met lidkaarten van Aalst, Aaigem en Geraardsbergen, 1922 — 1 omslag
73. Kasboek, 1894 - 1919 — 1 deel
74. Kasboek, 1933 - 1934 — 1 deel
75. Rekeningen en mandaten van betaling, 1895 - 1933 — 1 omslag
76. Dokters- en apothekersrekeningen, 1898 - 1934 — 1 omslag
77. Doktersattesten en bewijzen van betalingen, 1933 — 1 omslag

C. ,,Sint-Antoniusgilde, pensioenafdeling van de maatschappij van Onderlingen Bijstand ,,De Werklieden van Moerbeke''

78. Statuten, 1897 — 1 deel
79. Ledenlijsten met vermelding van de bijdragen, 1921 - 1928 — 1 deel
80. Administratieve richtlijnen, briefwisseling en blanco formulieren, 1924 - 1927 — 1 omslag
81. Spaarboekjes bij de Spaar- en Lijfrentekas, 1897 - 1905 en 1920 - 1932 — 3 pakken

D. Herverzekeringskas der ziekenbeurzen

82. Ledenlijsten, 1922 en zonder datum — 1 deel en 2 stukken
83. Lidkaarten, 1922 en 1923 — 1 omslag
84. Verslag van een vergadering, 1914 — 1 stuk

(11) Zie ook *De Standaard van het arrondissement van Aalst*, 1894, nr. 10, 22 juli, met vermelding van de oprichting van een spaarkas door de gilde, die na 6 maanden werking reeds 200 leden telde.

E. Koolmijnersbond ,,H. Barbara''

85. Stichtingsakte, 1907 — 1 stuk
86. Gewijzigde statuten, 1909 — 1 stuk
87. Ledenlijst, 1908 - 1912, verslagen van de algemene vergaderingen, 1909 - 1910 en rekeningen, 1908 - 1913 — 1 deel
88. Lijsten van koolmijners met aanduiding van werkplaats, z.d. — 3 stukken
89. Verslag van een vergadering, 1927 — 1 stuk
90. Stukken betreffende de fusie van de koolmijnersbond ,,H. Barbara'' met de ,,Franschmansgilde Eendracht maakt Macht'' te Gent, 1928 — 1 omslag
91. Rekeningen, 1911 - 1912 — 5 stukken
92. ,,Eenige woorden tot de mijnwerkers over de Mijnwormziekte en de middelen om er zich voor te beveiligen'' (z.d.) — 3 delen
92bis Mijnwerkerslied ,,Gluck auf!'' — 1 stuk

F. Algemeen Verbond der Tijdelijke uitwijkelingen van Oost-Vlaanderen - Afdeling Moerbeke - Viane.

93. Ledenboek, 1922 - 1924 — 1 deel
94. Briefwisseling, 1922 - 1927 — 1 omslag
95. Blanco-lidkaarten ,,Belgische uitwijkelingen'', 1924 - 1926 — 1 omslag

G. Verbond der Christene Mutualiteit

96. Briefwisseling en ledenlijst, 1933 - 1934 — 1 omslag

H. Bond Moyson

97. Lidboekjes, 1930 - 1933 — 2 stukken

I. Boerengilde en Landelijke gilde - Moerbeke

98. *Aankoopafdeling*
98. Statuten, 1919 — 1 deel

99-102. *Spaar- en Leengilde*

99. Verslagboek van de algemene vergaderingen, 1924 - 1929 — 1 deel
100. Verslagboek van de bestuursraad, 1924 - 1929 en blanco-formulieren — 1 deel
101. Stamboek, 1924 - 1927 — 1 deel
102. ,,Grootboek I, II en III'', 1929 — 3 delen

103-115. *Spaar- en Leenkas*

103. Stichtingsakte en verslag van de eerste vergadering van de Spaar- en Leenkas, 1929 — 1 deel
104. Verslagboek van de vergaderingen van de Spaar- en Leenkas, 1924 - 1930 — 1 deel
105. Briefwisseling, 1921 - 1934 — 1 omslag
106. Kopieën van uitgaande brieven, 1932 - 1935 — 1 deel
107. Slotrekening, 1924 - 1933 — 1 deel
108. ,,Grootboek I,II en III'', 1930 — 3 delen
109. ,,Grootboek I,II en III'', 1932 — 3 delen
110. Aanvragen voor leningen, 1924 - 1935 — 1 deel
111. Uittreksels rekeningen, 1930 - 1935
112. Borderel van uitbetaalde koepons, 1930 - 1931 — 1 deel
113. Borderel van uitbetaalde koepons, 1932 - 1934 — 1 deel
114. ,,Onze Gids'', 1930, januari - juni — 6 delen
115. Landelijke gilde, Moerbeke, Briefwisseling, 1973 - 1986 — 1 omslag

J. Boerinnengilde - Vrouwengilde

116. Briefwisseling met o.a. de viering van het 75-jarig bestaan. 1973 - 1987 — 1 omslag

K. Christene vakvereniging van Geraardsbergen en omgeving

117. Ledenlijsten van Moerbeke, 1922, 1924,1926 en 1927 — 1 deel
118. Briefwisseling, 1920 en zonder datum — 1 omslag
119. Stukken betreffende het A.C.V. en A.C.W, 1974 - 1977 — 3 stukken en 2 delen

L. Ouden van Dagen

120. Bijdragenboek, 1970 - 1972 — 1 deel
121. Stukken betreffende de gepensioneerdenbond, 1971 - 1986 — 1 omslag

M. Bond van de Kroostrijke Gezinnen

122. „Dossiers" gezinsvergoedingen, legerdienst en belastingen, 1932 — 4 delen

N. Stukken betreffende militaire aangelegenheden

123. Regionale soldatenbond, lijst van soldaten van Moerbeke, 1910 — 1 stuk
124. Hulpcomiteit van Moerbeke, kasboek, januari 1915 - 19 februari 1916 — 1 deel
125. Lijst van gemobiliseerde soldaten en aanduiding van hun kantonnement, z.d. (1938-1940) — 1 omslag

O. Stukken betreffende het Sociaal centrum te Geraardsbergen

126. Jaarverslagen, 1975, 1976,1977 en 1980 — 4 delen

Geert Van Bockstaele
Bevegemstraat 14
9620 Zottegem

HET GERAARDSBERGSE 15de-EEUWSE VERZAMELHANDSCHRIFT UITGEGEVEN

Op 14 oktober jl. organiseerde de vakgroep Nederlands van de Katholieke Universiteit Nijmegen in het foyer van de stadsschouwburg een symposium over het belang en de mogelijkheden van verzamelhandschriften uit de middeleeuwen. Hierbij kwam het Geraardsbergse handschrift uitvoerig aan bod.
Het congres was mede mogelijk gemaakt door het Constant Huygens Instituut, de faculteit Letteren en Wijsbegeerte en de stad Geraardsbergen. De aanleiding van dit congres was de uitgave van het Geraardsbergs handschrift als eerste deel in de reeks ,,Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden''. Als vierde deel is het bekende Comburgse handschrift voorzien, waarin o.a. de tekst van Reinaert de Vos in opgenomen is.

Voor een zeer aandachtig publiek van ca. 200 belangstellenden werden die dag zes referaten gehouden en werd het symposium met een ,,intermezzo'' afgesloten, waarop promovendi van de afdeling Neerlandistiek ons verrasten met de boeiende voorstelling van een tekst uit het Geraardsbergs handschrift. Het betrof een dialoog tussen twee personen: ,,deen redene ende dandere de broesche mensche''.
Aangezien ik op vraag van drs. G.H.P. Sonnemans heel wat informatie had gegeven omtrent personen en plaatsen uit het Geraardsbergse was ik als vertegenwoordiger van de geschiedkundige vereniging ,,Het Land van Aalst'' aanwezig. Ik was er getuige van hoogstaande en toch heldere referaten, die gevolgd werden door te soms bruusk afgesloten discussies. Men was nu eenmaal streng in het respecteren van de timing.

Verzamelhandschriften zijn volgens het vorsers-team ,,codices waarin een aantal (minstens twee) teksten zijn bijeengebracht en die vanaf het produktieproces als materiële eenheid zijn bedoeld''. Er zijn honderden van dit soort boeken uit de middeleeuwen bewaard en zijn zeer verscheiden van aard. Door de uitgave van enkele van die hs. wil de projectcommissie een leemte in de historiografie opvullen. Tot dan beperkten de uitgaven zich tot de meeste bekende uittreksels. Met de nieuwe reeks wil men nu het integrale handschrift uitgeven om een beter inzicht te verwerven in de functie van een tekst en het milieu waarin de tekst circuleerde.

De keuze voor het Geraardsbergs handschrift bleek ,,een gouden greep''omdat de uitgave de meest diverse problemen opriep, die de discussie over de uitgangspunten van de reeks mede richting hebben gegeven. In feite is de publicatie het tweede deel van een convuluut dat zich

sinds het einde van de 18e eeuw in de handschriftenafdeling van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel bevindt onder de nrs. 837-845. Het kent een grote variëteit: raadsels, (vrome) spreuken, spotteksten, moralistische en catechistische teksten, een beschrijving van de route Parijs-Rome, verslag van een pelgrimsreis, kalender en artes-teksten (1).

Tot voorheen was het hs. niet als Geraardsbergs geïdentificeerd. De Nijmeegse onderzoekers hebben het zo gedoopt omdat zij na heel wat speurwerk tot de conclusie gekomen zijn dat het in deze zuidoost-vlaamse stad tot stand kwam. Zij steunen zich o.a. op volgende vermeldingen: Jan van Hulst en Percevaal vander Nokerstoke, priester te Geraardsbergen; beide leden van bekende patriciërsfamilies; een pelgrimsverslag met een tocht die in Geraardsbergen eindigt ,,inden vranxschen scilt'', een herberg, die in de 15de eeuw eigendom was van de bekende copist Gislebert de Mets. Voorts is er een tekst van Pieter den Brant, die zeer waarschijnlijk met de Geraardsbergse schrijver mag vereenzelvigd worden.

Als bestuur van ,,Het Land van Aalst'' zijn we verheugd en fier dat een buitenlandse universiteit samen met een internationale projectcommissie dit handschrift als eerste in een reeks verzamelhandschriften uitgaf en er hele studiedag aan wijdde. Weliswaar hebben auteurs, zoals F. Willems, N. De Pauw, F de Potter en P. Van Duysse, vroeger kleine fragmenten uit gepubliceerd, maar nu wordt het integraal in een diplomatische editie aan een ruimer publiek voorgesteld. Meteen wordt nog eens de culturele waarde van de stad Geraardsbergen in de 15e eeuw bevestigd.

Geert Van Bockstaele

Tijdens de opmaak van dit nummer vernemen we dat ons bestuurslid, Geert Van Bockstaele, samen met twee andere leden van het Land van Aalst, Anne-Marie Vanden Herrewegen en Louis De Cock, voor hun publicatie ,,**Krakelingen en Tonnekensbrand in Geraardsbergen, een eeuwenoud verhaal**'' de **tweejaarlijkse prijs van Volkskunde** hebben gekregen. Deze W.Grauwelsprijs werd door de Leuvense Vereniging voor Volkskunde ingesteld. De jury bekroonde het werk met voornoemde prijs in de categorie ,,academici''. De prijs werd te Kontich op 18 november 1994 uitgereikt. Proficiat aan de laureaten.

Het bestuur

(1) M.J. GOVERS, M. GORIS, P. VAN HEUSDEN, A. SCHIPPERS, G. SONNEMANS en W. WISSINK, *Het Geraardsbergse handschrift, Diplomatische editie*, in: *Middeleeuwse verzamelhandschriften uit de Nederlanden*, deel 1, Nijmegen, 1994, 191 p.
Het exemplaar is verkrijgbaar aan 950 fr. + 60 fr. bij ,,De Keerkring'', Postbus 1359, 6501 BJ Nijmegen.

LIJST VAN DE ERELEDEN EN STEUNENDE LEDEN 1994

Ereleden 1994 (1200 fr.)

Cherreté-De Block, Aalst
N.V. De Nul, Aalst
L. Coppens, Affligem
A. Callebaut, Denderwindeke
G. Claus, Erembodegem
H. Vekeman, Gent
Cl. Uyttersport, Herzele
N. De Vleeschauwer, Ophasselt
Fr. Van De Meulebroucke, Zottegem

Steunende leden 1994 (800 fr.)

E. De Ridder, Aalst
E. Van De Sijpe, Aalst
L. Fosselle, Aalst
D. Dherdt, Aalst
R. Van de Voorde, Aalst/Moorsel
G. De Latte, Aalst
M. D'Haese, Beveren
V. Meganck, Brussel
E. Van Lil, Brussel
W. Courteaux, Brussel
P. De Vos, Denderleeuw
W. Van Der Perre, Denderleeuw
E. Meesens, Denderleeuw
R. Martens, Denderleeuw
M. De Ridder, Denderleeuw
O. Vermeren, Dendermonde
J. Cassimons, Denderwindeke
M. Daelman, Erembodegem
M. D'Hoker, Erpe-Mere
E. Pauwels, Grimminge
V. Van Der Brempt, Groot-Bijgaarden
F. Meganck, Haaltert
M. Van Den Berghe, Herzele
De Buysscher, Herzele
C. Scheerlinck, Hofstade
P. Van Bockstaele, Hove
H. De Mont, Kessel-Lo
H. Cool, Lede
P. De Rijst, Moerbeke
A. Smet, Ninove
H. Scheerlinck, Ninove
P. De Clercq, Ninove
De Saedeleer, Ninove
L. Merckx, Ninove/Denderwind.
W. Van Der Poorten, Ogy
N. Mertens, Outer
D. Van de Perre, Pollare
H. Berlengée, St.-Agatha-Berchem
L. Van Driessche, Wieze

INHOUDSTAFEL JAARGANG XLVI, 1994

G. VAN BOCKSTAELE
De Keure van Geraardsbergen (1067-1070) 3-26

R.J. VAN DE MAELE
In de schaduw van Daens: Jan Bijl in het werk van Roelandt en Boon 27-41

R. COSYNS
Het landbouwersgeslacht Mertens te Pollare (1711-1954) 42-61

G. VANDE WINKEL
Een gezegelde wijnfles van de premonstratenzerabdij te Ninove (18de eeuw).
Bijdrage tot de Norbertusiconografie 62-72

D. VAN DE PERRE en R. VAN HAUWE
De geschiedenis van Denderwindeke. Deel III: Parochie en kerkelijk grondbezit tijdens de middeleeuwen, inzonderheid de aanwezigheid van de abdijen van Vermand (Fr.) Vicoigne (Fr.) en Ninove (1138-1490) 73-130
(Met losse, gevouwen kaart: Wegen, gehuchten en kerkelijk grondbezit in het middeleeuwse Denderwindeke (13de-15de eeuw)

D. VAN DE PERRE en R. VAN HAUWE
Enkele aanvullingen betreffende de heren van Wedergrate 131-133

L. VAN DURME
Het toponiem *Hokeida* te Teralfene 134-140

G. VANDE WINKEL en W. VERNAEVE
Bibliografie van de geschiedenis van het Land van Aalst (met aanvullingen uit vorige jaren) 141-202

M. VAN TRIMPONT
De plaatsnaam Trimpont te Everbeek 203-208

J. DE KEMPENEER
Bevoegdheidsconflicten tussen aartsbisschop Hovius en de plaatselijke heren in het Land van Aalst (met een In memoriam Joseph De Kempeneer) 209-216

Nieuw inventaris van het Archief van het Land van Aalst 217-219

Mededeling i.v.m. ,,neergestorte vliegtuigen'' 220

L. DE MECHELEER
De criminaliteit te Aalst in de late middeleeuwen (II) 221-269

D. VAN DE PERRE
Een middeleeuwse watermolen te Pollare 270-274

L. GOEMINNE
De watermolens en windmolens van de abdij van Grimminge in de middeleeuwen 275-278

G. VAN BOCKSTAELE
Inventaris van het Kerkarchief te Moerbeke (Geraardsbergen) 279-299

Het Geraardsbergse 15de-eeuwse verzamelhandschrift uitgegeven 300-301

Lijst van de ereleden en steunende leden 1994 302

Inhoudstafel jaargang XLVI, 1994 303-304

Het bestuur dankt alle gewone leden, steunende leden en ereleden, alsook de sponsors en de subsidiërende overheden voor hun steun. Ook in 1995 rekenen wij op uw trouwe bijdrage.

Volgende tarieven gelden:

Erelid: 1200 fr.
Steunend lid: 800 fr.
Gewoon lid: 550 fr.

N.B. De lijst van de ereleden en steunende leden wordt elk jaar op het einde van de jaargang in het tijdschrift afgedrukt.

HET LAND VAN AALST
LOSSE NUMMERS
OUDE JAARGANGEN

Een los nummer vanaf jaargang 1991 kost 200 fr.
Een enkel nummer vóór 1991 kost 150 fr., een dubbel nummer 250 fr.
Een volledige oude jaargang kost 600 fr.

De verzending gebeurt na storting van het verschuldigde bedrag op rekeningnummer 001-0561340-77 van Het Land van Aalst, Oude jaargangen, Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade, tel. (053) 70 21 79.
Niet alle jaargangen zijn nog in voorraad. Vooraleer te bestellen, neem eerst contact op.

EVENEENS BESCHIKBAAR:

G. Van Bockstaele, Gids voor een werkbezoek aan de koninklijke bibliotheek Albert I te Brussel - 1991: 100 fr. (20 fr. toevoegen voor portonkosten).

Herman van Isterdael e.a., Bibliografie van de Gemeenten van het Land van Aalst (1950-1983). 2 banden - 915 blz.: 1.200 fr. (gebeurlijk te verhogen met 70 fr. portonkosten).
Kaart van het voormalige ,,Land van Aalst'' (1596) - Horenhault - kleurendruk - 1988: 1.000 fr.

De Vaderlandsche

ASLK

ELECTRABEL

Drukkerij De Riemaecker
telefoon (055) 21 14 04 telefax (055) 21 20 00

De publicatie van deze jaargang gebeurt met de financiële steun van:
Verzekeringen De Vaderlandsche NV, A.S.L.K., hoofdsponsors
Electrabel NV, Drukkerij De Riemaecker, co-sponsors

Inhoud

JAARGANG XLVI - 1994 - NUMMER 4

L. DE MECHELEER
De criminaliteit te Aalst (II) 221-269

D. VAN DE PERRE
Een middeleeuwse watermolen te Pollare 270-274

L. GOEMINNE
De watermolens en windmolens van de abdij van Grimminge 275-278

G. VAN BOCKSTAELE
Inventaris van het Kerkarchief te Moerbeke 279-299

Een Geraardsbergs 15de-eeuws handschrift 300-301

Lijst van de ereleden en steunende leden 1994 302

Inhoudstafel jaargang 1994 303-304

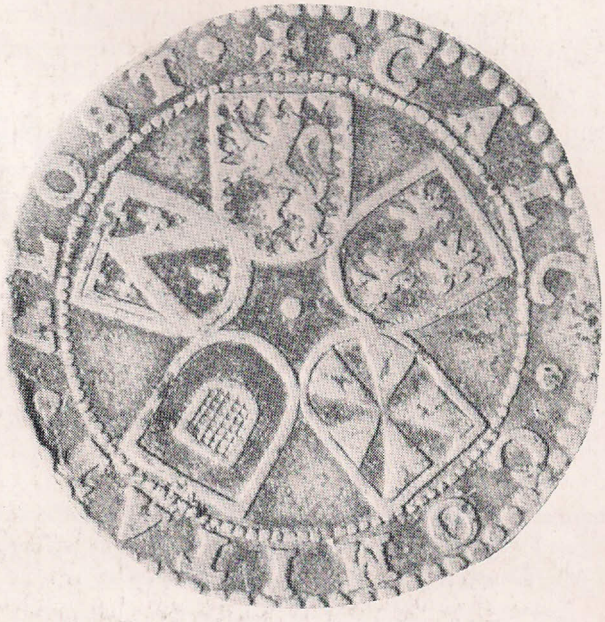

1994